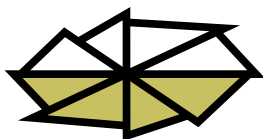

Hlasy väčšinového sveta

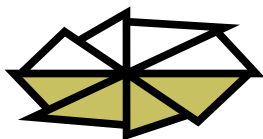
10 + 1 ROZHOVOROV

Z 5 KONTINENTOV

TECHNICKÁ UNIVERZITA VO ZVOLENE

Vanessa Andreotti Bryan Mukandi
Saamah Abdallah Steve Eligio Gallegos
Satish Kumar Karuna a Bronwyn Thurlow
Daniel Everett Tomáš Ryška Sahraa
Karimi Janette Motlová Maziniová
a Iniya Govender

TECHNICKÁ UNIVERZITA VO ZVOLENE

Hlasy väčšínového sveta

10 + 1 ROZHOVOROV

Z 5 KONTINENTOV

Vanessa Andreotti
Bryan Mukandi
Saamah Abdallah
Steve Eligio Gallegos
Satish Kumar
Karuna a Bronwyn Thurlow
Daniel Everett
Tomáš Ryška
Sahraa Karimi
Janette Motlová Maziniová
a
Iniya Govender

Zvolen, 2016

Publikáciu finančne podporilo Slovak Aid v rámci projektu „Globálne vzdelávanie pre univerzity 21. storočia“ (SAMRS/2015/RV/1/10). Ďakujeme.

Hlasy väčšinového sveta

10 + 1 rozhovorov z 5 kontinentov

Rozhovory realizovala a preložila: Mgr. Zuzana Labašová

Respondenti a respondentky:

Saamah Abdallah, Veľká Británia

Vanessa Andreotti, Brazília

Daniel Everett, USA

Steve Eligio Gallegos, USA

Iniya Govender, Slovensko

Sahraa Karimi, Afganistan/Slovensko

Satish Kumar, India

Janette Motlová Maziniová, Slovensko

Bryan Mukandi, Zimbabwe/Austrália

Tomáš Ryška, Česká republika

Karuna a Bronwyn Thurlow, Nový Zéland

Recenzentka: Doc. Ing. Gita Jančová, CSc., Technická univerzita vo Zvolene

Za odbornú úroveň publikácie zodpovedá vedúci Katedry aplikovanej ekológie Fakulty ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene doc. Ing. Vladimír Kunca, PhD.

Editor/ky:

Mgr. Zuzana Labašová, Centrum environmentálnej a etickej výchovy Živica

Ing. Zuzana Gallayová, PhD., Technická univerzita vo Zvolene, Fakulta ekológie a environmentalistiky

Mgr. Ján Markoš, Centrum environmentálnej a etickej výchovy Živica

Schválené rektorom Technickej univerzity vo Zvolene ako „Ostatná účelová publikácia“ evid. č. Edičného plánu 105/2016.

Naklad: 500 výtlačkov

Vydavateľ: Technická univerzita vo Zvolene, www.tuzvo.sk

Vydanie: prvé

Počet strán: 166

Rok vydania: 2016

Grafická úprava: Mgr. Svetozár Šomšák, www.somsak.sk

Jazyková korektúra: Mgr. Daša Mellová, www.envirosvet.sk

Tlač: ULTRA PRINT, s. r. o.

Nepredajné

© Technická univerzita vo Zvolene

© Centrum environmentálnej a etickej výchovy Živica

© Saamah Abdallah, Vanessa Andreotti, Daniel Everett, Steve Eligio Gallegos, Iniya Govender, Satish Kumar, Sahraa Karimi, Janette Motlová Maziniová, Bryan Mukandi, Tomáš Ryška, Karuna a Bronwyn Thurlow

ISBN 978-80-228-2885-7

EAN 9788022828857

Všetky práva vyhradené. Nijaká časť textu ani ilustrácie nemôžu byť použité a šírené akoukoľvek formou bez predchádzajúceho súhlasu autorov a editorov.

Odporúčaná citácia časti knihy:

Govender, I., 2016: S kapucňou na hlave. In Labašová, Z., Gallayová, Z., Markoš, J. (eds.), 2016: Hlasy väčšinového sveta. 10 + 1 rozhovorov z 5 kontinentov. Technická univerzita vo Zvolene, Zvolen. CEEV Živica s. 153 – 156.

Väčšinový svet

Krajiny tretieho sveta, rozvojové, chudobné, najmenej rozvinuté krajiny... to všetko sú odborné termíny, ktoré sa snažia kategorizovať nezanedbateľnú časť sveta a národy, ktoré v nej žijú. Akoby sme žili v istom jasnom ekonomickom kontinuu, ktoré jediné nás definuje. Akoby celý život bol jednou veľkou súťažou o prvenstvo a najväčšie ekonomické bohatstvo. Akoby kultúrne dedičstvo, spoločenská súdržnosť či bohatá história neboli dôležité.

Bangladéšsky fotograf Shahidul Alam navrhol nový výraz — väčšinový svet. Ten definuje rozmanité svetové spoločenstvo na základe toho, čo v skutočnosti je, nie na základe toho, čo mu chýba. Tiež poukazuje na fakt, že tieto krajiny skutočne predstavujú väčšinu ľudstva, zatiaľ čo osem najbohatších krajín, ktorých rozhodnutia ovplyvňujú celý svet, tvoria iba drobný zlomok ľudskej populácie.

Osobnosti, ktoré nám v tejto knihe poskytli rozhovory, sú hlasmi väčšinového sveta. Hlasmi, ktoré v našom menšinovom privilegovanom svete často nie sú počuť.

Náš svet nie je čiernobiely a spektrum názorov, pohľadov, právd a ciest ku šťastiu je tak rôznorodý, ako planéta na ktorej žijeme. Každý z nás tvorí diel tejto veľkej skladačky, ktorú nazývame ľudstvo. Každý z nás si nosíme svoje pravdy. Treba ich nasledovať, ale netreba zabúdať, že náš dielik je súčasťou celku. A celok bude harmonický a kompletný iba vtedy, keď jednotlivé dieliky do seba zapadnú a budú spolupracovať.

Dielik na vašej kópii tejto knihy je jedinečný. Je taktiež súčasťou väčšieho celku. Ak si chcete pozrieť celý obraz a nájsť svoju rolu v ňom, navštívte stránku www.zivica.sk/rozhovory.

Obsah

Poďakovanie	6
Príval nových otázok	9
Zuzana LABAŠOVÁ	
Učenie ako cesta hľadania	15
Zuzana GALLAYOVÁ	
Počúvajme! Väčšinu	21
Juraj HIPŠ	
(1) Svet spieva tisícmi rôznych hlasov	25
Vanessa ANDREOTTI	
(2) V akom svete je toto spravodlivé?	41
Bryan MUKANDI	
(3) Každá krajina potrebuje istý druh rozvoja	57
Saamah ABDALLAH	
(4) Ako motýle v kukle	71
Steve Eligio GALLEGOS	
(5) Životný štýl elegantnej jednoduchosti	85
Satish KUMAR	
(6) Rozdiel medzi vzdelaním a vymývaním mozgov je iba otázkou perspektívy	95
Karuna a Bronwyn THURLOW	
(7) Každý deň nanovo začína vzrušujúca výzva života	107
Daniel EVERETT	
(8) Humanitárna pomoc môže priniesť niečo pozitívne, otázkou je komu?	117
Tomáš RYŠKA	
(9) Most, cez ktorý prúdia mnohé zmeny	129
Sahraa KARIMI	
(10) Nevidiaci vidieť nemôžu a slepí nechcú.	139
Janette Motlová MAZINIOVÁ	
(+ 1) S kapucňou stiahnutou do tváre	153
Iniya GOVENDER	
 O projekte Globálne vzdelávanie pre univerzity 21. storočia	158

Pod'akovanie

Táto publikácia bola vydaná v rámci projektu *Globálne vzdelávanie pre univerzity 21. storočia* vďaka podpore Slovak Aid č. SAMRS/2015/RV/1/10.

Naše osobitné pod'akovanie patrí všetkým, ktorí prijali pozvanie na rozhovor za ich ochotu a otvorenosť. Cenná bola pre nás spätná väzba doc. Ing. Gity Jančovej, CSc. a doc. Ing. Vladimíra Kuncu, PhD. Ďakujeme.

Za poskytnutie fotografií ďakujeme nasledujúcim ľuďom a organizáciám:

- Andrej Barát
- Bracken/DOD
- Geoff DalGLISH
- Daniel Everett
- Baynham Goredema, Creative Commons
- Greenpeace
- Herby, Wikimedia Commons
- Danica Janiaková
- Leoboudv, Wikimedia Commons
- Los Angeles County Museum of Art, Wikimedia Commons
- New Economics Foundation
- Eva Malířová
- Janette Motlová Maziniová
- Jorge Royan, Creative Commons
- Tomáš Ryška
- Soňa Sadloňová
- Satish Kumar
- The M.C. Escher Company
- Andrea Uherková
- USAID
- Wikimedia Commons
- Cancillería del Ecuador/ Wikimedia commons

Zuzana LABAŠOVÁ
Príval nových otázok

FOTO: Soňa Sadloňová

Zuzana LABAŠOVÁ

CEEV Živica

Vyštudovala klinickú a poradenskú psychológiu na Univerzite Komenského. Tri semestre strávila na Hunter College, CUNY, New York, kde sa venovala štúdiu psychológie a politickej filozofie. V Centre environmentálnej a etickej výchovy Živica sa venuje globálnemu vzdelávaniu. Ku globálnemu vzdelávaniu ju priviedla jej životná cesta.

Hlavnou témou knihy, ktorú držíte v rukách, je pomoc. Pomoc iným národom, menšinám, jednotlivcom v núdzi. Patríme medzi prosperujúce krajiny a sme v pozícii, že dávať **môžeme**. Ale **vieme** dávať? Skutočne dávame to, čo potrebujú? A dávame to tak, že pomoc dokážu prijať? V mnohých prípadoch áno, v mnohých iných sa však potkýname o našu nevedomosť, históriu, či pocity nadradenosti. Verím, že rozhovory s tými, ktorí našu pomoc prijímajú, nám dokážu posvietiť na našej ceste a vidieť to, čo nám bráni kráčať za našim poslaním bez pádov a zlyhaní.

1977 — 1987: Dlhodobý štrajk lekárov na drobnom ostrove v strede šireho mora. Až tam siahajú korene tejto knihy. Spomínaná udalosť zmenila smerovanie môjho života a prinútila ma pozeráť sa na svet inými očami. Bola som obyčajným malým 4-ročným copatým dievčatkom vyrastajúcim v bratislavskej Petržalke. Odrazu sme však celá rodina balili kufre, vybavovali cestovné doložky a odchádzali niekam ďaleko. Môj otec išiel pomáhať **rozvojovej krajine** v núdzi. Ocitla som sa na mieste, kde budovy nemali viac ako tri poschodia, niektoré ženy chodili zahalené od hlavy po päty, všetci rozprávali čudnou rečou a dookola sa rozprestieralo azúrové more lemované ostrožltým pieskom. Stala som sa **imigrantkou**. Iná v cudzom svete neznámej kultúry a odlišných zvykov. Bezpečný prístav predstavovala moja rodina, ktorá pre mňa znamenala korene. Moja **inakosť** bola ale v tejto spoločnosti „in“ (hovorí o nej Janette Motlová Maziniová). Takmer každý na ostrove s rozlohou 60 km² nás poznal a zdravil, neboli sme izolovaní ani nevítaní. Stal sa zo mňa opálený domoroдец. Keďže do miestnej školy mi moja socialistická vlast zakázala chodiť, trávila som celé hodiny na pláži naháňajúc ryby a chytajúc krabov.

Ako sa darí tomuto vidieckemu ostrovu dnes? Je súčasťou už rozvinutej a prosperujúcej krajiny. Drobné políčka nahradili luxusné turistické rezorty, ktoré odoberajú miestnym obyvateľom obmedzené zdroje pitnej vody. More, ktoré bolo počas mojej mladosti plné lietajúcich rýb, tuniakov a delfínov, je strašidelne prázdne. Korytnačky skončili v polievke pre turistov, iné ryby sú ohradené sieťami rybích fariem. A ľudia? Sú rovnako priateľskí a uvoľnení, akurát častejšie počut ich sťažnosť, že nemajú dosť (o subjektívnom pocite nedostatku sa dozviete v rozhovore s Danielom Everettom a Saamahom Abdallahom).

Keď som mala 12 rokov, vrátili sme sa natrvalo do Československa. V tomto veku hľadania identity som bola postavená pred otázku: „Čo je to **domov**?“ (odpoveď na túto otázku som našla až v rozhovore s Vanessou Andreotti). Vrátila som sa síce do krajiny, kde som sa narodila, kde hovorili rovnakou rečou ako ja a kde bývala moja rodina. Ale slangu svojich spolužiakov v škole som nerozumela, medzi sivými panelákmi som sa často stratila a ľudia akoby tu boli uzavretí a menej priateľskí. Neustále sa niekam naháňali so zachmúreným tvármi. Je možné, aby ľudia v rozvojovej krajine viedli pohodovjšie životy? (Viac o tom hovorí Saamah Abdallah.)

Po dokončení základnej školy a absolvovaní gymnázia som sa prihlásila na štúdium psychológie. Fascinovali ma životné príbehy ľudí a to, ako nás životné udalosti formujú. Osobné, skupinové a národné **identity** pre mňa predstavovali neviditeľné steny, ktoré nám bránili skutočne vidieť tých druhých. Prečo máme tendenciu neustále sa vymedzovať voči „tým druhým“? Je možné prekenuť tieto povrchové rozdiely a skutočne vidieť v ostatných iba ďalšie ľudské bytosti? (Odpovede na tieto otázky možno nájdete v slovách Steva Gallegosa a Satisha Kumara.)

Je však takéto vymazávanie rozdielov žiaduce? Veď sa tým stráca rozmanitosť kultúrneho dedičstva tohto sveta. Ako nájsť rovnováhu? (Karuna a Bronwyn Thurlow a skúsenosť ich národa vo mne spustila prívál nových otázok.)

V treťom ročníku som pocítila túžbu znova žiť v inej krajine, stretávať ľudí z rôznych kútov sveta, pozrieť sa na život cez inú optiku. Ako hovorí Sahraa Karimi, chcela som sa vďaka novej kultúre stať iným človekom. Miesto, ktoré mi pripadalo na tieto účely najvhodnejšie, bol New York. To som ešte netušila, ako tento pobyt do základov zmení moje vnímanie sveta. Iba necelé dva týždne po mojom príchode do cudzieho sveta otriasol mestom útok na Svetové obchodné centrum. Z mojej univerzity na 68. ulici som pozorovala obrovský kúdol dymu a neutíchajúci hukot sirén. Tragédia, ktorá sa udiala, bola strašná, ale to, čo z nej miestne **médiá** vyrobili, bolo rozbíjanie už aj tak dosť krehkej dôvery medzi ľuďmi a vyvolávanie prehnaného patriotizmu, ktorý nedával priestor na kritický pohľad a reflexiu (o médiách a obrazoch, ktoré predkladajú, hovorí aj Bryan Mukandi). Vďaka tejto neustále sýtenej nedôvere si mnohí moji známi tmavšej farby pleti vypočuli na uliciach nadávky, moje moslimské kolegyně si radšej brali dovolenku a ostávali v bezpečí svojich domov.

Môj sen o stretávaní kultúr sa naplnil. Obklopila som sa priateľmi a známymi, medzi ktorými boli ilegálni prisťahovalci zo Slovenska a Maďarska, ruskí Židia, Peruánci, Hispánci, Afroameričania, aj bieli Američania. Do môjho života prišiel však ešte jeden človek. Vážny, zamyslený a tichý. Svoju rodnú Juhoafrickú republiku opustil vo veku 12 rokov, keď s rodinou utiekali pred útlakom apartheidu. Utekali pred biedou, segregáciou, násilím. V USA mal udelený **utečenecký azyl**. Náš vzťah bol o strete dvoch svetov — bieleho a toho čierneho. Naše osobné pohľady sa prelínali s naučenými stereotypmi a predsudkami, súkromné konflikty nutne vyťahovali na svetlo hlboko pocitovanú krivdu, bezmocnosť a menejcennosť. Akoby sa vo vzťahu dvoch ľudí zrkadlila stáročná nespravodlivosť celého sveta. Nedokázali sme sa oddeliť od našich histórií a hriechov našich rás, ale trpezlivosť a city, s ktorými sme túto minulosť rozmotávali, nám pomohli mnohé vyliečiť. Naraz som si uvedomila, koľko vecí som nedokázala vidieť iba vďaka mojej farbe pleti a postaveniu. Koľko nuansí mi unikalo a v akej chránenej bubline som doteraz žila.

Príchod môjho partnera na Slovensko bol ďalšou ťažkou skúškou. Jeho **inakosť** jednoznačne na Slovensku nebola „in“. Vďaka nej som bola schopná pochopiť Janette Motlovú Maziniovú, ktorá hovorí o živote Rómov v našej spoločnosti. Neskrývané nepriateľské pohľady, SBS-kár kráčajúci nám v päťách pri každej návšteve obchodu, pokriky: „*Neget, špina!*“ ma naučili veľmi obozretne vyberať kam, ako a s kým pôjdeme. Napriek tomu som bola neustále v strehu. Narodenie našej spoločnej dcéry bolo a stále je príležitosťou pod drobnohľadom skúmať, ako spoločnosť formuje identitu jednotlivca, jeho pocit hodnoty, domova a súnalezitosti (dočítate sa o tom aj v rozhovore s Tomášom Ryškom). Z pohľadu človeka pracujúceho v oblasti globálneho vzdelávania je to zaujímavá prípadová štúdia, z pohľadu matky je to bolestivé sledovanie, ako postoje obyvateľov jednej krajiny dokážu formovať krehké sebavedomie rozvíjajúcej sa identity (viac o tomto procese nájdete v rozhovore s Iniyou Govender).

O globálnych problémoch a rozvojovej pomoci sa veľa hovorí. Ale tí, ktorí hovoria najviac, sú tí, ktorí si pozíciu prijímania pomoci nezažili. Mojm cieľom v tejto knihe bolo rozprávať sa s tými najpovolanejšími — prijímateľmi pomoci. Odrazu sa nám ukáže iný pohľad, ktorý z pozície darcov nedokážeme či nechceme vidieť. Osobnosti, ktoré som si vyberala na rozhovor, pochádzajú zo všetkých svetadielov a rôznych menšín. Vyjadrujú sa k rôznym témam v oblasti pomoci — vzdelávanie, misionárska činnosť, zdravotníctvo, sociálna sféra.

Nejde však o súbor rozhovorov, ktoré jednohlasne vedú k jasným záverom a jednoznačným riešeniam. Z tohto projektu odchádzam so stovkami nových otázok a s desiatkou inšpiratívnych ľudí, ktorí rozvírili prúd mojich myšlienok a dotkli sa môjho srdca. Tajne dúfam, že prepis našich rozhovorov sa dotkne aj tých vašich.

Zuzana Labašová
CEEV Živica

Zuzana GALLAYOVÁ
Učenie ako cesta hľadania

FOTO: Andrea Uhereková

Zuzana GALLAYOVÁ

Technická univerzita vo Zvolene

Vyštudovala Fakultu ekológie a environmentalistiky Technickej univerzity vo Zvolene. Učí tu predmety Environmentálna výchova, Metódy environmentálnej výchovy, Globálne vzdelávanie a Náuku o krajine. Hľadá spôsoby, ako nielen prednášať, ale aj učiť inak. Ostatné roky úzko spolupracuje s Centrom environmentálnej výchovy a vzdelávania Živica, napríklad ako členka tímu projektu Sokratov inštitút, ktorý je zameraný na interaktívne vzdelávanie vysokoškolákov rôznych odborov v rôznych oblastiach (ocenený za inovatívne prístupy vo vzdelávaní cenou BrilianTT 2014). Pracuje ako dobrovoľníčka v programe Zelená škola.

Celé dopoludnie mám učiť nový, prierezo­vý predmet Globálne vzdelávanie. Prechádzam si pripravené podklady, pomôcky, premýšľam nad časovaním. Uvažujem, ako dopadne malý experiment. Na záver ostatného seminára som totiž oslovila študentov: „Prosím, prečítajte si učebné texty *Globálne vzdelávanie — kontext a kritika* (kol., 2014). Zaznačte si v nich časti, o ktorých sa chcete rozprávať. Pripravte si otázky. Ak máte na nejaké časti iný názor, pripravte si argumenty. Obsah nášho najbližšieho seminára zostavíme podľa toho, čo vás pri čítaní zaujme.“ Prekvapenie, zvedavosť, otázka ohľadom bodovania tejto úlohy, príp. vážnosť sankcií... aj to vidím v očiach mojich vysokoškolákov. Som zvedavá na ich rozhodnutie. Prečítajú to? 140 strán nie je tak veľa. Nechystám sa bodovať plusovo ani mínusovo. Chcem len dať šancu. Pripravia sa? Nachystám si pre istotu krízový variant. Veď učiť to, čo určím ja ako učiteľ a tak, ako mi vyhovuje je jednoduchšie 😊, nuž pre istotu...

Vchádzam do učebne. Teším sa z nových taburetiek. Študenti si ich hneď obľúbili. Už na nich posedávajú, knihy v rukách. Po očku sledujem... majú v nich záložky. Vyzerá to nádejne. Spisujeme na flipchart okruhy, ktoré študentov zaujali. Píšeme otázky. Značíme „problémové“ body, o ktorých sa chcú rozprávať. Úprimne: takú diskusiu počas výučby som ešte nezažila. Spočiatku ostýchavá. Potom konštruktívna. Vášnivá. Búrli­vá. Presiaknutá obavami, strachom, bezmocnosťou, zúfalstvom. Zraňujúca. Hľadajúca. Zrkadliaca to, čo denne žijeme, čítame, sledujeme. Jej facilitácia ma úplne vyčerpala. Opätovne sa mi premietajú niektoré momenty. Zvládla som ich korektne? Ešte dlho vo mne debata doznievala. Spoznala som študentov oveľa viac ako inokedy za celý semester. Prešli sme oveľa viac tém a hľadísk, ako by sa dalo naplánovať. Pátrali sme, argumentovali, nechali prevaliť city, aby sme sa trochu upokojení pozreli na problémy z od­stupu... Nestihla som „prebrať“ všetko to, čo som si naplánovala. Vypustila som následne niektoré aktivity. „Len“ sme diskutovali. A predsa mám pocit, že dialóg ako cestu učenia (sa) chcem využívať oveľa viac. Aj preto sa teším, že držíte v rukách túto knihu rozhovorov.

Príbeh jej vzniku a výberu tém už predstavila Zuzana Labašová. A motivácia? Centrum environmentálnej a etickej výchovy Živica a Technická univerzita vo Zvolene spolupracujú ostatné roky systematicky a v rôznych formách. Jedným z projektov je *Sokratov inštitút* — ročný vzdelávací program pre vysokoškolákov (a mladých ľudí do 32 rokov) z rôznych odborov, ktorý je zostavený z 10 workshopov s odlišnými témami (napr. médiá, globálne vzdelávanie, ochrana divočiny, riešenie konfliktov, alternatívne ekonomické systémy, právo občanov na životné prostredie, alternatívy v poľnohospodárstve atď.) s praktickým výstupom v podobe realizácie vlastného mikroprojektu študentom. Po troch ročníkoch fungovania projektu vidíme, ako veľmi je užitočné a vzájomne obohacujúce pracovať so skupinou študentov z rôznych odborov. V spätných väzbách na Sokratov inštitút jeho absolventi opakovane vysoko hodnotia príležitosť učiť sa klásť otázky, diskutovať, argumentovať a pri tom sa učiť hľadaním odpovedí. Oceňujú možnosť pozrieť sa na ľudí, problémy či riešenia z nových pohľadov. Táto skúsenosť nás viedla k príprave knihy *Hlasy väčšinového sveta*.

Rozhovory s ľuďmi z rôznych kontinentov, rôznych prostredí, rôznych štátov a rodín prinášajú osobité príbehy. Umožňujú nám nahliadnuť na svet „očami tých druhých“. Vedú nás k trepezlivému načúvaniu. Vyvolajú spochybnenia, či naše názory sú správne. Možno nás zahanbia alebo podnietia k úcte či pokore. Ak vyvolajú otázky v našom vnútri, ak budeme mať potrebu sa o nich rozprávať, tak cieľ knihy sa naplní. A veríme, že nielen počas výučby na univerzitách.

Zuzana Gallayová

Technická univerzita vo Zvolene

Juraj HIPŠ
Počúvajme! Väčšinu

FOTO: Soňa Sadloňová

Juraj HIPŠ

riaditeľ CEEV Živica

Vyštudoval filozofiu a estetiku na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Bol učiteľom na rôznych stredných školách a prednášal na materskej fakulte. Predmet „Existenciálna envirovýchova“ prednášal aj na Univerzite Palackého v Olomouci. Od roku 2001 je riaditeľom Centra environmentálnej a etickej výchovy Živica. Je spoluzakladateľom komunitnej environmentálnej základnej školy v Zaježovej, Sokratovho inštitútu pre nadaných vysokoškolských študentov a Komenského inštitútu pre rozvoj učiteľov. Je autorom niekoľkých metodických príručiek venovaných environmentálnej výchove a ľudským právam. Nepozná názvy rastlín, ale o to viac ho zaujíma bytie. Má tri deti a žije na zaježovských lazoch.

Čo vám napadne pri slove „väčšina“? Pokiaľ ste pamätníci mečiarizmu, isto si spomínate, ako demokraticky zvolená väčšina valcovala všetko ostatné. Neboli to ľahké časy. Tí ostatní, menšina, boli znevýhodňovaní, potláčaní aj prenasledovaní. Väčšina znamenala silu aj právo o všetkom rozhodovať. „Na Slovensku je to tak“ — bolo obľúbené príslovie väčšiny.

Pamätám si ešte na svoje pionierske tábory, kde sme hlasom väčšiny volili vedúcich svojich družstiev. To bola tá lepšia situácia. Niekedy sa stalo, že vedúci boli rovno určení. Aj v tej dobe vládla väčšina. Na škole nás učili, že väčšinu našej spoločnosti tvoria robotníci a roľníci, tak oni musia vládnuť. Mal som desať rokov a veľmi som tomu nerozumel. Tá vládnuca väčšina v oblekoch, do ktorých sa im pomaly nezmestili bruchá, nevyzerala, že by od rána do večera orala a siala na poli. Naučili ma, že väčšina znamená môcť rozhodovať, byť silný aj mať právo určovať pravidlá. Dnes mi je jasné, že ma neučili dobre.

A čo vám napadne pri slovách „väčšinový svet“? Ako hlasy tohto väčšinového sveta rozhodujú? Ako táto väčšina určuje pravidlá? Väčšinový svet je svet ekonomicky rozvojových krajín. Takto ich nazývame my — ľudia menšiny, ale s väčšinou materiálneho bohatstva aj politickej moci. Väčšinový svet nerozhoduje a neurčuje pravidlá. Mnohokrát ich stavíme len do polohy príjemcov pomoci, ktorú im veľkodušne ponúkame my z menšinového sveta. A očakávame vďaka za to, čo robíme.

Väčšinový svet je v skutočnosti málo počuť. Naučili sme sa ho vidieť ako chudobný, nezdolaný a bez vlastnej schopnosti rozvíjať sa. Táto kniha rozhovorov vám neponúkne rozvojovú pornografiu¹, na ktorú sa tak dobre získavajú peniaze od darcov. Nebude ani vytvárať dojem, ako väčšinový svet musí čakať na spásu od bielych ľudí. Snažili sme sa dať v tejto knihe hlasy väčšine, aby ju bolo viac počuť. A našou úlohou je naučiť sa viac počúvať.

Juraj Hipš
riaditeľ CEEV Živica

¹ Termín „rozvojová pornografia“ (zobrazovanie chudobných, často polonahých trpiacich detí v nedôstojných pozíciách) je podrobne vysvetlený v publikácii „Globálne vzdelávanie — kontext a kritika“ (2014)

(1)

Vanessa ANDREOTTI
**Svet spieva tisícmi
rôznych hlasov**

Vanessa ANDREOTTI

profesorka globálneho vzdelávania

Je pôvodom z Brazílie. Má nemeckých a indiánskych predkov. Zatiaľ čo ona vyrastala a študovala v meste, jej indiánska babička žila v jednoduchej chyži na vidieku. Po búrlivom dospievaní si dokončila vzdelanie a stala sa učiteľkou. Niekoľko rokov učila v Brazílii pre British Council a začala si všímať, že miestni obyvatelia vnímajú anglický jazyk ako bránu do sveta pokroku a vlastnú kultúru a pôvod v tomto procese považujú za druhotriedne. Následne išla študovať do Veľkej Británie, na Novom Zélande prednášala a študovala maorskú kultúru. Začala sa venovať témam kolonializmu a postkoloniálnym teóriám, globálnemu vzdelávaniu a vzdelávaniu v pôvodných národoch. Bola prvou profesorkou globálneho vzdelávania v Európe na Univerzite v Oulu (Fínsko). V súčasnosti pôsobí v Kanade na University of British Columbia, kde sa venuje výskumu a je predsedníčkou kanadského Výskumu rasy, nerovností a globálnej zmeny. Od roku 2013 prichádza pravidelne na Slovensko ako lektorka Sokratovho inštitútu.

Čo alebo kto ťa najviac ovplyvnil a ako si sa dostala ku globálnemu vzdelávaniu?

Pochádzam z rodiny zo zmiešaných národností. Vyrastala som v Brazílii, kde som išla aj na univerzitu a stala som sa učiteľkou. Vyrastanie v zmiešanej rodine, kde matka bola pôvodnou Indiánkou a otec mal nemeckých predkov bolo takým východiskovým bodom, kedy som začala rozmyšľať nad svetom a nad tým, ako sú odlišné kultúry so sebou spojené a ako sa ovplyvňujú buď pozitívnym či negatívnym spôsobom. Vplyv na moju cestu mala aj práca učiteľky. V tejto pozícii som mala možnosť vidieť, čo sa deje v školstve v súkromnej aj verejnej sfére. Tiež ma ovplyvnila práca pre vládu, práca pre Svetovú banku ako aj sťahovanie sa do nových krajín. Žila som v Anglicku, Írsku, na Novom Zélande a vo Fínsku. Byť imigrantom, najmä imigrantom pochádzajúcim z krajiny takzvaného tretieho sveta, mi pomohlo uvidieť, ako ľudia vnímajú ľudí pochádzajúcich z rozvojových krajín. Kto ovplyvnil moju cestu? Ľudia, s ktorými pracujem, učelia, študenti, ľudia s ktorými som vyrastala, môj otec, moja mama. Moje deti mi tiež ukázali rozporuplnosť reality, v ktorej žijeme. Toto všetko malo obrovský vplyv na moju prácu.

Počas svojho života si bývala v rôznych krajinách. Ktoré miesto považuješ za svoj domov?

Koncept domova je pre mňa zaujímavý, lebo môj momentálny pocit domova závisí od mojej aktuálnej nálady. Rozumiem všetkým týmto krajinám, ale zároveň žiadnej. A cítim, že patríam Zemi, zároveň mám úzke prepojenia s jednotlivými kultúrami, do ktorých som ponorená. Myslí si, že ľudská túžba patriť nejakému miestu je v skutočnosti túžbou prepojiť sa so všetkým, ktorá je ale zamieňaná za túžbu prepojiť sa s niečím menším, niečím, čo je viac pod kontrolou. Takže koncept národov a štátov je to niečo menšie, čo sa dá kontrolovať. Tým však zastavíme, či prerušíme naše spojenie so zvyškom sveta. Niekedy je to užitočné, nie je to nevyhnutne zlé, ale tiež to vytvára veľké množstvo problémov. Napríklad nie sme schopní identifikovať sa s tými, ktorí žijú na opačnej strane planéty, vo veľmi odlišných podmienkach, veriac vo veľmi odlišné veci. Takže ako potom uchopíme túto túžbu po prepojení, ktorá sa stáva túžbou po domove, stabilite a kontrole, keď zároveň vieme, že nemáme kontrolu nad svetom a vzťahmi vo svete? A tak časť mojej práce je o tom, ako pracovať s týmto paradoxom a vytvárať nové možnosti vzájomného spolužitia dnes aj v budúcnosti.

Myslíš si, že tvoja práca v sebe nesie prvky tvojich predkov?

Narodila som sa v bode stretu dvoch kultúr. Jednej, ktorá chce mať všetko pod kontrolou — to je tá nemecká strana — kde existuje jedno riešenie, jedna odpoveď, je veľmi jednohlasná a racionálna. Na druhej strane tu bol aj svetonázor pôvodných indiánov, ktorý bol veľmi rôznorodý a premenlivý, rešpektujúci komplexitu a vzájomnú prepojenosť a ktorý odmietal princíp jedinej správnej cesty. Narodila som sa medzi týmito dvomi prístupmi a bola som svedkom násillia, pri ktorom racionalita, ktorá presadzovala jedinú správnu odpoveď, mala tendenciu zatlačiť a eliminovať všetky ostatné možnosti a vytvoriť istú hierarchiu. Videla som, čo to robí s ľuďmi,

2 „Globálne vzdelávanie je vzdelávanie, ktoré otvára myseľ a oči ľudí voči komplexnejšej realite sveta a prebúdza potrebu prispieť k väčšej spravodlivosti, rovnosti a ľudským právam pre všetkých. Globálne vzdelávanie zahŕňa rozvojové vzdelávanie, vzdelávanie o ľudských právach, o udržateľnom rozvoji, o mieri a prevencii konfliktov, interkulturálne a multikulturálne vzdelávanie, smerujúce ku globálnym dimenziám vzdelávania k občianstvu“ (definícia North South Centre Rady Európy)

s inými druhmi poznávania a ako to redukuje možnosti — a to bolo veľmi dôležité na mojej ceste. Vidieť od svojho narodenia tento stret v praxi bolo užitočné. A aj keď ten racionálny prístup s jedinou odpoveďou má svoje dary, zároveň spôsobuje mnoho problémov. Napríklad, ak budujete lietadlo a robíte rozpočet, jediná matematická odpoveď je veľmi užitočná, ale podobný prístup nie je schopný vyriešiť problém ľudských vzťahov, histórie alebo otázky týkajúce sa vnímania času a priestoru. Takže časť mňa sa zaujíma o znovu nájdenie možností, ktoré poskytuje ten druhý — vzťahový model bytia, ktorý nájdeme u pôvodných národov v rôznych častiach sveta. A vo svojej práci sa tiež snažím vidieť násilie ukryté v daroch, ktoré prináša racionalita, osvietenstvo, karteziánske myslenie, myslenie založené na modernite.

Čo ťa to naučilo?

Tento systém nie je udržateľný. Ak je založený na viere v ekonomický rast a základom nášho pohľadu na svet je neustály rast (prítom však vieme, že naša planéta má svoje limity), potom je tento systém neudržateľný. V jednom bode budeme musieť čeliť skutočnosti, že nám táto planéta nestačí a uvedomiť si, že súčasný systém je založený na vykorisťovaní ľudí, založený na smrti, zabíjaní a kradnutí. Keď budeme musieť týmto skutočnostiam čeliť, keď sa tomu nebude dať vyhnúť, potom zistíme, že potrebujeme nový systém. Systém, ktorý si v súčasnosti nedokážeme predstaviť, avšak je dôležité experimentovať, robiť chyby a zlyhávať na okraji súčasného systému, aby sme vytvorili základ pre vznik niečoho skutočne iného.

Ktorý súčasný systém sa najviac podobá tomu ideálu, ktorý chceme dosiahnuť?

Napríklad filozofia andských komunit jasne rozlišuje medzi zameraním na „lepší život“ a zameraním na „dobrý život“. Tento prístup sa volá *Buen Vivir*. Hlása, že ak sa zameriavame na lepší život — tak, ako v súčasnej modernej spoločnosti — mizne náš pocit zodpovednosti voči iným obyvateľom tejto planéty a voči planéte samotnej. Táto forma narcistického individualizmu ohrozuje budúcnosť života na tejto Zemi.

Takže cesta je hľadať niečo, čo si nedokážeme predstaviť?

Budeme musieť prispôbiť naše živobytie a náš spôsob vzájomného spolužitia, alebo sa pozabíjame. A v tomto bode si myslím, že bude veľmi užitočné poznať dary aj obmedzenia súčasného systému. Tiež bude dôležité poznať iné systémy fungovania a ich dary a problémy, ktoré spôsobujú.

Ale je kľúčové poznať úskalia modernity, lebo tá nám dáva pocit bezpečia, istoty a uspokojenia... väčšine z nás... niektorí z nás, ktorí vidia neudržateľnosť tohto systému, už začínajú skúšať iné veci a hľadať iné cesty, ale mnohí z nás stále pociťujú uspokojenie z hierarchie modernity. Myslíme si, že ak iní nemajú školské vzdelávanie podľa našich predstáv, zdravotníctvo podľa našich predstáv, rodiny podľa našich predstáv, definície bohatstva ako je moderná definícia..., potom sme presvedčení, že to potrebujú, že to chcú a my im môžeme pomôcť a dať im to.

Mnoho ľudí takýto pohľad uspokojuje, lebo im to dáva pocit zmyslu, nevinnosti, dáva im to pocit nadradenosti a potvrdzuje to, že skutočne niečo dokázali, sú zástupcami rozvoja, pokroku a ľudskej evolúcie... a to je veľmi lákavé. Majú z toho pocit obohatenia, pocit prepojenia a cítia,

že niečím prispievajú. Ale čo nevidia, je to násilie, ktoré páchajú na iných predstavách, iných spôsoboch žitia. A namiesto otvárania nových príležitostí na život ich eliminujú a reprodukovávajú násilie.

Ako si spomínala, sú jednotlivci a skupiny, ktorí začínajú skúšať iné cesty. Aké sú dary a riziká týchto nových smerovaní?

Cesta hľadania je o skúšaní nových spôsobov vzájomného fungovania, nie o nájdení jednej správnej odpovede. Pri hľadaní alternatív je dôležité brať ich ako experimenty plné rizika, výziev a komplikácií. Nejde o hľadanie inej formy pohodlia a istoty. Vďaka spoločnému experimentovaniu a pozornému učeniu sa z vlastných chýb a problémov môžeme v budúcnosti vybudovať základy niečoho nového. Bude možné si predstaviť nové formy vzťahov, nové spôsoby nazerania na svet, nové technológie a formy organizácie. Riziká sú závislé od kontextu, ale chcieť alternatívu bez rizík je pranie vychádzajúce zo súčasného systému. Jedným príkladom chybného smerovania sú iniciatívy a alternatívy, ktoré sú presvedčené, že majú riešenia pre celý svet. Neuvedomujú si však jeho paradoxy, protirečenia a komplexitu. Takéto smerovanie je pre alternatívy veľmi nebezpečné, lebo kopíruje aroganciu systému, ktorý si mysleli, že opustili.

Môžeš uviesť nejaký iný pohľad na pomoc?

Vo svojom výskume som zozbierala mnoho takýchto príbehov. Jedna zaujímavá vec je, že v portugálčine sa rozvoj povie *desenvolvimento* — je to ťažko preložiteľné, ale doslovne to znamená odpojenie. Jeden starejší, s ktorým sme sa rozprávali, nám povedal, že keď príde rozvoj, človek je odpojený od spoločenstva, odchádza do mesta, alebo získava mentalitu mesta, začína sa vnímať ako jedinec oddelený od spoločenstva, na ceste k bohatstvu a stúpajúci po spoločenskom rebríčku. Takže títo ľudia chcú viac, chcú hromadiť viac, chcú vlastniť majetok, ktorý im pridá na hodnote. Keď sú však ľudia súčasťou komunity, to nie sú hodnoty, ktoré by toto spoločenstvo vnímalo ako dôležité. Preto pre týchto ľudí rozvoj znamená odpojenie sa od spôsobu života, ktorý nie je individualistický. Ich spôsob života a myslenia je veľmi odlišný a v mnohom pre nás nepochopiteľný. Sme presvedčení, že moderný spôsob myslenia je neobmedzený a všezahrňujúci, že dokáže všetko uchopiť a zatriediť. A v tom je problém. Lebo ak si myslíte, že váš spôsob myslenia je neobmedzený, potom budete slepí voči veciam, ktoré si nedokážete predstaviť. A keď prídete do spoločenstva, ktoré v sebe nesie princípy pre nás nepochopiteľné, prídete doň so snahou pomôcť — mysliac si, že viete, čo potrebujú a čo chcú títo ľudia. A keď s vami budú hovoriť, budete to interpretovať ako presne to, čo chcete počuť, a keďže veľmi túžite potvrdiť si svoju pravdu a mať o sebe dobrú mienku, budete hľadať potvrdenie svojej pravdy. A tento vzorec sa neustále opakuje. Každý deň a vo veľkom rozsahu na celom svete. Súvisí to s tým, že sme hluchí — že nedokážeme počuť veci, ktoré sú mimo rozsah nášho pochopenia.

To mi pripomína slová Alberta Schweitzera v jeho knihe „On the Edge of the Primeval Forest“, kde píše: „Ak nie je Európan opatrný, kradnú jeho černosi s dobrým svedomím. “To, čo nie je zamknuté, je k dispozícii”, vysvetľuje Jozef (černošský pomocník). Takémuto ‘neporiadnemu’ človeku sa smie všetko zobrať. Prítom kradne černochoch nielen to, čo má pre neho cenu, ale aj to, čo ho práve dráždi. Misionárovi Rambaudovi zo Samkity bolo ukradnutých niekoľko zväzkov

uzáčeného diela... Tento pocit, že nikdy si nemôžem byť istý pred najhlúpejšou krádežou, ma niekedy privádza do zúfalstva.“

On to označil ako nedostatok zmyslu pre osobné vlastníctvo a v jeho svetonázore mu to pripadá ako vážny nedostatok. Čo však nevidí je, že existujú aj iné spôsoby, ako pristupovať k veciam, predmetom a ľuďom, a existujú tiež prístupy, ktoré neobjektifikujú predmety a tieto prístupy vedú k veľmi odlišnému spôsobu života, o ktorom on nemá vôbec žiadnu predstavu.

V jeho reakcii sa zrkadlí pre Schweitzera „jediný správny príbeh“ racionality pochádzajúcej z osvietenstva. Tento príbeh je založený na osobnom vlastníctve a pre svoju existenciu vyžaduje rasizmus, vykorisťovanie, krádež a likvidáciu národov a iných foriem poznania. Ľudia, ktorí veria tomuto príbehu musia poprieť, že sú súčasťou problému. Vidia sa iba ako súčasť riešenia problémov, ktoré ich príbeh vytvoril. Tento arogantný príbeh nepripúšťa možnosť existencie niečoho, čo je odlišné od jeho pohľadu. To, čo tento príbeh nevidí a nepripúšťa je spôsob bytia, v ktorom sa delíme o zdroje a kde sme zodpovední za prijímanie a dávanie podľa potreby. V tomto zmysle jedlo a predmety, ktoré vlastníme, ale nepotrebujeme, nie sú v skutočnosti naše. Inými slovami, zotročovanie a udržiavanie veľkej časti obyvateľov tejto planéty o hlade len preto, aby sme si mohli kúpiť Coca-Colu, kozmetiku a nový mobilný telefón každý rok je z tohto uhla pohľadu morálne skazenejšie ako krádež, ktorú spomína Schweitzer vo svojej knihe.

Aké sú najväčšie chyby, ktoré jednotlivci, organizácie či štáty robia pri pomoci iným jednotlivcom, či národom?

Existuje sedem chýb, ktoré sú veľmi bežné v rozvojovej pomoci.

Prvou chybou je myslieť si, že naše riešenie je to riešene, ktoré dané spoločstvo skutočne chce, že ide o to najlepšie riešenie, bez toho, aby sme sa pýtali samotného spoločstva. A ak sa aj pýtame komunity, musíme sa sami seba spýtať: „Skutočne počujeme, čo hovoria?“ Ide o vnucovanie hodnôt a je to veľmi, veľmi bežné — my máme riešenia a tie vám odovzdáme. Schweitzerom spomínaná krádež je dobrým príkladom tejto *hegemónie*. Je to schopnosť vnucovať náš názor, pretože právo je na našej strane.

Potom *etnocentrizmus*. Znamená, že si myslíme, že naše vnímanie sveta je univerzálne. Je to neschopnosť počuť veci odlišné od toho, v čo veríme. Je to nielen neschopnosť pýtať sa na iné perspektívy, ale aj neschopnosť počuť iné perspektívy.

Ďalšou chybou je *ahistoricizmus* — predstava, že ľudia v Afrike a ľudia v Európe majú inú situáciu, lebo sa narodili v iných krajinách a tie sa rozvíjali rôznym spôsobom. A ľudia tam, v Afrike, nie sú rozvinutí kvôli ich kultúre či podmienkam a prostrediu, ktoré tam majú. Zatiaľ čo ľudia tu, v Európe, sú rozvinutejší, lebo sú inteligentnejší, tvrdšie pracujú a majú lepšie vzdelanie. Takže veríme, že rozdiely sú podmienené kultúrou či individuálnymi schopnosťami. Ak sa na problém pozeráme aj z historického hľadiska, vidíme, že bohatstvo Európy bolo založené na ťažbe surovín v Afrike — a stále závisí. Takže to, čo tu dnes máme je vďaka otrockej práci, ktorá sa deje v Afrike, v obchodoch potu, vďaka neférovým obchodným pravidlám, ktoré platia ľuďom v Afrike menej za jedlo, ktoré vyprodukujú... takže naše bohatstvo si dokážeme udržať

iba tým, že ich udržujeme v chudobe. Pokiaľ nevidíme a nechápeme históriu (kolonializmus, otroctvo, nespravodlivé obchodné podmienky, ktoré pretrvávajú dodnes), pokiaľ nevidíme, ako my v Európe sme zodpovední za konflikty a korupciu na tomto kontinente — sme ahistorickí.

Depolitizácia je ďalším veľkým omylom pri pomoci iným. Ak si myslíme, že naša pomoc nie je nijak spojená s politikou, ak sme presvedčení, že to iba my — jednotlivci si navzájom pomáhame, potom nevidíme, že sme súčasťou systémov, ktoré udržiavajú násilie pri živote. Ak si povieme, že naša pomoc iným je iba o našom dobrom srdci a ochote pomôcť, potom nevidíme, že sme ponorení v systéme, kultúre a spoločnosti, ktoré sú v mocenskom vzťahu s inými kultúrami a systémami a rozdelenie tejto moci je veľmi nerovnomerné.

Pomoc iným tiež často slúži nášmu vlastnému sebahodnoteniu. Snažíme sa *zachrániť svet*, aby sme sa cítili dobre. Ak je v pomoci prítomný tento aspekt, potom to vytvára veľmi nerovné vzťahy s tými, ktorým pomáhame, lebo náš očakávaný výsledok pomoci musí byť taký, aby sme sa my cítili dobre. Takže do pomoci investujeme s očakávaním toho, čo sa nám má vrátiť. Potrebujeme potvrdenie našej dobroty, nadradenosti. A to je využívanie iných ľudí pre náš vlastný prospech. To je tiež problematické.

Potom máme prípady, keď ľuďom skrsne v hlave nápad, napríklad: „Pošlime ľuďom v Gambii staré počítače. Je to veľmi jednoduché — títo ľudia iba potrebujú počítače a keď ich dostanú, všetko bude vyriešené.“ Gambia a Ghana majú v súčasnosti obrovské skládky plné starých počítačov, ktoré im poslali ľudia z Európy. A oni nevedia, čo s nimi robiť, lebo po prvé sú staré a pokazené, po druhé — ak aj boli funkčné, sú zastarané a ich systém a softvér nie je funkčný. Mnoho ľudí ale z tejto pomoci malo dobrý pocit.

Obr. 1: Západná Afrika je odbytiskom zastaranej elektroniky z rozvinutých krajín.
Zdroj: Greenpeace

Iný, podobne nekomplikovaný nápad je, že ak by každé dieťa malo laptop, veľmi by to pomohlo. V komunite v Peru, kde pomáham, dostali všetky deti laptopy, začali hrať hry na internete a prestali venovať pozornosť škole. Chyba, ktorú v takýchto prípadoch robíme je, že hľadáme veľmi *jednoduché riešenia* veľmi komplexných problémov.

No a posledná chyba, ktorú robíme je *paternalizmus*. Robíme niečo pre druhých, aby nám za to ďakovali. Tých, ktorým pomáhame, staviame do role dieťaťa, čím vytvárame nerovnosť vzťahov. Máme za týchto ľudí pocit zodpovednosti a ak sa neriadia našimi radami, alebo nedosahujú ciele, ktoré sme pre nich vytýčili, nazveme ich nevďačnými.

Ako teda pomáhať komplexne?

Súčasťou pomoci by malo byť pochopenie vzťahov a minulosti do väčšej hĺbky. Pokiaľ si nevedomíme, že sme všetci na jednej lodi a súčasťou toho istého problému, budeme zaseknutí vo veľmi zjednodušujúcich definíciách problému a jeho riešení. Musíme rozšíriť a prehĺbiť naše chápanie problémov, čeliť našim strachom z uvedomenia si vlastného násillia v danom procese a nájsť dost odvahy na to, aby sme si priznali vlastnú spoluúčasť. Toto je dlhodobý a hlboký proces.

Ty sama pomáhaš v jednej indiánskej komunite v Peru. Ako teda vyzerá tvoja pomoc?

Pri pomoci rešpektujem ich pravidlá hry — to je asi najjednoduchší spôsob, ako to pomenovať. Bola som tam už mnohokrát, priviedla som tam aj iných ľudí — lebo ma o to požiadali. Ich víziou bolo vytvoriť duchovné centrum, ale veria, že toto centrum vznikne, keď na to dozreje čas a keď to hory okolo nich budú chcieť. V určitom bode som sa ich snažila podporiť a povzbudzovala som ich: „*Podme do toho, rozbehnime to teraz!*“, ale nič sa neudialo. To, že nenalieham, nevnučujem im moje vlastné predstavy, je podľa mňa mojou etickou zodpovednosťou voči nim. Pomáham im tým, že verím v ich sny — pre mňa ich centrum už existuje, je to centrum, ktoré navštevujem, i keď nie je oficiálnou inštitúciou. Keď som na začiatku povedala: „*Povedzte mi, v čom vám mám pomôcť?*“ Hlavná iniciátorka projektu, ktorá predáva miestne suveníry mi povedala: „*Nie, nemôžeš mi pomôcť, musím pomôcť ja tebe*“. A zobrala ma so sebou predávať suveníry zahraničným turistom. Náročnosť tejto misie bola pre mňa veľmi dôležitou lekciou.

V čom bolo predávanie suvenírov náročné a čo ťa to naučilo?

Mama Maria predáva suveníry v okolí Cuzca, ktoré navštevuje veľa zahraničných turistov. Obliekli ma, aby som vyzerala ako jedna z nich a išla som predávať. A bola som nepríjemne prekvapená prístupom mnohých turistov, ktorí sa ku mne správali neúctivo. Ich arogantný prístup ma ponížoval. Vyjednávani nehorázne nízke sumy napriek tomu, že videli, v akých podmienkach miestni ľudia žijú. Celá táto skúsenosť vo mne vyvolala hnev, frustráciu a odpor voči týmto ľuďom a nechápala som, ako môžu miestni v tejto pozícii byť dennodenne. Ale keď som sa s týmito pocitmi zdôverila Mama Marii, ona môj prúd sťažností zastavila s tým, že sú to naši bratia a sestry a svojho konania si nie sú vedomí. A nie je jej úlohou ich súdiť. To ma naučilo pokore a tiež tomu, že z pozície hnevu nič nevyriešim. Najprv musím nájsť mier vo svojom vnútri, až potom sa môžem snažiť pomáhať iným.

Takže robím to, čo mi povedia, že mám robiť. Pri jednej mojej návšteve mi chceli poskytnúť ich najlepší dom — chatrč z nepálenej tehly a plechovej strechy. Večer mi dali vedro, do ktorého som mala vykonať moju potrebu a ráno ho prišli zobrať. Ja som sa tomu veľmi bránila, lebo mi to bolo trápne, ale v konečnom dôsledku to bola ďalšia dôležitá lekcija. Podnietili ma zamyslieť sa nad mojím vzťahom k sebe samej. A ja som sa postupne naučila byť otvorená a ochotná pozrieť sa na vlastnú aroganciu, na moje mylné zmýšľanie i keď je to často ťažké a bolestivé.

Taktiež ma učia, že sú rovnako komplexní ako my. Nie sú to osvietené bytosti, sú komplikovaní ako každý z nás, akurát vo svojom živote posilňovali a živili iné veci. V živote urobili iné rozhodnutia. A mnohé ich rozhodnutia sú veľmi zdravé. Na ich spoločenstve sa mi páči, že sa dotýkajú kapitalizmu bez toho, aby ich kapitalizmus definoval. Obchodujú, sú na to hrdí, zapájajú sa do komerčných aktivít bez toho, aby ich hodnoty kapitalizmu definovali. Táto jedna lekcia je to, čo ma k nim neustále láka. A nie je v tom nádej, že jedného dňa budeme všetci takí, ako oni. Jednoducho mi ukazujú, že v spektre možností, ktoré ľudstvo má, sú aj skvelé rozhodnutia a máme možnosť ich žiť. A všetci sa môžeme učiť tieto nádherné lekcie, ktoré sa naučili oni, môžeme začať robiť nové chyby, môžeme sa naučiť radosti a štedrosti, ktorú som u nich zažila. Nie je to štedrosť, akú máme v Európe. U nás je to intelektuálna voľba — „budem štedrý a darujem... čo už nepotrebujem, iným ľuďom“. Tam ľudia dávajú aj to, čo nemajú. Dajú vám všetko, čo majú — svoj čas, seba samých a majú z toho obrovskú radosť. A táto ich črta z nich robí veľkých ľudí vo svojej aure. Ale nie je to ich voľba, je to pre nich samozrejmosť. A to je inšpirujúce. Možno nie sme schopní konať podobne, ale minimálne vieme, že spôsob, akým sme boli vychovaní, má svoje limity.

Obr. 2: Spoločenstvo v Peru, ktorému Vanessa pomáha a ich centrum. Zdroj: Eva Malířová

Práve si spomenula asi dvadsať vecí, v ktorých ti oni pomohli rásť v odpovedi na otázku, ako pomáhaš ty im.

(smiech) A presne o tom to je. Ale ak napríklad potrebujú peniaze a ja ich mám, tak mi napíšu e-mail a ja sa podelím. Chcu, aby ich príbehy boli zdieľané, požiadali ma o to a ja ich príbehy posielam ďalej do sveta. Takže moja pomoc pozostáva z toho, že som dostupná a ochotná, ale bez vnucovania sa. Milujem to spoločenstvo so všetkými ich darmi aj problémami. A nepoužívam toto spoločenstvo na niečo, čo slúži mojim potrebám. Dary, ktoré mi dali boli darmi, ktoré som nečakala, vždy to bolo prekvapenie. Môj prístup k pomoci bol kráčať popri nich a sledovať, kam chcú ísť. A potom spoločne pracovať so slzami aj smiechom, v daždi aj slnku. A aj keď nie som s nimi, sú vo mne prítomní a ja myslím na ich dary aj problémy a ostávam s nimi prepojená aj keď niekedy spolu veľmi dlho nie sme v kontakte. Podľa nich je to tiež pomoc, lebo tak, ako oni sú vo mne, aj ja som s nimi. Tohto sme schopní iba vtedy, ak si dokážeme pozrieť hlboko do očí a vstúpime do druhej osoby. A začneme vidieť, že oni a my sme jedno.

Ak to teda správne chápem, tak podstata efektívnej pomoci je skutočne vidieť tú druhú osobu?

Vidieť toho druhého a zároveň si uvedomovať naše ponorenie v systéme. Na to nemôžeme zabúdať. Je to o spoločnom bytí, o solidarite, o vzájomnej rovnosti. Môžeme odčiniť škody, ktoré tento systém spôsobil, i keď nemôžeme odstrániť samotný systém, ale ten aj tak kolabuje. Je dôležité nezabúdať na rovnosť, na ich právo nesúhlasit s nami a spoločná cesta, po ktorej kráčame, má pre nás pripravené prekvapenia, z ktorých sa učíme všetci. Je to o spoločnom kráčaní bok po boku, ale je to často veľmi ťažké, lebo na to je potrebný osobný vzťah.

Čo z múdrosti predkov, alebo vedomostí pôvodných národov ťa najviac ovplyvnilo a na čo si často spomenieš, keď riešiš nejaký problém?

Najsilnejšia je asi myšlienka, že neexistuje oddelenie medzi mnou a ostatnými, alebo medzi nami a prostredím. Sme pútnikmi, a sme v tomto tele, aby sme sa niečomu naučili a aby sme niečo naučili ostatných. Všetko je vzájomne prepojené vzťahmi — to je myšlienka, ktorá bola pre mňa asi najcennejšia. A tiež myšlienka, že ak chceme urobiť niečo pre svet, musíme sa najprv zbaviť hnevu, inak naša celá snaha bude vychádzať z nesprávneho počiatočného bodu. Takže sú to tieto dve veci, ale tiež aj skutočnosť, že dôsledky násilia sú citeľné aj na duchovnej úrovni. Napríklad idea rany duše, ktorá vypovedá o tom, že naša kolektívna duša je zranená a potrebuje sa vyliečiť. Potrebujeme brať do úvahy, že aj príroda je zranená, ale aj utláčatelia sú zranení, ako aj utláčaní na tejto planéte sú zranení. A tiež ma veľmi ovplyvnila myšlienka, že sa nemôžeme z týchto zranení vyliečiť jednotlivo, ale iba všetci spoločne. Vďaka tomuto som si prestala myslieť, že stačí vytvoriť skupinu ľudí, ktorí by vyliečili všetkých ostatných. To nie je možné. Budeme musieť nájsť spôsoby, ako sa vyliečiť spoločne, berúc od začiatku do úvahy rešpekt voči všetkým zúčastneným. A toto je extrémne náročné urobiť.

Ludia často vnímajú rozvojové krajiny ako chudobné a zaostalé. Čo podľa teba chýba ľuďom v bohatých krajinách?

Moja prvá odpoveď by bola, že im chýba uvedomenie, že sú aj iné spôsoby, ako definovať rozvoj a chudobu. Teórie, z ktorých vychádzam ja, hovoria o skutočnosti, že západná kultúra priniesla koncept a viedla nás k tomu, aby sme mu verili, že sme jeden od druhého nezávislí — sme jednotlivci, ktorí sledujú svoje ciele a idú za svojím vlastným šťastím. A tiež, že sme sebestační, že si môžeme žiť sami a okrem rôznych inštitúcií nikoho nepotrebujeme. Potrebujeme inštitúcie, ale nepotrebujeme jeden druhého. Takže potrebujeme našu vládu, aby za nás robila rozhodnutia, a aby pre nás zabezpečovala zdravotný systém, vzdelanie a možnosť nakúpiť si v obchode potraviny. Spoločnosť nás vedie k viere, že život v meste je lepší, ako život na vidieku. Ak chodíme každý deň do práce, prideme načas... keď budeme mať takto zorganizovaný život, potom bude všetko v poriadku. O zvyšok sa postará vláda, na medzinárodnej úrovni zabezpečí, aby všetko dobre fungovalo, a my nemusíme príliš premýšľať. Ja vychádzam z teórií, ktoré tvrdia, že samotné základy takéhoto pohľadu sú problematické, pretože iné kultúry by nás vnímali ako neoddeliteľný celok, jedincov, ktorí sú od seba závislí, a nie nezávislí. Vnímali by nás nie ako sebestačných, ale nedostačujúcich, keď sme sami za seba. Takže z inej perspektívy táto predstava, že my sme rozvinutí a oni sú zaostalí nastáva iba vtedy, ak nevidíme naše prepojenie so všetkými ostatnými. Vnímame sa iba ako oddelení jeden od druhého. A nechápeme, že keď sa staviame na čelo ľudstva ako vodcovia ľudstva, potom v skutočnosti vytvárame podmienky na zaostalosť, a potom iným kultúram hovoríme: „Ste zaostalí. Ste za-

ostatní v mojej hre a ja sa vnímam ako nadradený vám ostatným.“ Ale v skutočnosti existuje mnoho rôznych hier a mnoho rôznych vzťahov vo svete. A existujú aj vzťahy, ktoré nevytvárajú toto rozdelenie a vzdialenosť medzi ľuďmi. Vzťahy, ktoré nás všetkých spájajú a akceptujú rôzne pohľady na to, ako by mohol rozvoj vyzeráť. A my musíme byť otvorení rôznym možnostiam, ak chceme, aby naše deti žili vo svete, ktorý je zbavený takýchto druhov rozdeľovania ľudí, a aby naše deti vôbec mali svet, v ktorom by mohli existovať, pretože súčasné vzorce konzumu a drancovania nie sú dlhodobu udržateľné. Takže niečo sa musí udiť... ak budeme mať nejakú budúcnosť.

Aký je tvoj názor na rozvojovú pomoc a misionársku prácu v rozvojových krajinách?

Myslím si, že je veľmi problematická. Pretože vychádza z predpokladu, že vieme, čo by mali títo ľudia urobiť, aby napredovali, alebo aby sa vymanili z chudoby. Myslíme si, že vieme, ako ich „opraviť“. Títo ľudia sú vnímaní ako problém. Buď preto, lebo majú inú vieru a postoj k životu, nesprávnu vieru, nevedia si pomôcť, alebo sa nevedia zorganizovať tak, ako si myslíme, že by mali byť zorganizovaní. Je to veľmi komplexné, tieto aktivity sú problematické, ale nie sú zlé alebo dobré vo svojej podstate. Preto používam slovo problematické. Pretože môžu priniesť isté výhody. Nič nemôžeme hádzať len do kategórie „iba nesprávne“ alebo „iba správne“. Pomoc prináša výhody, ale vytvára problémy. Misionári niekedy prinášajú výhody, ale tiež vytvárajú problémy. Ale život nie je jednoduchý. Sú misionári, ktorí udržiujú etické a vzájomne rešpektujúce vzťahy. Učia a zároveň sa učia od iných a niekedy sa ich presvedčenia zmenia a stanú sa súčasťou komunity, ktorú pôvodne prišli prekonvertovať. Ak som veľmi silno proti niečomu, tak sa snažím nachádzať v týchto aktivitách príklady, v ktorých sa nedeje to, čo si myslím, že sa deje. Mám silné výhrady voči misionárskej práci, pretože nie som kresťanka a myslím si, že je to forma násillia, snažiť sa iným ľuďom predpisovať túto vieru ako výmenu za pomoc. A to je niečo, čo niektoré organizácie robia. Pomáhajú iba tým ľuďom v spoločnostiach, ktorí sa rozhodli konvertovať na vieru, a toto je podľa mňa extrémne problematické. Som proti takýmto praktikám. Ale ako nekresťanka som zistila, že kresťanstvo má mnoho rôznych foriem a v rámci kresťanstva sú aj mnohé formy, ktoré idú ruka v ruku s tým, čo robím ja. Takže problémom nemôže byť kresťanstvo. Problémom sú niektoré interpretácie kresťanstva, ktoré vytvárajú vzťahy násillia.

Aký máš názor na charitu a charitatívne organizácie?

Ten istý problém je aj s charitou, pretože nič nie je úplne jednoduché. Existujú charity a organizácie, ktoré nevytvárajú situácie paternalizmu a povýšenectva, a aj prostredníctvom týchto vecí sa ľudia učia. Takže je veľmi zložitá byť za, alebo proti niečomu, pretože každá iniciatíva so sebou prináša výhody a tiež vytvára problémy. To platí aj o iniciatívach, ktoré podporujem ja — aj tie prinášajú výhody aj problémy. Ale dúfam, že prinášam nové problémy a neopakujem staré problémy. Nikdy sa nedostaneme do štádia: „Tak už sme na to prišli a toto vyrieši všetko, toto zachráni svet.“ To je problematický postoj. Myslím, že by sme sa skôr mali zamýšľať nad tým, ako robiť veci etickejšie, berúc do úvahy iné perspektívy, iných ľudí, a snažiť sa snívať spoločne, namiesto toho, aby si istá skupina niečo vysnívala a potom sa to snažila vnútiť ostatným. A na to, aby sme dokázali toto urobiť, musíme ešte prejsť dlhú cestu, pretože v prvom rade musíme mať možnosť prístupu k tým druhým a s tým je spojených mnoho historických násosov, s ktorými sa musíme najprv vysporiadať. Takže ide do veľkej miery o proces liečenia tráum

z minulosti. Tak pre národy, ktoré páchali násilie ako aj pre ľudí, ktorí boli obeťami násilia v istej situácii, ale zároveň sa mohli dopustiť násilia potom alebo aj predtým. Takže hlavnou myšlienkou je, že musíme čeliť ľudskej prirodzenosti, nepredstavovať si ľudskosť iba z tej krásnej stránky, ale uvedomiť si, že ľudská prirodzenosť je krásna aj nepekná zároveň. Musíme čeliť sami sebe, pozrieť sa a pripustiť aj naše nepekné stránky a snažiť sa s nimi pracovať. Poviem niečo, čo by mohlo byť interpretované nesprávne: „Nemali by sme sa snažiť „opraviť“ ľudstvo mojím vlastným spôsobom — pretože potom sa snažím aplikovať môj spôsob na všetkých ostatných. Mali by sme sa to snažiť robiť laterálne, mali by sme sa snažiť rozšíriť naše pochopenie ľudstva bez strachu z ľudskej podstaty. Bez strachu z násilí, aby sme mohli pochopiť, ako k násiliu dochádza“ — teraz hovorím o násilí v histórii ľudstva. Potom budeme možno schopní urobiť do budúcnosti iné rozhodnutia.

V súčasnosti máme v Európe utečeneckú krízu, ktorá v ľuďoch vzbudzuje mnoho emócií. Na jednej strane spektra máme ľudí agresívnych, nahnevaných a vystrašených z prílivu cudzincov, na druhej strane spektra sú tí, ktorí prijímajú všetkých a nevidia možné problémy. Aký je podľa teba správny postoj?

Myslím, že musíme v prvom rade vidieť, čo táto situácia odzrkadľuje. Na jednej strane Európa ekonomicky prežíva vďaka tomu, že vyváža svoj imidž raja. Iba tak budú ľudia kupovať kultúrne, symbolické produkty a budú veriť, že Európa je to najlepšie miesto. Európa predáva tento imidž, zatiaľ čo vo vnútri prechádza zmätkom a ekonomicky je tesne pred kolapsom. Ale to nemožno nahlas vysloviť, lebo ak sa táto skutočnosť stane novým imidžom — že v Európe je treba sa uskromňovať — to by negatívne ovplyvnilo ekonomiku. Takže máme tu paradox: treba presvedčiť, že všetko skvele funguje, ale v skutočnosti je to veľmi problematické. A ľudia žijúci v Európe už vedia, že majú problémy, vedia, že sa to rúca a to vytvára tiesnivý pocit nedostatku. Je tu tieseň a nie sme si istí našimi vlastnými istotami v systéme. A v tom istom momente dochádza ku kolapsom a rozpadom systémov aj v iných častiach sveta. Teraz hlavne v afrických krajinách dochádza k povstaniam násilných hnutí, ktoré sa búria proti moderným ideálom konzumu, sekularizmu a to spôsobuje mnohé problémy v týchto častiach sveta. Ľudia, ktorí tam žijú, čelia rozhodnutiu — buď toto, alebo veríme v európsku predstavu, že je to bezpečné útočisko a sú tam lepšie podmienky pre prosperitu. Ak by som ja sama bola z nejakej takejto oblasti a videla by som, že dediny v mojom okolí sú rabované a mala by som možnosť sa rozhodnúť medzi životom v tomto nebezpečí a životom v Európe, ako ho poznám z televíznych obrazoviek a filmov, asi by som dvakrát nerozmýšľala. Najmä ak by som mala deti. A to z dvoch dôvodov: asi je tam lepší život (aspoň v televízii tak hovoria) a po druhé mám strach z toho, čo sa deje v mojom okolí. Takže situácia sa rúca u nich doma a prichádzajú do kontextu, kedy sa miestni boja o svoje vlastné istoty, jednak ekonomické a jednak strach z toho, že stratia vieru v to, že toto je raj. Ľudia v Európe sa zvykli hrdiť tým, že majú stabilnú ekonomiku, že majú sociálny štát. Teraz im to niekto pomaly berie a nutnosťou uskromňovať sa je destabilizovaná situácia aj národná identita. Ľudia jednej krajiny sa obracajú jeden proti druhému a imigranti sa stávajú obetnými baránkami, na ktorých sa hádže vina. A v tejto búrke udalostí — uskromňovanie sa v Európe, konflikty v iných častiach sveta a prílev ľudí — vznikajú podmienky na genocídu.

Takže aký je správny prístup?

Správny prístup? Musíme vidieť, že sme všetci súčasťou toho istého systému, ktorý kolabuje. Všetci sme súčasťou cyklu, kde Európania investujú do imidžu, že sú lepší a tí druhí — imigranti veria, že je to pravda a prichádzajú sem hľadať istoty, pričom tie istoty tu nie sú. Musíme zistiť, čo sa z tohto cyklu máme naučiť a na individuálnej úrovni by sme mali urobiť dve veci: chápať, ako krízy vznikli a ako sú prepojené a po druhé musíme chrániť životy — to je prvoradé. Takže ako môžeme urobiť tieto dve veci naraz? Na jednej strane chápať, že ľudia v Európe nútení uskrtnúvať sa čelia svojim strachom a ich reakcia na imigrantov je logická. Nie je iracionálna. Táto nenávisť k cudzincom je celkom logická. Nie sú to len rozbúrené emócie, je za tým proces uvažovania, ktorý nám hovorí: *„Musíme sa uskrtnúvať, ak sem príde ešte viac ľudí, tak nás stiahnu hlbšie do chudoby. A my nechceme byť chudobní, lebo veríme, že chudobu spôsobuje niekto iný a my sme vždy boli tí dobrí.“* A chceme si zachovať naše istoty a uspokojenie vecami, ku ktorým sme pripútaní a s ktorými spájame našu identitu. Títo ľudia prichádzajú a ohrozujú naše istoty a svojim príchodom nám ukazujú, že sme vo svojej podstate násilní. Otvárajú pred nami tému, na ktorú chceli Európania zabudnúť — a tou je možnosť masového násillia, strašného násillia, ktoré sme mysleli, že je za nami, poučili sme sa z neho a odžili sme si ho v druhej svetovej vojne. Ale v súčasnosti striehne veľmi blízko pod povrchom. Ako ľudstvo sme sa nepoučili a to spochybňuje ďalšiu našu predstavu — predstavu pokroku.

Áno, tá možnosť masového násillia je desivá. Ako sa toho môžeme vyvarovať?

Ak sa zhodneme na tom — ty, ja a všetci, čo toto čítajú — že genocída nie je dobrý nápad, potom musíme byť veľmi bdeli voči zákonom, spôsobom myslenia a skupinám, ktoré smerujú týmto smerom. Máme dve možnosti, ako na ne zareagujeme. Jedna z nich je typu: *„Buďte ticho, nie je etické takto zmýšľať!“*, druhá možnosť je experimentovať s rôznymi taktikami. Ak niekoho len zahriakneme, často ho to ešte viac utvrdí v názore, takže treba skúšať rôzne iné spôsoby ako priviesť ľudí k uvedomeniu, že ich nenávisť škodí nielen iným ľuďom, ale hlavne im samotným. Takže treba experimentovať s rôznymi spôsobmi boja. Či už ide o nejakú formu násillia, protestov... Čo však potrebujeme najviac zo všetkého je iný druh diskusií. Súčasné diskusie sú polarizované, extrémne nabité emóciami, defenzívne a analýzy sú veľmi povrchné. Potrebujeme najšť spôsob, ako viesť zodpovedné, mnohostranné, kriticky informované, sociálne zodpovedné, hlboké a triezve rozhovory o dôležitých témach. Na to sa však musíme naučiť čeliť našim strachom a negatívnym emóciám pred tým, ako otvoríme ústa. V súčasnosti máme technológie, ktoré sa dajú využiť na prerušenie tohto prúdu násillia. Druhou vecou je, že musíme pomôcť obetiam lepšie pochopiť ich kontext a otvoreným srdcom počúvať komplexitu ich situácie, čo nám chcú povedať a porovnať to so širším kontextom. Stretnutia zoči-voči sú veľmi dobrým spôsobom ako dosiahnuť bdeliú zainteresovanosť potrebnú na skutočnú pomoc. Cieľom je najšť taký spôsob pomoci, ktorý pomáha celému systému — všetkým zúčastneným — to je skutočná solidarita. A to je veľmi náročné, lebo si to vyžaduje čas a hlbokú angažovanosť. Nie len poslanie peňazí, či starého šatstva, ale hlboké medziludské prepojenie. Takže ten proces má tri kroky: pochopiť do hĺbky kontext, vypočuť si s otvoreným srdcom hlasy jednotlivcov a podeliť sa o zdroje.

Ďalší stret kultúr na Slovensku prebieha dlhodobo s rómskou populáciou. Ako sa na túto problematiku môžeme pozrieť z novej, čerstvej perspektívy?

V prvom rade by sme mali začať vnímať, že sú rovnako komplexní ako my. Vo svojom živote si vybrali inú cestu a majú absolútne právo voľiť si inú cestu. A čo nás učia je, že nám ukazujú limity našej vlastnej cesty. Nastavujú nám zrkadlo, ukazujú nám iné spôsoby ako robiť veci ako aj problémy s tým spojené. Mali by sme ich vnímať ako integrálnu súčasť toho, kým sme. Majú právo experimentovať a hľadať iné cesty, aby sme sa my všetci z toho poučili — zo zlyhaní, ťažkostí, chýb, ale aj z vecí, ktoré v určitých podmienkach dobre fungujú a môžu pomôcť všetkým. Pokiaľ nezmeníme základný rámec myslenia, budeme hľadať iba to zlé alebo iba to dobré. Môžete sa pozrieť na osobu rómskeho pôvodu a vidieť iba samé pozitíva, alebo vidieť iba problémy s ňou spojené. Je potrebné tieto pohľady integrovať. My robíme to isté ako Rómovia: naše riešenia spôsobujú problémy, sme komplexní, protirečíme si, sme schopní úžasných vecí ako aj hrozných vecí. A oni sú schopní toho istého. Musíme žiť spoločne. A ak ich náš systém neintegruje a vyzerá to tak, že ich podporujeme a oni nič nerobia, potom musíme prehodnotiť tento systém. Ten budeme musieť zmeniť tak či tak, lebo už aj tak kolabuje. Keď miera nezamestnanosti stúpne povedzme na 80 %, vtedy nás možno Rómovia začnú učiť, ako žiť bez konceptu usadenia. Budú nás učiť ako prežiť bez stabilného príjmu. Pretože v takejto situácii sa veľmi skoro môže ocitnúť väčšina z nás. Rómovia a ľudia v takzvaných krajinách tretieho sveta túto situáciu zažívajú dlhú dobu a môžu nás naučiť, ako sa uskromniť, ako sa vedome rozhodnúť netúžiť po neustálom šplhaní po spoločenskom rebríčku. Možno nás naučia, že život môže byť aj o niečom inom ako o neustálom predbiehaní sa, kto je lepší a má viac. Vyvinuli si rôzne stratégie — niektoré v spojitosti s komunitami a spoločenstvom, iné našli cestu v duchovne a tichom spočívaní pri rieke. Existuje celé široké spektrum možností, aký by mohol život byť. Svet spieva tisícmi rôznymi hlasmi a každý jeden hlas je dôležitý.

Čo by si poradila ľuďom, aby urobili hneď ako prvé, ak chcú prispieť ku zmene?

Často sa ma ľudia pýtajú, čo by som mal/a urobiť? A ja im odpovedám: „Ako to mám vedieť? Choďte si zasnívať. Nájdite svoju vnútornú harmóniu.“ Ak sa pokúšate nájsť odpovede jedine prostredníctvom mysle, budete uväznení v koncepte vedomostí. Ale ak pristupujete k tomu z metaforickej mysle, potom je to o vás vo vzťahu k svetu. A v tomto vzťahu jedine vy budete schopní definovať, aká je vaša cesta. Nikto iný to nemôže zdefinovať za vás, je to obrovská zodpovednosť, cítiť sa dostatočne silný a tvorivý a odvážny na vykonanie tejto úlohy. A brať zodpovednosť za dôsledky. Niekedy vás toto volanie povolá odísť od svojej rodiny, a preto je to rozhodnutie, ktoré za vás nemôže urobiť nikto iný. Ak musíte odísť od rodiny a napredovať sami vo vašom dobrodružstve, musíte o tom rozhodnúť sami. Takže jediné, čo môžem povedať ľuďom je: „Nájdite svoje vlastné prepojenie, nájdite si svoje vlastné odpovede. Ponorte sa hlboko do svojho vnútra, nájdite v sebe mier, vyličte sa pred tým, ako sa odhodláte urobiť niečo dobré pre iných.“ Tá práca začína vo vnútri každého z nás. Vnútorné liečenie alebo vnútorný pokoj nie je niečo, čo dosiahnete, a už to nestratíte. Podarí sa vám to na chvíľku, a potom to opäť stratíte. A potom opäť vstupujete do procesu učenia, a je to prirodzené. Iba si buďte vedomí tohto procesu a že je to v poriadku učiť sa a pohybovať sa v týchto cykloch, robiť chyby a učiť sa z nich, dovoľovať iným ľuďom vstupovať do vašich životov a učiť vás nové veci. Buďte otvorení učiť sa od čohokoľvek, od sveta, prírody, od vetra... Pretože ak sa budeme spoliehať iba na to, čo sme sa naučili v školách, potom budeme veriť, že vedomosti existujú iba v knižniciach, v triedach

a knihách. Ale múdrosť nie je uväznená v týchto veciach, existuje všade. Ale je veľmi ťažké rozlíšiť či ide o vedomosti, alebo múdrosť. A toto je niečo, čo vás naučí jedine vaša cesta. A naučí vás to cez pokus a omyl.

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

Andreotti, V., 2013: Vzdelávanie, vedomosti a naprávanie nerovností. In Gallayová, Z., Hipš, J., Markoš, J., Dovalová, Z. (eds.): Súčasná spoločnosť — výzvy a vízie. Učebné texty. Technická univerzita vo Zvolene, CEEV Živica, Zvolen. s. 106 — 115.

Andreotti, V., Labašová, Z., 2014: Globálne vzdelávanie. In Gallayová, Z., Hipš, J., Urbanová K. (eds.): Globálne vzdelávanie — kontext a kritika. Učebné texty. Technická univerzita vo Zvolene, CEEV Živica, Zvolen. 112 — 125 s. (+ príloha: CD s prekladom metodologickej príručky Learning to Read the World Through Other Eyes (Andreotti, Souza 2008)).

Andreotti, V., Labašová, Z., 2015: Vzdelávanie z pohľadu pôvodných národov. In Andreotti a kol.: Environmentálna výchova v súvislostiach. Vysokoškolská učebnica. Technická univerzita vo Zvolene, CEEV Živica, Zvolen. 195 — 211 s.

www.sokratovinstitut.sk/e-learning/

(2)

Bryan MUKANDI

**V akom svete je toto
spravodlivé?**

Bryan MUKANDI

lekár, filozof

Narodil sa v tom istom roku ako Zimbabwe získalo nezávislosť (1980). Vyrastal v hlavnom meste Harare, kde po skončení strednej školy krátky čas dobrovoľnícky pomáhal v The Just Children Foundation — miestnej mimovládnej organizácii, ktorá zabezpečovala ubytovanie pre deti žijúce na ulici, pomáhala im vrátiť sa do škôl a podľa možnosti aj do vlastných rodín. Následne vyštudoval medicínu na University of Zimbabwe a začal klinickú prax v čase, kedy vrcholila pandémia AIDS. Antiretrovirálna liečba bola v tom čase vo verejnom zdravotníctve málo dostupná. Bryan pracoval v Zimbabwe ako lekár a následne emigroval do Írska, kde pôsobil ako príležitostný komentátor a pravidelný bloger v novinách The Irish Times. Dosiahol magisterský titul v odbore ľudských práv a zároveň pracoval pre organizáciu zaoberajúcu sa globálnym vzdelávaním The Galway One World Centre. Následne získal magisterské vzdelanie v oblasti Politická filozofia v Belfaste. Jeho kroky ďalej viedli do Austrálie, kde pracoval vo výskume zdravotníctva a jeho zákonodarstva. Vo svojej práci sa zameriaval na zdravotnú starostlivosť v komunitách aborigéncov a obyvateľov ostrova Torres Strait. Bryan momentálne dokončuje doktorandské štúdium francúzskej filozofie 20. storočia so zameraním na marginalizované skupiny (najmä tmavej pleti) a ich spôsob hľadania vlastnej subjektivity.

Aký je Tvoj názor na rozvojovú pomoc?

Nie som veľkým fanúšikom rozvojového sektora — teda väčšiny jeho aspektov. Tá oblasť, ktorá je podľa mňa nevyhnutná a vidím v nej veľký zmysel, je globálne vzdelávanie. Podporujem ľudí globálneho Severu, ktorí vzdelávajú iných obyvateľov globálneho Severu o miere, akou naše (ľudí globálneho Severu) rozhodnutia, voľby a konanie prispievajú k biede a trápeniu mnohých ľudí v oblastiach globálneho Juhu.

Thomas Pogge, nemecký filozof, zastáva názor, že sme zodpovední za konanie inštitúcií — či už korporácií, vlád, atď., ktoré konajú v náš prospech. Napríklad je pre mňa prospešné, že Apple dokáže vyrábať skvelú elektroniku, ktorú si mnohí z nás — ľudí žijúcich v bohatých krajinách — môžeme dovoliť kúpiť. Ak sú niektoré komponenty ich výrobkov dotované vojnou v Demokratickej republike Kongo, ak si ťažba niektorých materiálov potrebných na komponenty vyžaduje znásilňovanie žien ako formu vojnovnej zbrane, únosy a najímanie detských vojakov, potom zakaždým, keď použijem môj telefón, či laptop prispievam k nešťastiu týchto ľudí. A preto, hovorí Pogge a ja súhlasím, je mojou povinnosťou zaoberať sa touto situáciou a pokúsiť sa ju riešiť.

Avšak mojím jediným problémom s globálnym vzdelávaním — a myslím, že to má koloniálne korene — je predstava, že hlboko vo svojej podstate sú ľudia dobrí. Ak náhodou robia zlé veci, alebo sa nesprávajú tak, ako by sme si to my predstavovali, je to preto, že nemajú dost informácií. Myslím, že to nie je spravodlivé voči ľuďom, s ktorých morálnym postojom mám problém — či už sú to skinheadi, alebo pohodlne žijúca rodinka strednej vrstvy, ktorej je úprimne úplne ukradnuté, čo sa deje chudobným ľuďom na celom svete bez ohľadu na to, akú rolu sami zohrávajú v ich biede. Predpokladá sa, že vzdelávanie samotné zabezpečí širokú podporu krokov smerujúcich ku globálnej spravodlivosti. Ale to naznačuje, že nemôžu existovať plne autonómne ľudské bytosti, ktoré ak majú príležitosť konať ináč, by sa rozhodli ubližovať iným ľudským bytostiam. Myslím, že ľudia sú schopní urobiť informované rozhodnutie, ktoré mne môže pripadať odporné. Existujú v našom svete ľudia, ktorí sú si vedomí, že ich konanie má negatívne dôsledky pre iných a je ich fundamentálnou existenciálnou voľbou konať týmto spôsobom.

Takže tvrdíš, že ľudia globálneho Severu by žili na úkor iných, aj keby mali k dispozícii všetky informácie?

Ja chcem žiť vo svete bez násillia. Ale čo tým myslíme? Ak moje dieťa nezje všetko, čo má na tanieri poviem mu: „Dojedz všetko. V USA hladujú deti.“ Raz ma niekto počul, ako to hovorím synovi a bol zmätený. Myslel si, že žartujem. Ale ja som nežartoval. Chudoba v USA zasahuje do životov takmer tretiny detí, ktoré žijú pod hranicou chudoby.³ To je ohavné. Pre väčšinu z nás nepredstavuje USA miesto, kde je detská chudoba. Máme určitý koncept o tom, čo je USA. A podobne máme aj určitý koncept o tom, čo je násillie. Som presvedčený, že ospravedlnujeme isté

3 Viac než 16 miliónov detí v USA — 22% všetkých detí — žije v rodinách s príjmom nižším ako je federálna hranica chudoby — \$ 23,550 ročne pre 4-člennú rodinu. Výskumy ukazujú, že v priemere potrebujú rodiny takmer dvojnásobný príjem, aby pokryli základné výdavky. Aplikujúc tieto výpočty, 45% detí žije v rodinách s nízkym príjmom. <http://www.nccp.org/topics/childpoverty.html>

voľby ako žiť v tomto násilnom svete, zatiaľ čo iné odsudzujeme. Napríklad nemáme problém s existenciou veľkých korporácií. Vieme tiež, že svet má obmedzené množstvo zdrojov. A my – obyvatelia krajín globálneho Severu – sme prevažne mlčky v pohode s tým, že naše pohodlie a luxus majú do veľkej miery za následok biedu a chudobu ľudí v chudobných častiach sveta. To je neuveriteľne násilné. Ale prevažne nás táto forma násilia nerozhádže. Avšak tvárim sa, že máme problém s násilím, ak má formu surového a priamejšieho násilia skinheadov či extrémistov, ktorí sa oháňajú mačetou. Chcem tým iba povedať, že ak je násilie páchané skinheadom či extrémistom nezákonné, tak prečo si potom myslíme, že to násilie, ktoré páchame my, alebo je páchané v našom mene, je opodstatnené. Takže si myslím, že nemáme až taký problém s násilím.

Ja verím, že máme.

Skutočne? Zoberme si také vojny. Jediný dôvod, prečo sa ľudia v rozvinutom svete zaujímajú o konflikt v Sýrii je, že zrazu sú všetci tí Sýrčania na našom prahu a chcú vstúpiť do nášho priestoru. A my ich nechceme. Nemyslím si, že my na Severe máme problém s násilím. Máme problém s tými formami násilia, ktoré ohrozujú nás, globálnych aristokratov. Všetkých nás, ktorí sa nemusíme trápiť nad tým, čo budeme jesť na večeru a či budeme mať o týždeň strechu nad hlavou.

Keď so študentmi hovorím o Afrike a pýtam sa ich, prečo si myslia, že je tam chudoba, prvé dôvody, ktoré uvedú sú: majú tam iba piesok a ľudia sú leniví. Odkiaľ pochádzajú tieto stereotypy?

V prvej časti *Kapitálu* Marx hovorí o primitívnej akumulácii. Existuje mýtus, že niektorí ľudia ťažko pracovali a darí sa im dobre, zatiaľ čo iní sú leniví a preto sú chudobní. Prirovnáva to k niečomu, čo nazýva „legenda“ prvotného hriechu – teda k príbehu Adama a Evy, ktorí jedli zakázané ovocie v rajskej záhrade. Zamyslime sa nad tým, čo robíme s náboženskými príbehmi, zamyslime sa nad vierou. Naša potreba nás núti investovať nezanedbateľnú časť toho, kto sme do viery, ktorú sme si zvolili. A myslím si, že o to ide v predstave, že Afrika je chudobná, lebo Afričania sú leniví, alebo je tam len púšť, čo je samozrejme absurdné. Ale ak by jedno z týchto tvrdení bolo zodpovedné za chudobu Afriky, potom tá zodpovednosť nepadá na mňa.

Môžeme sa pozrieť na rolu, ktorú v tom zohrávajú médiá. Ale ešte pred tým, ako sa dostaneme k médiám, musíme sa zamyslieť nad tým, prečo sú tieto predstavy o chudobe chudobných krajín a chudobných ľuďoch v bohatých krajinách také rozšírené. Pretože tento názor nemajú iba odporní ľudia. Existuje mnoho rešpektovaných vedcov s dobrým úmyslom, ktorí takto zmýšľajú. Úlohu v tom hrá viera. Aktívne investujeme vieru – nie je to iba pasívne presvedčenie, že Afričania sú leniví, a preto sú chudobní a chorí – pestujeme si túto vieru a ja si myslím, že tak robíme, aby sme utíšili naše svedomie a pocit viny. Pretože ak by to nebolo ich lenivosťou, potom by som musel niesť pocit viny. Ak by spravodlivosť vyžadovala, aby som sa vzdal svojej schopnosti popíjať v kaviarni espresso, aby som sa uskromnil a nemal by som možnosť počúvať dobrú hudbu na mojom skvelom prehrávači s pohárikom škótskej whisky a s kamarátmi, potom by som musel niesť pocit viny. Ak sú tieto veci spojené s biedou mojich príbuzných v subsaharskej Afrike – a ja som presvedčený, že sú – potom som za túto situáciu zodpovedný

aj ja. Jedným zo spôsobov, ako sa vysporiadať s pocitom viny, je vyvinúť nejaký mýtus, ktorý ma zbaví tejto zodpovednosti.

Obr. 3: Harare — hlavné mesto Zimbabwe — má ďaleko od predstavy bežného slovenského študenta o púšti, chudobe a lenivých ľuďoch v Afrike.
Zdroj: Baynham Goredema, Creative Commons

Akú rolu potom hrajú médiá?

Študoval som za magistra v odbore ľudských práv a občianskeho aktivizmu. Jeden kurz, ktorý som absolvoval, bol o marketingu neziskového sektora. Učili nás tam, že keď sa snažíte získať financie pre vašu organizáciu, niečo predávate. Samotný zámer nie je až taký dôležitý. To, čo si ľudia chcú kúpiť, je dobrý pocit. Takže im predávate predstavu, že na svete je obrovský problém a oni ho vyriešia. Predávate im komplex bieleho spasiteľa. Ty budeš záchrancom. To je to, čo predávate ľuďom a to si ľudia kupujú. Nehovoríte im o ich spoluúčasti na danom probléme. To nie je dobrý spôsob, ako primäť ľudí k darovaniu peňazí. Poviete im, akí sú skvelí. A zatiaľ čo im hovoríte, akí sú skvelí, ukazujete im obrázky smutných malých čiernych a hnedých detičiek.

Dôvod, prečo dokážu médiá predávať obraz žalostnej, lenivej, neschopnej, nezodpovednej osoby hnedej či čiernej farby pleti je, že to je obraz, ktorý chceme vidieť. Po tomto obraze je na trhu dopyt. Médiá sú veľký biznis. A veľký biznis predáva ľuďom tovar. Veľký biznis presvedčí ľudí, že chcú Coca-Colu a potom im tú Coca-Colu predá. Bolo by zaujímavé pozrieť sa do histórie a zistiť, kam až siahla tento obraz „lenivého Afričana“. Ja si myslím, že je to koloniálny príbeh, ktorý v prvom rade obhajoval kolonizáciu. Ale je zaujímavé pozorovať, ako sa tento príbeh pretransformoval do viery väčšiny z nás. Myslím, že médiá — Hollywood ako aj spravodajské agentúry — rozprávajú príbehy, ktorým rozumieme. Zredukujú komplexitu globálnych problémov do jednoduchých 3-minútových príbehov, ktoré dokážeme stráviť. Dopĺňajú príbehy, ktorým už veríme. Nehovorím, že médiá nenesú svoj podiel viny, nehovorím, že nezhoršujú danú situáciu. Ale chcem povedať, že dôvod, prečo nám médiá predávajú tieto príbehy je ten, že my ich chceme kupovať. A my ich chceme kupovať, lebo posilňujú našu vieru. Pomáhajú nám zachovať naše presvedčenia, ktoré v nás zmierňujú tlak zodpovednosti a zbavujú nás spoluúčasti.

Pozrime sa teraz na druhú stranu mince. Aké mýty a stereotypy majú Afričania ?

Myslím, že svet okolo nás chápeme cez príbehy. A tiež si myslím, že do veľkej miery si „západný svet“, „globálny Sever“, alebo akokoľvek ináč nazývame túto konkrétnu konšteláciu spoločností a národov, ktorí vedú v svetovom rebríčku, udržuje istý monopol. Má veľkú moc aj v Afrike rozhodovať o tom, ktoré príbehy budú vypočuté. A to, ako my, Afričania, vnímame a chápeme samých seba, je do veľkej miery určované tým, ako o nás hovoria západné médiá – Hollywood, CNN, BBC, Le Monde, Der Spiegel a iné. Príklad, ako som sa dozvedel o živote Steva Biko⁴ do veľkej miery popisuje túto tragédiu. Bolo to vďaka filmu Volanie slobody (*Cry Freedom*). Cieľom tohto filmu bolo rozprávať ľuďom príbeh apartheidu v Juhoafrickej republike a o boji, ktorý tam prebiehal. Steve Biko sa spriatelil s Donaldom Woodsom, šéfredaktorom liberálneho denníku – *belochom*. A tento film je v konečnom dôsledku o Donaldovi Woodsovi, zatiaľ čo Steve Biko hrá periférnu postavu, ktorá rámuje dej. Film rozpráva príbeh boja proti apartheidu z perspektívy privilegovaného, bohatého bieleho muža a jeho rodiny. Pretože britský režisér, Richard Attenborough, pravdepodobne rozumne usúdil, že západný svet v skutočnosti nechce počuť príbeh Stevea Biko. I keď je to skutočne veľmi kľúčová postava juhoafrickej politickej scény a africkej sociálnej a politickej filozofie vo všeobecnosti. Koho zaujíma tento Afričan? Ľuďi bude pravdepodobne oveľa viac fascinovať príbeh hrdinského bieleho chlapíka, ktorý sa s týmto černochoom spriatelil. Rozpovedzme teda jeho príbeh. Moje prvé vedomosti o apartheide do veľkej miery pochádzajú z tohto filmu a to vypovedá veľa o tom, odkiaľ pochádzajú príbehy. V 80. rokoch vybuchla v štvrti, kde sme bývali bomba, ktorej cieľom bolo zavraždiť členov Afrického Národného Kongresu (ANC) – strany Nelsona Mandelu, Govana Mbeki a Waltera Sisulu. Napriek tomuto, napriek skutočnosti, že som bol v Zimbabwe, neďaleko od aktivít prebiehajúcich v Juhoafrickej republike, môj obraz apartheidu pochádza z filmu, ktorý mi prezentuje Brit. A nezameriava sa v ňom až tak na afrických mužov a ženy, ktorí boli hrdinami tohto boja, ale pozornosť sústreďí na postavu hrdinu, ktorý je prijateľný pre západné publikum – na bieleho chlapíka.

Doteraz sme sa bavili o vplyve médií, ale čo škola? Ako ťa ovplyvnilo vzdelávanie?

Moja mama bola ambiciózná a chcela pre svoje deti najlepší štart do života. A tak sa rozhodla, že budem študovať na súkromnej škole, pretože tá bola lepšie vybavená a prestížnejšia ako štátne školy. Do školy som začal chodiť krátko po tom, ako Zimbabwe dosiahlo nezávislosť. Vďaka kolonializmu bolo bohatstvo koncentrované v rukách bielej menšiny, ktorá si užívala ekonomické výhody. A tak v tejto súkromnej škole, v triede 25 študentov, iba traja či štyria neboli bieli. Zámerne používam výraz „nie bieli“, keďže „bieli“ boli norma, voči ktorej boli v tejto škole a možno aj v celej krajine, všetci ostatní posudzovaní. Zmena vlajky a národnej hymny nevymaže zázračne minulosť.

Takže toto bola moja skúsenosť: bol som od ranného veku hlboko ponorený do prevažne britskej kultúry. Učil som sa o Magna Charta, o Vojne ruží, o Tudorovcoch a ženách Henricha VIII.

4 Stephen Bantu Biko bol aktivista bojujúci proti apartheidu v Juhoafrickej republike v 60. a 70. rokoch. Líder študentov, ktorý neskôr založil Black Consciousness Movement (Hnutie čierneho povedomia) vďaka ktorému posilnil a mobilizoval veľkú časť černošského mestského obyvateľstva. Od svojej smrti v policajnej väzbe bol označovaný za mučenika hnutia proti apartheidu.

oveľa skôr, ako som sa dozvedel o ríšach Rozvi a Munhumutapa, o Berlínskej konferencii, kde došlo k rozdeleniu Afriky a o africkej histórii vo všeobecnosti. Moja špecifická skúsenosť bola jedinečná, keďže iba malé percento čiernych detí navštevovalo také školy ako ja, ale všetci školáci v krajine museli absolvovať GCSE Cambridgeské skúšky. A na tie sa sústredilo celé štúdium. Po celej krajine obsahovali učebnice anglickej literatúry Shakespearove diela — v mojom ročníku sme čítali *Julius Caesar* (a dodnes viem odrecitovať časť monológu Marka Antónia); v iných ročníkoch to bol *Kupec benátsky*, *Hamlet*, *Rómeo a Júlia*, či iné jeho diela.

Ako tento druh vzdelania zapadal do reality každodenného života v Zimbabwe?

Fanon napísal, že kolonizovaní chcú žiť život kolonizátora, chcú žiť v jeho dome, spať v jeho posteli. Kolonizovaný chce kolonizátorov život, pretože existuje to mizerné miesto, kde žijú kolonizovaní a potom to blahobytné miesto, kde žije kolonizátor. Kto by chcel žiť tam, kde žijú kolonizovaní? Samozrejme, že kolonizovaný chce život kolonizátora. A znova sa dostávame k príbehom a obrazom. Celý život sa ku mne dostával určitý obraz a nemyslím si, že sa mi z neho niekedy podarí vymaniť. Moje vzdelanie, médiá, ktoré sledujem, rozpor medzi obrazom západného sveta, ktorý sa prezentuje na celom svete a je oveľa atraktívnejší ako samotná realita — to zanechá na človeku nezmazateľné stopy. Dnes som si ich už vedomý a pracujem s nimi, ale trvalo mi skutočne dlho, kým som sa dopracoval do tohto bodu. Neustále je vám pred oči kladený obraz toho, čo to znamená byť Afričanom, a nie je to pekný obraz. A takisto je vám prezentované, čo znamená byť „normálny“. Samozrejme, že chcete byť „normálny“ lebo „normálny“ je „lepší“. A potom som sa presťahoval do Írska a odrazu som zistil: „*Veď to celé bolo klamstvo!*“ Nerád by som krivdil Írom. Chcem tým len povedať, že mýtus nadradenosti bielych je jednoducho iba mýtus. Ale keď máte obrazy týchto dvoch svetov — ktorý z nich by ste si vybrali?

Je toto dôvod, prečo študuješ európsku filozofiu namiesto toho, aby si sa zaoberal africkou filozofiou?

Počas rokov mojej školskej dochádzky mi bolo vnucované myslenie britského imperializmu — takže mám náročný vzťah ku anglo-americkému filozofii. Francúzi kolonizovali iné africké krajiny, nie tú moju, takže voči francúzskej tradícii nemám až taký odpor — uvedomujem si, že je to nezmyselné a možno úplne paradoxné, ale je to tak. Ale prečo sa zaujímam o európsku filozofiu a nie africkú filozofiu? Najzávažnejšia debata africkej filozofie je: „*Čo je africká filozofia?*“ Zapájam sa do takzvanej akademickej africkej filozofie — a je to súčasť mojej odbornej špecializácie. Ale treba tiež povedať, že akýkoľvek druh akademickej filozofie je západný globálny konštrukt, ktorý sa takmer výlučne praktizuje v moderných, západných, neoliberalných inštitúciách, ktoré nazývame univerzity a akadémie vied. Či už ide o filozofiu francúzsku, nemeckú alebo africkú, či už sa ňou zaoberáte v Brisbane, Bejrúte, Bratislave alebo Brazílii; je súčasťou tej istej západnej mašinérie. A v tomto zmysle sa zaoberám francúzskou — západnou filozofiou a africkou — západnou filozofiou.

Rozhovory, ktoré som viedol so svojimi starými rodičmi, príbehy, ktoré mi tety počas detstva rozprávali, a ktoré v jazyku Shona voláme *ngano*, ako aj konverzácie, ktoré som započul a neskôr sa do nich aj zapájal na rodinných stretnutiach — to je jadro môjho filozofického tréningu. Ale vo filozofických textoch by tieto rozhovory neboli považované za filozofiu. Museli by

prejsť prekladom, a teda aj transformáciou. Navyše ja nepoznám kozmológiu Shona, nedokážem uchopiť pojem času a priestoru mojej starej mamy a tobôž nie mojich prastarých rodičov. Avšak mám prístup ku Kantovi...

Prečo je to tak? Ako je možné, že ťa viac priťahuje Kantova filozofia?

Povedal by som skôr, že som k nej „tlačný“ a nie „priťahovaný“... dám ti jedno prirovnanie: Keď som bol malý, spýtal som sa raz mojej mamy na adopcie, lebo som pozeral nejaký program v televízii a tam si niekto adoptoval dieťa. Povedal som jej: „Mami, belosi sú takí milí; oni si adoptujú deti iných ľudí. Prečo si my neadoptujeme sirotky? Prečo nie sme ako oni?“ A mama mi odpovedala: „Bryan, a čo tvoj bratranec, ktorý s nami býva?“ Moja teta a jej dve deti bývali v našom dome niekoľko rokov. Nenazývali sme to adopcia. Adopcia je konkrétny kultúrny zvyk, ktorý prebieha v západnej spoločnosti. Tradičný Shona koncept rodiny je taký, že ľudia sa navzájom o seba starajú, čím sa podľa mňa predchádza potrebe adopcie. Aby ste pochopili, čo sa dialo v našej rodine, mohol by som mamine prichýlenie tety a jej detí nazvať „adopciou“. Je to efektívny spôsob komunikácie prostredníctvom pripodobenia.

Niečo podobné sa deje aj vo filozofii. Táto akademická disciplína je západný súbor postupov a inštitúcií. Ak by som chcel vyextrahovať aspekty africkej kultúry, potom by som sa musel pokúsiť vtesnať ich do západného kontextu. Nepovažujem za správne, keby som išiel za svojimi strýkami, spísal, čo hovoria, napísal o tom odborný text a tvrdil o sebe, že som africký filozof... Pretože čo by som tým robil? Mám pocit, že by som využíval a znevažoval tieto veci. Bral by som od týchto ľudí veci, ktoré sú pre nich hodnotné a kým by som nimi západnú mašinériu. Kto by z toho mal prospech? Môj strýko by z toho nič nemal. Môj strýko nebude čítať filozofické zborníky. Tá komunita z toho nemá vôbec žiadny prospech.

Mohlo by to týmto ľuďom priniesť rešpekt a hodnotu v očiach väčšiny...

Ale oni nepotrebujú ich rešpekt. Prečo by mali dokazovať svoju hodnotu pred ostatnými? Ja ich rešpektujem a oni sa rešpektujú navzájom. Predstava, že príbehy pôvodných národov by sa mali dostať do povedomia západniarov strednej vrstvy je nebezpečná. Či už ide o akademické inštitúcie, umelecké galérie či iné miesta. Pretože to slúži iba nám — západniarom, pričom tým, od ktorých tieto hodnoty prichádzajú, dostávajú na oplátku almužnu. A nevidím prospech, ktorý z toho majú. A čo je ešte horšie, proces získavania ešte prezentujeme takým spôsobom, akoby sme my im dokonca ešte robili láskavosť. Akoby som mal byť vďačný za to, že nejaký odborný časopis uverejní text, ktorý popisuje spôsob vnímania sveta môjho strýka, starých rodičov a prarodičov.

Tento svet funguje tak, že ťažíme veci z rozvojového sveta, od chudobných ľudí. V tom najhoršom prípade rozvojový sektor funguje nasledovne: Je potreba ekonomickej aktivity, máme veľké množstvo absolventov sociálnych a humanitných vied. Lavicoví liberáli chcú mať dobrý pocit zo seba a sveta, v ktorom žijú a zachovať si svoj západný životný štandard strednej vrstvy. A tak im dáme odvetvie, ktoré je zamerané na získavanie vecí od chudobných ľudí niekde ďaleko — pretože my radi získavame hodnotné veci ďaleko — tak ďaleko, aby sme sa nemuseli pozerať na dôsledky či počítat výdavky. Takže založíme organizácie a budujeme pre chudobných ľudí chatrče. Akoby si títo ľudia nemohli postaviť svoje príbytky sami. Postavíme ich

za nich, vytvoríme ekonomickú aktivitu a potom okolo toho urobíme marketing. A tak všetcividia, akí sme skvelí.

Takže prečo študujem Kanta? Snažím sa porozumieť, odkiaľ pochádza táto túžba po dobývaní. Snažím sa diagnostikovať dominantnú patológiu súčasného sveta.

Existuje mnoho foriem rozvojovej pomoci — misionárska pomoc, adopcie na diaľku atď. Je to skutočne všetko kontraproduktívne a škodlivé?

Počas môjho štúdia medicíny bola antiretrovirálna liečba pre HIV pozitívnych ľudí veľmi zriedkavá v štátnom systéme. A preto takmer všetci pacienti infikovaní HIV umierali. Bolo to hrôzostrašné. V čase, keď som začal pracovať ako lekár, začínali byť rozšírené programy, ktoré pacientom poskytovali antiretrovirálnu liečbu. A tá doslova zachraňovala životy. Rodičia mohli naďalej posilať svoje deti do školy. Mohli ostať doma a pre mnohých to bola hotová spása. Mohol by som sa zamýšľať nad motiváciou, ktorá viedla k pomoci, mohol by som rozprávať o tom, aká je problematická. Ale ešte pred tým, ako tak urobím je dôležité povedať, že ak by som ako môj bratranec potreboval antiretrovirálnu liečbu, asi by ma nezaujímalo, odkiaľ pochádza. To, na čom by záležalo je, že som umieral a teraz žijem. Takže je pomoc aj prospešná? Určite áno. Pretože môj bratranec by dnes už bol mŕtvy. Tá brutálne ťažká otázka, ktorú si musíme položiť je: „Za akú cenu?“

Myslím, že svet bol nespravodlivý voči Thabo Mbeki.⁵ Ako osoba, ktorá umiera, chcem tie lieky, nech to stojí čo to stojí. Ako lekár som chcel mať prístup k týmto liekom, aby som mohol liečiť svojich pacientov a politické dôsledky ma nezaujímali. Ale ako hlava štátu si musíte kľásť ťažšie otázky. Boli niektorí africkí lídri, ktorí otvorene povedali: „Radšej nech naši ľudia hladujú, než aby sme prijali geneticky modifikované obilie, ktoré nám poskytol ten a ten donor.“ Možno to bolo správne rozhodnutie a možno nie. Je to diskutabilné. Je neodškriepiteľné, že pomoc pomáha. Ale je to ten najlepší spôsob? Nemyslím si. Prečo sa nachádzame v situácii, kde je pomoc potrebná?

Jacques Derrida, vo svojej knihe *Given Time* hovorí o žobrákovi. Keď k vám pristúpi žobrák a hodí sa pred vami na kolená, niečo chce. Keď dáte žobrákovi peniaze: čo v skutočnosti robíte a prečo mu dávate tie peniaze? Derrida hovorí, že tomuto žobrákovi dávame peniaze, aby sme zmiernili náš pocit viny a aby sme ho poslali preč. Aby sme sa nemuseli pozeráť na to, čo spôsobili naše aktivity. A ja si myslím, že táto pomoc, toto dávanie almužny žobrákovi je naše jednoduché riešenie.

Takže namiesto toho, aby sme sa zamýšľali nad spravodlivosťou toho, že môj životný štandard je na úkor ľudí v chudobných krajinách, tak môžem jednoducho dať niekomu určitú sumu peňazí a viem, že to zachráni životy a stáva sa zo mňa záchranca. To môže byť moja primárna identita — „ten, ktorý zachraňuje životy“, a nie „ten, ktorého život spôsobuje, že iní žijú v biede a útlaku“.

5 Juhoafrický politik, ktorý po páde apartheidu deväť rokov pôsobil ako prezident Juhoafrickej republiky. Mbeki si vyslúžil celosvetovú kritiku za svoj postoj voči AIDS. Spochybňoval prepojenie medzi HIV a AIDS a vírovou teóriou AIDS a veril, že korelácia medzi chudobou a mierou AIDS je odpoveďou na riešenie tohoto problému. Jeho zákaz antiretrovirálnych liekov v štátnych nemocniciach viedol k predčasným úmrtiam mnohých ľudí.

Existujú úžasné organizácie, ktoré odvádzajú skvelú robotu. Oni a ich práca je nevyhnutná. Ale musíme sa pýtať: „Prečo sú potrebné?“ Skutočnosť, že títo ľudia robia skvelú, potrebnú prácu neznižuje náš pocit viny. Problém s charitou je ten, že pre väčšinu z nás to stačí. Nemusíme sa na seba pozrieť. Mám pocit, akoby celý rozvojový sektor a charita predstavovali hromadné odsunutie kolektívnej viny.

Ak by pomoc a charita neboli pre nás dostačujúce, aký ďalší krok by sme potrebovali urobiť?

Ten ďalší krok nie je sexi. A preto sa nám doňho nechce. Nie je merateľný, nie je konkrétny, je nepekny a ťažko povedať, čo z neho vyplynie. Ten ďalší krok je venovať dlhý úprimný pohľad na našu spoluúčasť. A spýtať sa samých seba, ako žijeme a prečo.

Takže tým ďalším krokom by mohla byť zmena životného štýlu?

Nie len zmena životného štýlu.

Čo ak nechcem byť zodpovedná za chudobu ľudí v iných častiach sveta?

Ale ty si zodpovedná.

A nemôžem nebyť?

Nie, nemôžeš nebyť. V prvom rade si musíme všetci plne uvedomiť našu zodpovednosť. Pozrime sa na to z lekárskeho hľadiska: Povedzme, že niekto príde do tvojej ambulancie a ty mu stanovíš diagnózu cukrovka alebo vysoký krvný tlak. Ak tento pacient nie je o tvojej diagnóze presvedčený, ak si nie je vedomý jednotlivých príznakov a komplikácií, ktoré môžu nastať, ak nevie, na akom princípe fungujú jeho lieky a ako mu pomáhajú, potom je málo pravdepodobné, že bude konať tak, aby si zachoval zdravie. Máme tu problém, ktorý siaha až k spôsobu, ako sa ku sebe navzájom správame. Je to problém globálnej etiky a my sa pokúšame riešiť ho bez toho, aby sme sa konfrontovali s problémom etiky. Sme ako alkoholici, ktorí nepriznajú, že majú problém. Pozeral som dosť televíznych programov na to, aby som vedel, že na stretnutiach Anonymných alkoholikov hneď na úvod človek povie: „Ahoj, volám sa Bryan a som alkoholik.“ Ešte neprišiel ten čas, kedy si spoločne sadneme a povieme: „Ahoj, volám sa Bryan a žijem takým spôsobom, ktorý zabíja a ubližuje iným ľuďom.“

Ak použijeme tento príklad a priznáme: „Volám sa Zuzana a som vinná,“ čo bude nasledovať potom?

Moje odpovede sú neuveriteľne neuspokojivé. Moja odpoveď je, že ešte sme nezašli dosť ďaleko na to, aby sme sa dostali k otázke „Čo ďalej?“. Potrebujeme kritickú masu ľudí, ktorí si uvedomujú, že takýto spôsob života je problematický.

Takže ak tvrdíš, že charita nestačí, čo tým myslíš?

Ide o symptomatické riešenie. Niekedy pri pomáhaní ľuďom môžeme situáciu ešte zhoršiť. Ale keď hovorím, že charita nestačí, chcem tým povedať — dobre, majme symptomatické riešenia, možno sú potrebné. Ale potom sa zamerajme aj na koreň problému. Triezvo zhodnoťme koreň problému. A možno potom povieme: „Nie som ochotný znížiť svoj životný štandard pod určitú hranicu a nevádi mi, že ľudia v iných častiach sveta umierajú. Dokážem s tým žiť.“ Ak sa toto udeje, potom sa náš postoj zmení. Je to úprimnejší pohľad na to, čo robíme. Mojim hlavným problémom

v súčasnosti je, že klameme samých seba aj tých, ktorým pomáhame o tom, čo robíme, keď pomáhame. Myslím, že na Západe je zakorenený silný sebaklam o tom, čo je charita. Ak by sme boli úprimnejší, potom aj ľudia, ktorým pomáhame, by reagovali odlišne. Sú to tiež ľudia, ktorí robia rozhodnutia. A ak by sme dokázali s nimi mať úprimnejšie vzťahy... neviem čo by sa udialo. A neviem povedať, či by tento svet bol lepším miestom pre život, ale som zástancom úprimnosti. Myslím, že ak existuje nejaká šanca, nádej či možnosť pre spravodlivejšiu budúcnosť, najskôr musí dôjsť k úprimnej diagnóze.

Aký máš názor na Fair Trade?

Úprimne? Myslím, že je to do veľkej miery skvelý marketingový trik. Opäť si myslím, že nerieši podstatu problému. Povedzme, že zjdem do kaviarne, kde predávajú Fair Trade kávu. Povedzme, že som ochotný zaplatiť za kávu 5 dolárov namiesto 3. Koľko z týchto 5 dolárov dostane ten chudobný pestovateľ?

Pravdepodobne viac, ako by dostal za bežnú kávu.

Áno, ale koľko reálne dostane? Dostane 32 centov namiesto 16 centov? A koľko dostane ten, ktorý dizajnoval značku a to pekné logo Fair Trade? Áno, predpokladám, že je to kvantitatívne lepšia alternatíva, ale čo skutočnosť, že čašníci či pražiči kávy zarábajú viac než ten pestovateľ kávy? Alebo ten, čo zarába najviac peňazí je ten, kto navrhol jej obal? Nevyrobil ten obal — iba ho navrhol. Tento človek pravdepodobne dostane najviac peňazí. A ten, čo obrába pôdu a ide sa zničiť, aby dopestoval kávové zrná, zarába v celom procese najmenej. Toto nazývate spravodlivé? Nenazývajte to spravodlivé, potom som s tým v pohode. Ja iba nemám rád neúprimnosť. A nazývať Fair Trade spravodlivým obchodom mi príde vo svojej podstate neúprimné. Ako je to férové? Je to lepšie, to je pravda, ale férové? Nemám rád klamstvá. Oni vedia, že na Západe je veľa milých, dobroprajných ľudí, ktorí si myslia, že zakaždým, keď si vypijú kávu, pomáhajú tým nejakému biednemu farmárovi... Nepomáhajú. Zakaždým, keď si kúpite kávu, pomáhate tým svojej závislosti a užívate si šálku kávy. Káva je skvelá, užite si ju, ale neklamte. Nie je to spravodlivé. Nazvite to nejakou ináč. Človek, ktorý nám zabezpečuje surovinu zarába v celom procese najmenej. Obchodné bariéry sú nastavené tak, že aj keď sa títo pestovatelia spoja do družstiev, aj tak nie sú schopní mi tie produkty predať. To nie je spravodlivé. Skutočnosť, že nech už etiópska farmárka robí čokoľvek, nech pracuje akokoľvek tvrdo, nikdy nebude taká bohatá ako grafik navrhujúci logo, alebo ako ten dvadsaťročný chlapík, ktorému dali bohatí rodičia základný kapitál na otvorenie kaviarne. Bude mať poriadne šťastie, ak si zarobí toľko, čo 16 ročný brigádnik v austrálskej kaviarni, ktorý sa učí kresliť srdiečka na „spravodlivé“ kapučíno. To nie je férové.

Obr. 4: Pestovateľ bio Fair Trade kávy v Peru praží kávu vo svojom skromnom príbytku. Jeho káva „patrí medzi najdrahšie a predáva sa aj v New Yorku“, hovorí hrdo.

Zdroj: Eva Malířová

V jednom zo svojich článkov si napísal: „Ak chcú darcovské krajiny úprimne pomôcť najchudobnejším na svete, mali by otvoriť svoje hranice.“ Myslíš, že je to realistické?

Ak to nie je realistické, potom sa treba opýtať: „Čo potom robia ľudia, keď dávajú?“ Tento môj výrok je provokáciou. Provokuje k premýšľaniu. Jedna z vecí, ktoré nás Afričanov unavujú — aspoň tých, s ktorými sa rozprávam — je celá debata o dobročinnosti. Keď som chodil do školy, zvykol som od svojich bielych spolužiakov počúvať vety ako: „Kolonizovali sme vás, pretože ste nás potrebovali. Ak by sme vás nekolonizovali, ešte stále by ste bývali v jaskyniach a umierali mladí. Urobili sme vám láskavosť.“

Dnes máme vo svete nespravodlivé pravidlá globálneho obchodu. Chudobné časti sveta sú zapojené do globálneho systému takým spôsobom, ktorý ich stavia do nevýhodnej pozície. Ale znova počúvame tú istú rétoriku: „Snažíme sa vám pomôcť. Posielame vám technických expertov zo Svetovej banky, aby vás rozvinuli a pomohli vám. Posielame vám potravinovú pomoc, keď ju potrebujete. Chceme vám len pomôcť.“

Pri mnohých príležitostiach je pomoc, charita či dobročinnosť používaná na ospravedlnenie vzťahov nespravodlivosti. Ak mi skutočne chcete pomôcť, ak vás zaujíma môj životný štandard, potom mi dovoľte prísť do vašej krajiny. Nehovorím, že ma máte ubytovať u seba doma, len chcem povedať, že ak by sa niekto rozhodol, že chce vyskúšať žiť vo vašej krajine, umožnite mu to. Nikto netvrdí, že musíte kvôli tomu prísť o prácu. Nikto netvrdí, že mu musíte prepustiť svoj dom. Máte políciu, ktorá udržuje poriadok.

Je to skutočne provokačná myšlienka, najmä v dnešnej dobe. A veľa ľudí na Západe má k nej silný negatívny postoj.

Mňa predovšetkým zaujíma, odkiaľ pochádza odpor voči tejto myšlienke. Je to akoby som žiadal pacienta, aby prehltol bárium a ja by som na RTG zistil, kde je blokáda — kde vzniká ten odpor. A ak by som toto medicínske prirovnanie ďalej rozvíjal, ľudské bunky majú bunkové steny — bariéry, ktoré udržujú rozdiel medzi vnútorným a vonkajším prostredím. Na tomto

istom princípe máme štátne hranice, aby sme si výhody vykorisťovania chudobných udržali pre seba. Otvorenie bariér spôsobí voľnú difúziu. Globálne problémy sa potom stanú skutočne globálnymi. Ak sme v tom naozaj spoločne — ak obyvatelia Paríža sú vystavení podobnej neistote ako obyvatelia ulíc Bejrútu, potom oveľa pravdepodobnejšie nájdeme spoločnú reč pri riešení kľúčových príčin tejto neistoty. Avšak je dôležité zdôrazniť, že nie som zástancom toho, aby všade vládla neistota. Chcem iba povedať, že ak budeme všetci na jednej lodi, potom je pravdepodobnejšie, že bude všade bezpečnejšie. Pretože problém, ktorý máme, je problémom distribúcie. Nie je to o tom, že by na svete nebolo dosť jedla pre všetkých. Nie je to o tom, že na svete nie je dosť zdrojov na to, aby bol každý zdravý a mal možnosť pracovať na svojej predstave dobrého života. Problém je v distribúcii.

Ja som filozofom. Uvedomujem si, že otvorenie hraníc je veľmi nepravdepodobné. Ale tým, že túto otázku načrtnem, chcem, aby ľudia premýšľali nad tým, prečo je otvorenie hraníc také nepravdepodobné. Prečo sa k tomu tak negatívne stavajú? Ako očakávajú, že budú na to reagovať tí, ktorí sa nachádzajú mimo túto pevnosť? Ako by reagovali oni sami, keby nemali prístup k bohatším častiam sveta? Znova sa vrátim k slovám Fanona, ktorý hovorí, že kolonizovaný chce žiť život kolonizátora. A pomyslí si na film Diega Quemada-Díeza *Zlatá klietka (La jaula de oro)*, o deťoch, ktoré podstupujú riskantnú cestu z Južnej Ameriky až do Spojených štátov; na rodiny, ktoré riskujú utopenie v mori na malých loďkách na ceste do Austrálie, kde dúfajú, že nájdú lepší život; na obyvateľov Zimbabwe, ktorí riskujú prechod cez rieku Limpopo plnú krokodílov, aby sa dostali za lepším životom do Juhoafrickej republiky. A potom si premietnem život, ktorý vediem ja. Je príliš jednoduché rozhodnúť sa, že z pragmatického hľadiska nemôžeme otvoriť hranice. Čo ten pragmatizmus zakrýva? Aké strašné, temné strachy a obrazy nás samých sú ukryté za tou pohodlnou výhovorkou? Aké pravdy nám umožňujú prejsť okolo týchto ľudí so sklopeným zrakom?

Skôr či neskôr si na tieto otázky budeme musieť nájsť odpovede, budeme k tomu nútení.

Fascinuje ma debata o klimatických zmenách. Pomysleli by ste si, že riziko klimatickej katastrofy vyvolá v ľuďoch nejaké reakcie. Ale čo robíme namiesto toho? Ľudia bojujú o svoje miesto na Titaniku. Klimatická katastrofa sa neudeje za deň. Je to proces. A jednotlivé miesta na Zemi budú ovplyvnené rôzne. Predpokladám, že zástupcovia mnohých vlád vsádzajú na to, kde budú a ako budú zabezpečení, keď sa veci začnú rúcať. Myslím si, že Afrika bola odpísaná — sucho, choroby... A pre toto sú hranice dôležité. Mali by sme si zobrať ponaučenie zo Sýrskej krízy a byť opatrnejší pri riešení globálnych problémov, ktoré vyvstávajú, aby boli miesta, kde ľudia žijú obývateľné a ľudia by sa nemali potrebu presúvať.

Predpokladám, že byrokrati a ľudia pri moci na Západe si mysleli, že keď sa situácia zhorší, zhorší sa tam niekde ďaleko. Ale to je veľmi chabé uvažovanie. Pozrite sa, čo všetko boli ľudia zo Sýrie ochotní riskovať, aby unikli pred kalamitou, ktorá zachvátila ich krajinu. Nie som si istý, že sa adekvátne vysporiadame s našimi globálnymi výzvami. Mali by sme sa, ale my zatiaľ neustále potláčame realitu. Máme ďaleko od nájdania riešení. Sme zaseknutí v bode, kde treba priznať, že máme problém. Človek závislý na heroíne, ktorý hovorí: „Áno, som závislý, ale chcem byť čistý, i keď to často pokašlem“, je v úplne inej pozícii ako závislý na heroíne, ktorý tvrdí: „Som

v pohode, iba žúrujem, prestanem s tým, keď sa mi bude chcieť." My sme tým závislým, ktorý si myslí, že iba žúrue.

Čo by podľa teba pomohlo Afrike, či ľuďom v chudobných krajinách vo všeobecnosti?

Afričania a ľudia v týchto iných chudobných krajinách. Jeden z problémov rozhovorov o Afrike je, že máme predstavu, že Afrika je nejaký smrteľne chorý pacient na nemocničnom lôžku, ktorého osud závisí výlučne od západných lekárov a sestričiek, ktorí sa oňho starajú. Nie je to pravda. Afričania prídu na to, ako pomôcť Afrike.

Predstav si, že sa rozprávate o budúcnosti Slovenska a niekto povie: „Švédci si budú musieť spolu sadnúť a viesť skutočne dlhú diskusiu o tom, čo treba urobiť so Slovenskom. Škandinávci majú skvelé zdravotníctvo, skvelé školstvo, jednoducho sú skvelí. Takže nechajme osud Slovenska na Švédov. Slovinci by mohli svoju krajinu pokašľať." Prínajlepšom je to neúčtivé. Rovnako neúčtivé je myslieť si, že my — a do toho zarátavam aj seba — sa budeme podieľať na formovaní budúcnosti Afriky. Ty a ja môžeme prispieť k budúcnosti takzvaného „rozvojového sveta" tým, že sa budeme snažiť byť zodpovednými globálnymi občanmi a budeme sa zasadzovať o podľa možnosti najspravodlivejšie svetové usporiadanie. Mali by sme sa pokúšať urobiť, čo je v našich silách, aby sme prispeli k vytvoreniu priestoru a podmienok vo svete, ktoré umožnia ľuďom formovať svoje spoločnosti a budovať spravodlivosť a poriadok tak, ako uznajú za vhodné.

Myslím, že mojou úlohou v tomto procese, a tvojou a všetkých čitateľov, je byť ľudský. Žiť našu ľudskosť. Toto prežívanie ľudskosti bolo preložené niektorými juhoafrickými filozofmi, najmä Mogobe Ramose, do konceptu „ubuntu". V jazyku Shona by sme to nazvali *hunhu*. *Kuva nehunhu*.

„Mať, žiť a prejavovať svoju ľudskosť."

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

<http://uq.academia.edu/BryanMukandi>
<http://thoughtleader.co.za/bryanmukandi>

(3)

Saamah ABDALLAH

**Každá krajina potrebuje istý
druh rozvoja**

ZDROJ: Andrej Barát

Saamah ABDALLAH

psychológ, programový riaditeľ New Economics Foundation

Je rodený Brit, ale jeho korene siahajú na Blízky východ. Jeho otec pochádza z Palestíny, mama z Egypta a časť svojho detstva strávil v Spojených arabských emirátoch. Na Cambridge University vyštudoval experimentálnu psychológiu. Od roku 2006 pôsobí v Londýne ako výskumník a programový riaditeľ New Economics Foundation (Nadácia novej ekonomie). Výrazne sa podieľal na vzniku Happy Planet Index, ktorý hodnotí krajiny sveta nie na základe ich HDP (hrubý domáci produkt), ale podľa miery spokojnosti obyvateľov a ich ekologickej stopy. Vo svojej práci sa snaží hľadať a vyzdvihovať iné spôsoby merania a určovania pokroku v spoločnosti ako je materiálne bohatstvo.

Súvisí nejako práca a téma, ktorej sa venuješ, s tvojím pôvodom a rodinným zázemím?

Keď som bol dieťaťom, nikdy som politiku nevnímal, moji rodičia o nej nerozprávali, ani ich politické témy príliš nezaujímali. Ale keď je človek polovičným Palestínčanom, asi sa nutne zamýšľa nad tým, že niečo vo svete nefunguje tak, ako by malo. Bol som pomerne mladý, keď som do Palestíny cestoval, aby som videl, čo sa tam deje a tá skúsenosť vo mne ostala a dodnes ju vnímam ako dôležitú. Ale skúsenosť, vďaka ktorej som sa začal zaujímať o globálne témy a ekonómiu, som zažil v Barcelone. Tam som stretol ľudí, ktorí vo mne vzbudili záujem o to, ako by sa veci mali riešiť iným spôsobom.

Keď som začal študovať na univerzite, pôvodne som chcel byť fyzikom, a vďaka tomu mám v sebe tendenciu snažiť sa dostať ku koreňu vecí a pochopiť, čo ich spôsobuje. A potom som sa stretol s holandským porekadlom: „Ak kvapká kohútik, potom nemá zmysel neustále utierať podlahu.“ Takže nemá zmysel stále opravovať situáciu, pokiaľ sa nedostanete ku kľúčovej podstate. A som presvedčený, že práve ekonomika je kľúčovou podstatou mnohých problémov. Nie je to jediná príčina globálnych konfliktov, situácia je oveľa komplexnejšia, ale mnoho nepravostí vo svete je spojených s našou nenásytosťou a posadnutosťou peniazmi.

Prečo považuješ hrubý domáci produkt krajiny za nedostatočné meradlo jej úspechu?

To má mnoho dôvodov. Medzi tie najdôležitejšie patrí distribúcia. Hrubý domáci produkt (HDP) nezachytáva rozdelenie bohatstva v rámci krajiny. Či 100 Euro pripadne niekomu s nízkym príjmom alebo niekomu bohatému, kto býva vo vile — toto sa v HDP neukáže. Pričom aj základná ekonómia si uvedomuje, že transakcia v uvedenom príklade je veľmi odlišná. Pre človeka s nízkym zárobkom má takáto transakcia oveľa vyššiu hodnotu a väčší úžitok. HDP zahŕňa aj výdavky na obranu. Takže ak krajina míňa peniaze z dôvodu čistenia olejovej škrvny, či na nákup bezpečnostných alarmov, lebo sa bojí kriminality, aj to je zahrnuté v HDP. HDP hodnotí veci podľa ich trhovej hodnoty, pričom ďalšie základné pravidlo ekonómie hovorí, že cena a hodnota nie je to isté. To znamená, že ak jedny hodinky stoja 500 000 libier a druhé 5 libier, to ešte neznamená, že tie prvé sú stotisíckrát hodnotnejšie. Ani pre toho, kto ich má na ruke a určite nie pre ekonomiku ako takú. Takisto je očividné, že HDP neberie do úvahy dopad na životné prostredie. Ale čo je dôležitejšie, existuje priama súvislosť medzi HDP a dopadom na životné prostredie. Krajiny s vyšším HDP majú na prírodu väčší dopad. No a v neposlednom rade, HDP nám hovorí iba o ekonomickej prosperite. Nehovorí nám nič o tom, ako sa ľuďom darí, nevykresľuje celý obraz. Je mnoho iných vecí, ktoré podporujú spokojnosť so životom — zdravie, spoločenské vzťahy, komunita, pocit zmyslu. Peniaze vám môžu do určitej miery pomôcť získať tieto veci, ale nemôžete ich vyčísliť peniazmi. Takže preto si nemyslíme, že HDP je adekvátnym meradlom úspechu krajiny.

Takže ak to správne chápem, moderný koncept úspechu je iba o peniazoch?

Máme tu dve úrovne. Na osobnej úrovni je väčšina z nás sofistikovanejšia a nevníma svoj individuálny úspech iba na úrovni peňazí. Všetci vieme, že život je aj o iných veciach. I keď mnohí si úspech spájajú prevažne s peniazmi. Avšak na národnej úrovni sa akoby stráca naša sofistikovanosť a skutočne vnímame úspech iba prostredníctvom peňazí a výšky HDP. Ekono- mika je samozrejme pre každý národ veľmi dôležitá, ale tvrdiť, že ekonomika je úspešná, keď má krajina vyššie HDP je nezmysel.

Ak teda HDP nie je dobrým meradlom úspechu či pokroku, čo potom je?

Dobre, že si spomenula obidva pojmy — úspech aj pokrok. Lebo ak hovoríme o pokroku, potom naznačujeme, že by sa veci mali neustále zlepšovať. Preto sme veľmi opatrní pri používaní tohto výrazu, lebo si nemyslíme, že podmienky môžu byť neustále lepšie a lepšie.

Takže dávaš prednosť pojmu úspech?

Áno, presne tak. V prvom rade si musíme stanoviť, čo chceme dosiahnuť — čo považujeme za dobrú ekonomiku. A keď sa pozrieme na základy ekonómie, je to o hľadaní cesty, ako uspokojiť potreby obyvateľstva s obmedzenými zdrojmi, ktoré máme k dispozícii. Ak sa pozrieme na prvé definície udržateľného rozvoja, sú o tom, ako naplniť potreby súčasnej generácie bez toho, aby sme obmedzovali potreby budúcich generácií. Neskoršie definície trvalo udržateľného rozvoja zamieňajú pojem potreby pojmom duševná pohoda. Teda ako zabezpečiť duševnú pohodu súčasnej generácie bez toho, aby sme obmedzovali duševnú pohodu budúcich generácií. Takže na najjednoduchšej úrovni môžeme merať úspech dvoma ukazovateľmi. Jedným je duševná pohoda ľudí v súčasnosti, tým druhým je nakoľko zasahujeme do duševnej pohody budúcich generácií.

Myslíš v zmysle poškodzovania životného prostredia?

Áno, presne tak. Takže podľa nás veľmi cenným meradlom je *Happy Planet Index* (Index šťastnej planéty, ďalej HPI),⁶ kde posudzujeme krajiny práve na základe týchto kritérií. Na posúdenie duševnej pohody súčasnej generácie sa pozeráme na priemernú dĺžku života a subjektívne hodnotenie kvality života ľudí. Na škále 0 — 10 majú respondenti posúdiť, ako sú spokojní so svojim životom. Tieto dva údaje skombinujeme. Na posúdenie toho, čo zanechávame budúcim generáciám, sa zameriavame na ekologickú stopu.⁷ Je ťažké vyjadriť dopad na životné prostredie jedným číslom, ale ekologická stopa je pokusom, ktorý sa o to snaží. Nedokáže zachytiť všetky vplyvy, ale je to dobrý zdroj údajov. Takže zoberieme indikátor duševnej pohody a vydelíme ho ekologickou stopou. Údaj, ktorý nám vyjde je Index šťastnej planéty, teda akú duševnú pohodu dokáže daná krajina zabezpečiť s ohľadom na zdroje, ktoré má k dispozícii.

Ak teda hodnotíš úspech krajiny nielen materiálnym úspechom, ako potom definuješ chudobu?

Musíme neustále brať ohľad aj na ekonomický kontext. Ekonomický systém je súčasťou kontextu a musíme chápať, čo sa v ňom deje. Takže je stále dôležité merať množstvo ľudí, ktorí nie sú schopní naplniť svoje materiálne potreby i keď aj chudoba sa dá vnímať ako viacdimenzionálny pojem, nie je iba o výške príjmu. Ak máte napríklad nejaké postihnutie, potom je dosť pravdepodobné, že potrebujete vyšší príjem ako zdravý človek, lebo máte väčšie výdavky na rôzne pomôcky, atď. Vaše životné podmienky ovplyvňujú, aký vysoký príjem potrebujete. Ďalšou dôležitou premennou je sociálny kapitál. Ak žijete v spoločenstve, ktoré je veľmi späté

6 Na výpočet HPI sa používajú globálne dáta o dĺžke života, subjektívnom prežívaní šťastia a ekologickej stopy. $HPI = (\text{subjektívny pocit šťastia} \times \text{dĺžka života}) / \text{ekologická stopa}$
Viac na <http://www.happyplanetindex.org/about/>

7 Ekologická stopa je meradlom spotreby zdrojov. Ide o výpočet rozlohy Zeme na osobu, ktorú daná krajina potrebuje na naplnenie svojich vzorcov spotreby. Vyčísľuje sa v globálnych hektároch, ktoré reprezentujú hektár pôdy s priemernou produktívnou biokapacitou. <http://www.happyplanetindex.org/about/>

a ľudia si navzájom pomáhajú, potom možno nepotrebujete míňať peniaze ako ja na starostlivosť o dcérku, kým sme s manželkou v práci. V nejakej komunite by ste nemuseli takto míňať peniaze, lebo by sa vám o deti postarali známi alebo rozšírená rodina. Chudoba má preto aj sociálny prvok. Pre mňa je ale chudoba do veľkej miery spojená s materiálnymi podmienkami.

Takže ak to správne chápem, niekedy duševná pohoda v správnych podmienkach môže nahradiť materiálnu prosperitu?

Je ale dôležité povedať, že ak sa zameriavame na duševnú pohodu, neznamená to, že nás vôbec nezaujíma finančná situácia. Jasné zistenia, ktoré sa pri skúmaní duševnej pohody neustále vynárajú, odhaľujú vzťah medzi duševnou pohodou a príjmom. Mnohí hovoria, že nepotrebujeme byť bohatí na to, aby sme boli šťastní. A to je pravda. Ale potrebujeme mať istú úroveň príjmu, aby sme mohli prežívať šťastie.

Pozrime sa teraz na globálnu úroveň. Svet sa delí na takzvané krajiny prvého sveta a krajiny tretieho sveta. Tie vyspelé majú pocit zodpovednosti voči tým chudobným a snažia sa im priniesť pokrok. Vnímaš to rovnako?

V prvom rade chcem povedať, že keď sme pripravovali HPI, mnohých prekvapilo, že medzi krajiny, ktoré majú index šťastia najvyšší nepatrí USA, Veľká Británia a dokonca ani škandinávске krajiny, ktoré často vnímame ako modelové príklady dobrej ekonomiky. Tieto krajiny majú lepšiu pozíciu ako napríklad USA, ale zo „západných, rozvinutých“ krajín je na tom najlepšie Nórsko, ktoré v celosvetovom rebríčku obsadilo možno prekvapivo až 19. priečku. Je to preto, lebo všetky tieto „rozvinuté“ krajiny majú obrovskú ekologickú stopu a o trvalej udržateľnosti sa nedá hovoriť ani s veľkou dávkou fantázie. Ak by celý svet žil tak, ako ľudia v Škandinávii, potrebovali by sme 2 – 3 planéty. Takže to nie sú modely či vzory, ktoré treba nasledovať. Krajiny, ktoré v HPI vyšli ako najšťastnejšie, boli krajinami, ktoré ekonómovia radia medzi stredne rozvinuté. Sú to prevažne krajiny Latinskej Ameriky a niektoré ázijské štáty. Krajinou s najvyšším skóre je Kostarika. A to nás prinúti sa zamyslieť. Obyčajne pri hodnotení krajín používame HDP, alebo *Human Development Index*⁸ pokiaľ sme o niečo otvorenejší, ale HPI nám ukazuje, že ani škandinávске krajiny nemajú model hodný nasledovania. V podstate žiadna krajina sveta nemá v HPI skvelé výsledky. Žiadna krajina nemá vysokú spokojnosť so životom, vysoký predpokladaný vek dožitia a zároveň nízku, udržateľnú ekologickú stopu. Každá krajina potrebuje istý druh rozvoja.

Aká je teda Kostarika, ktorá je na čele?

Kostarika má druhú najvyššiu priemernú dĺžku života v Amerike, predbehli aj USA a iba Kanada je dlhovekejšia. Subjektívne hodnotenie spokojnosti so životom je tu podobné ako v USA, či v „najšťastnejších“ európskych krajinách. Pritom ekologická stopa tejto krajiny má veľmi blízko k udržateľnosti. Ak sa však pozrieme na HDP na obyvateľa, Kostarika sa radí medzi krajiny ako Libanon či Kazachstan, ktoré nikto nepovažuje za bohaté. Je to krajina, ktorá investuje veľa do svojho zdravotníctva a vzdelávania. Nemá vlastnú armádu a majú prísne zákony

8 Bol vytvorený, aby zdôraznil, že ľudia a ich schopnosti by mali byť hlavným meradlom pri posudzovaní rozvoja krajiny. Hlavnými kritériami sú dĺžka života, priemerná dĺžka vzdelávania a priemerný životný štandard (viac na <http://hdr.undp.org/>)

na ochranu prírody. 99% energie tu pochádza z obnoviteľných zdrojov. Ak to dokáže priemerne bohatá krajina ako Kostarika, ako je možné, že to nedokážu skutočne bohaté krajiny? Kostarika má veľké prírodné bohatstvo a do jeho ochrany investovali veľa. Vláda platí pôvodným národom obývajúcim pôvodné ekosystémy za tradičný spôsob ich využívania — prispievajú tak k ochrane prírody a zároveň vytvárajú kmeňom podmienky na tradičný spôsob života.

Takže by sme sa možno mohli pozrieť a učiť od tejto krajiny a mnohých podobných.

To, čo hovoríš, ale znamená, že ak sa „rozvinuté“ krajiny snažia priniesť pokrok tým „chudobným“, je to v podstate nemožné, lebo ak by každý žil ako oni, zničili by sme planétu.

Áno, a myslím, že by sme sa mali konečne prestať tváriť, že je to možné. Nikdy to nebude možné. A to nielen z environmentálnych dôvodov, ale aj preto, že životy nás na Západe závisia od toho, že iné krajiny sú chudobné. To, že sme schopní spotrebovať tak veľa je preto, že si môžeme kupovať veci vyrobené v Číne, kde je lacná pracovná sila a lacné suroviny. Ak by ľudia v Číne začali vyžadovať vyššiu kvalitu života a vyššie platy, potom by ich výrobky neboli také lacné. A boli by sme na tom materiálne horšie. Takže je to hlúpa predstava, že sa všetci môžu mať rovnako dobre ako ľudia v rozvinutých krajinách.

Potom aj tá snaha bohatých krajín je...

... nezmyselná. Myslím si, že do určitej miery môžeme zlepšiť situáciu. V ideálnom prípade by mohla nastať väčšia rovnosť. Aj keď myslím, že je to tak trochu nemožná misia. Ale pozitívna stránka tohto je, že sa zastavíme a uvedomíme si, že sú tu aj iné krajiny, kde sa ľudia cítia byť subjektívne šťastní a žijú v dobrom zdraví a pritom toľko nespotrebovujú a nie sú takí bohatí.

Možno namiesto toho, aby prinášali „rozvinuté“ krajiny pokrok tým menej „rozvinutým“, by sme sa mohli od nich mnohé naučiť?

Nemôžeme to samozrejme vnímať naivne a zjednodušene. Nemôžeme si myslieť, že budeme ako ľudia v Južnej Amerike. Hodnoty sa menia iba veľmi ťažko a je to dlhodobý proces. A vaše túžby a očakávania od života výrazne formujú vašu duševnú pohodu. Takže ak očakávate, že budete mať v každej izbe televízor a každý rok nový mobil, ak považujete za dôležité mať doma aspoň päť párov topánok, z ktorých si môžete vyberať, potom ak to nedosiahnete, vaša úroveň duševnej pohody bude nízka. Aspoň z krátkodobého hľadiska, časom sa samozrejme prispôbíte. Takže je naivné predpokladať, že západná spoločnosť si jednoducho povie: „Poďme spotrebovať menej!“ Zo začiatku to prinesie problémy, ale z dlhodobého hľadiska to znamená, že budeme môcť žiť život plnšie. A prinieslo by to sociálny kapitál. Ľudia by mali viac času jeden na druhého a vzťahy by boli silnejšie.

Čo presne sa skrýva pod pojmom sociálny kapitál?

Mnoho vecí, ale konkrétne v prípade Južnej Ameriky je to pocit spoločenstva a udržiavanie rozvetvených rodín pokope. Južná Amerika vo všeobecnosti je na vysokých priečkach v HPI, čo je zaujímavé. Tieto krajiny patria prevažne medzi krajiny s nižším či stredným príjmom. Predtým, ako si ich zažijete na vlastnej koži, vám môžu médiá podsúvať imidž plný extrémnej chudoby, drog a násillia - tieto tam samozrejme existujú, ale sú na ústupe. Ale je zaujímavé pozorovať, že u nich sú považované za dôležité veci, ktoré majú u nás druhoradú pozíciu. V mno-

hých juhoamerických mestách — Quito v Ekvádore, Bogota v Kolumbii, Guadalajara v Mexiku — každú nedeľu uzavru centrum mesta pre autá a tým podporujú jazdu na bicykloch. Môže sa nám zdať, že je to luxus, že takéto niečo si môžu dovoliť krajiny, ktoré si už vyriešili všetky problémy, ale deje sa to tam. Pritom si neviem predstaviť, že by niečo také urobili v Londýne. Niekedy uzavru časť mesta kvôli pretekom, ale to je možno jeden či dvakrát do roka. Nevieť si predstaviť, že každý týždeň uzavru hlavné ulice Londýna, aby sa rodiny a kamaráti mohli prebehnúť na bicykloch. To mi príde nemožné v našom kontexte, ale tam je to normálne.

Obr. 5: Nedeľné bicyklovanie v uliciach, Guayaquil, Ekvádor
Zdroj: Cancillería del Ecuador/ Wikimedia commons

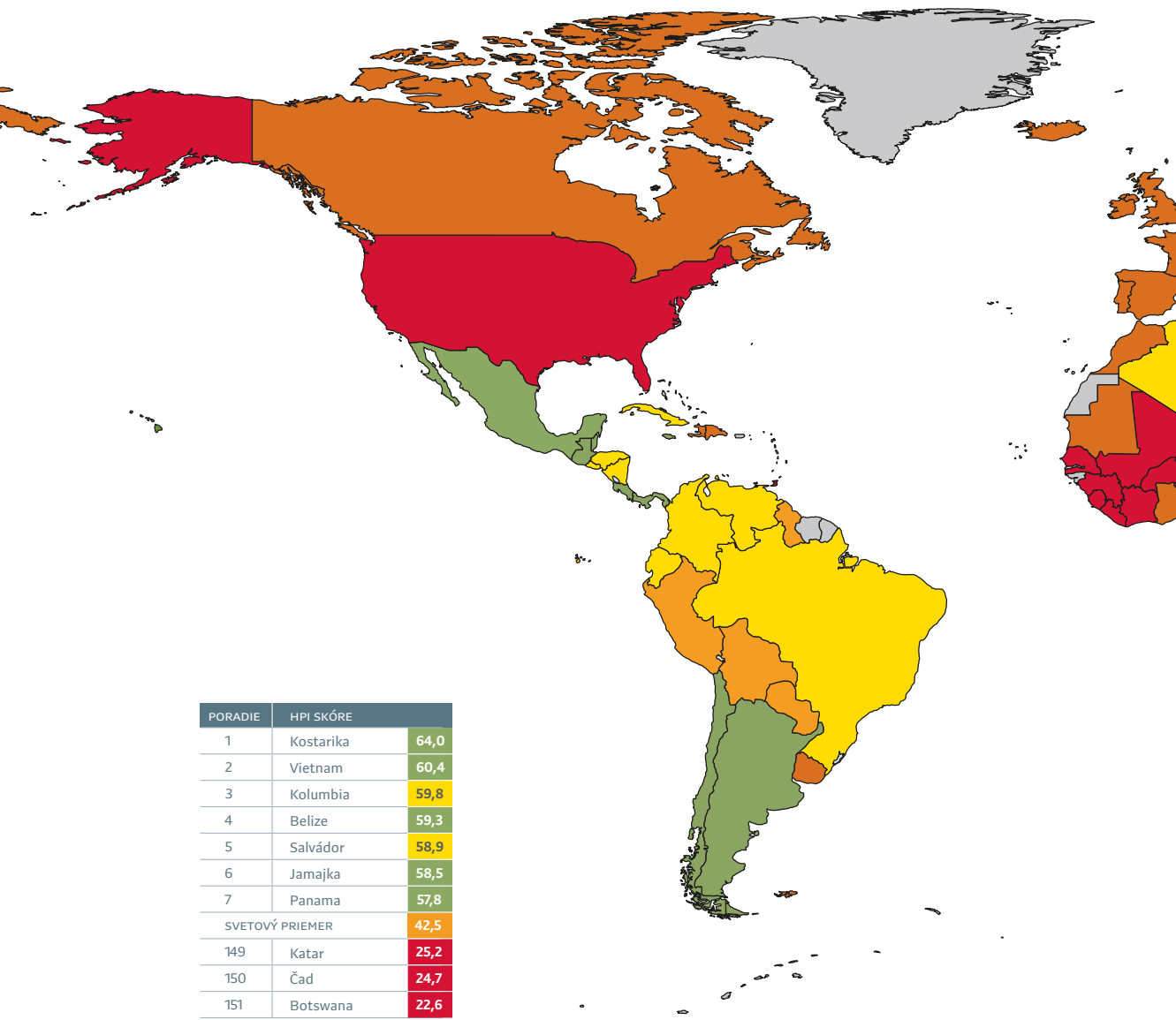
Máš na to nejaké vysvetlenie? Je to o inej mentalite?

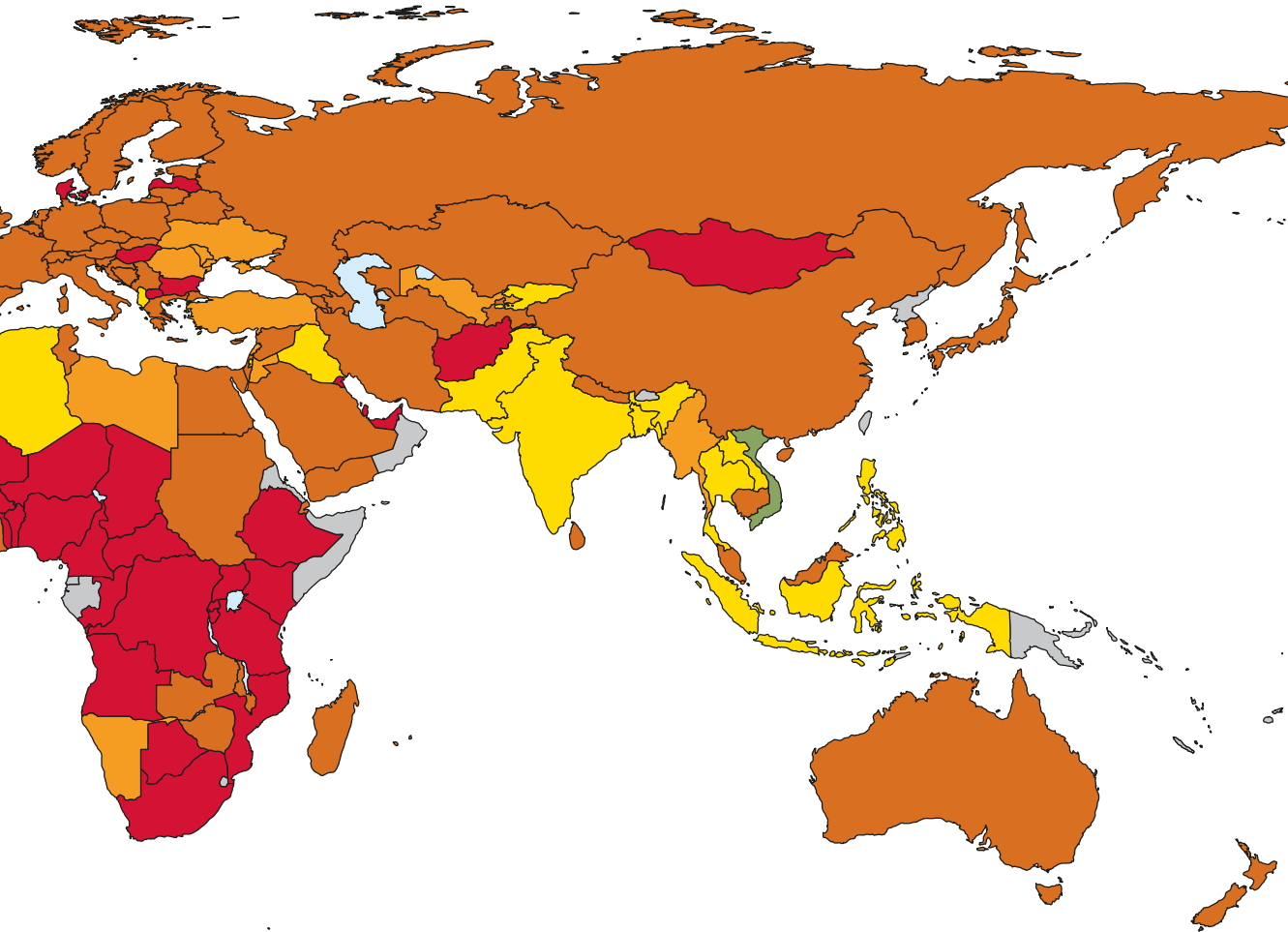
Určite v tom veľkú rolu zohráva vnútorné nastavenie ľudí. A vraciame sa naspäť k problematike HDP. Viem si predstaviť, že ak by človek takéto bicyklové dni navrhol vo Veľkej Británii, iní by argumentovali dopadom takéhoto konania na HDP. Takisto, keď sa hovorí o predĺžení otváracích hodín obchodov aj v nedeľu, argument je znova HDP.

Ak si pozrieme mapu HPI je očividné, že mnoho „šťastných“ krajín je v Južnej Amerike, zopár v Ázii, ale napríklad žiadna v Afrike. Je na to nejaký ekonomický, či historický dôvod?

Manfred Max Neef je ekonóm z Čile, ktorý má takzvanú „prahovú hypotézu“. Tá tvrdí, že nad určitú úroveň príjmu a ekonomického rozvoja už peniaze neprinášajú žiadne nové benefity pre spoločnosť. A keď sa pozriete na HPI a tiež na HDP jednotlivých krajín a tieto dáta prekryjete, zistíte, že tam je jasná spojitosť. Krajiny s veľmi nízkym HDP (napr. subsaharská Afrika) majú aj veľmi nízke HPI skóre — nízku spokojnosť a vysokú úmrtnosť. So zvyšujúcim sa HDP potom stúpa aj HPI skóre, až kým sa nedostanete ku krajinám so stredným príjmom. A niekde v tom bode začne ďalej stúpať HDP, začne stúpať ekologická stopa, ale duševná pohoda nerastie. A v tomto bode začína HPI klesať. Takže vychádza, že krajiny so stredným príjmom sú najšťastnejšie a najudržateľnejšie. Samozrejme, sú tam aj iné faktory.

Myslím, že veľkú rolu hrajú medziľudské vzťahy, náboženstvo... Ja sám nie som veriaci, ale výskumy ukazujú, že veriaci ľudia vykazujú vyššiu mieru duševnej pohody. Je to preto, lebo pre duševnú pohodu je veľmi dôležitý zmysel života a mnohí ľudia nachádzajú tento zmysel

Farebný kľúč:

všetky tri komponenty dobré	dva komponenty dobré, jeden priemerný
jeden komponent dobrý, dva priemerné	tri komponenty priemerné
jeden komponent zlý	dva komponenty zlé, „tmavo červená“ stopa

života práve v náboženstve. Nepoznám detaily, ale možno tieto krajiny dokázali spojiť európske korene ich kultúry s koreňmi pôvodných národov, a možno tento mix kultúr bol prínosný. Povedal by som k tomu jeden príbeh. Bola jedna britská rozvojová organizácia, ktorá pracovala so spoločenstvami v Kolumbii a tiež so spoločenstvami vo východnej Afrike — myslím, že v Keni. A uskutočnili medzi týmito komunitami výmenný program. Obidve spoločenstvá boli ekonomicky v podobnej situácii a žili v odľahlých vidieckych oblastiach. Tí v Kolumbii boli potomkovia pôvodných národov. Výmenný program mal za cieľ, aby sa tieto spoločenstvá navzájom navštívili a pozreli sa, ako žijú tí druhí. Následne sa uskutočnil seminár v Londýne, kde niekto z východoafrickej komunity, kto navštívil Kolumbiu, prezentoval svoju skúsenosť. Popisoval, ako bol nadšený zo života kolumbijskej komunity. Stále zachovávali svoje tradície a mali silné rodinné putá, zdieľali svoje príbehy a poznali prírodné liečivá vo svojom okolí. Zatiaľ čo vo východnej Afrike, v jeho vlastnom spoločenstve boli tieto veci už zabudnuté. Mali síce v dedine televízor, ktorý zdieľali a spoločne pozerali, ale to bola celá ich zábava. Bolo to zaujímavé pozorovať a porovnávať dve skúsenosti z rozvojových krajín.

Z ekonomického hľadiska, ako potom môžeme pomôcť krajinám, ktorým sa nedarí? A je vôbec potrebné im pomáhať?

Myslím, že v prípade najchudobnejších krajín, napr. v Afrike, máme istú úlohu a zodpovednosť. Je pravdepodobne pravda, že 200 — 300 rokov dozadu, pred európskou kolonizáciou mali Afričania ťažký život, ale história kolonializmu a ťažby surovín z týchto krajín a história neustáleho drancovania týchto krajín až do dnešného dňa znamená, že je našou povinnosťou snažiť sa zlepšiť ich životy. Takže je treba niečo urobiť. Ale nie je správne ísť a učiť ich. Je treba rešpektovať ich hodnoty, rešpektovať, ak chcú žiť ináč. Namiesto toho je treba sa pozrieť na tie základné problémy. Treba sa pozrieť na našu ekonomiku a ako ovplyvňuje tieto krajiny. Nemôžeme dopustiť, aby naše spoločnosti išli do týchto krajín, vyťažili nerastné bohatstvo a zanechali tam znečistenú krajinu. Je nesprávne predávať im geneticky modifikované plodiny, náchylné na choroby, čím strácajú svoje tradičné odrody. Treba sa zamyslieť nad morálkou západných firiem, ktoré pri výrobe svojich produktov iba využívajú daňové výhody rozvojových krajín. To sú základy, ale možno by stačilo, keby sme tieto poriešili a tým by sa výrazne zlepšila situácia.

Druhá výzva — nielen pre rozvojové krajiny, ale pre každého z nás, je uvedomiť si svoje aspirácie a zamyslieť sa nad tým, čo je pre nás úspech? V súčasnosti veľa počujeme o utečencoch vo Francúzsku či Maďarsku. A počujete rozhovory s nimi, kde hovoria: „*Chceme ísť do Veľkej Británie, lebo život je tam pohodlný*“, alebo niečo v tom zmysle. A niekedy sa čudujem, odkiaľ pochádza imidž, že všetko tu u nás je oveľa lepšie. Ako je možné, že tento imidž je taký silný? Ako sa šíri? Je jedna zaujímavá štúdia, ktorá prebehla v Indii a Južnej Kórei. Teraz budem hovoriť iba o Indii. Vzorka obyvateľov dali dotazník, ktorý sa ich pýtal na to, aké televízne programy sledujú a tiež zisťoval mieru ich spokojnosti so životom a s ich finančnou situáciou. Zistilo sa, že ľudia v Indii, ktorí pozerali v televízii viac amerických programov, mali nižšiu mieru spokojnosti ako tí, ktorí sledovali miestne relácie a programy. Dôvodom nízkej spokojnosti bola nespokojnosť so svojou finančnou situáciou, keďže sa porovnávali s hrdinami amerických filmov.

A obidve skupiny mali podobnú finančnú situáciu?

Áno, to bolo kontrolované. Tento výskum a jeho výsledky poukazujú na falošný obraz o našich životoch, ktorý šírimo po celom svete. A nejde iba o materiálny aspekt, ale aj pocit pýchy. Ako som už spomínal, pochádzam z arabskej rodiny a v arabskom svete majú ľudia pomerne nízky pocit sebahodnoty. Na jednej strane síce kritizujú, ako Západ ublížil arabskému svetu, na druhej strane však prevláda aj postoj, že sme leniví, skorumpovaní... vnímam to v mnohých východných krajinách — taký neprirodený rešpekt voči Západu. A ten podporujeme mnohými spôsobmi. Aj tým, že prideme niekam pomáhať a tvárime sa, že všetko vyriešime.

Neprispeva aj súčasné nastavenie globálnej ekonomiky k tomu, aby sa udržovali veľké rozdiely medzi bohatými a chudobnými krajinami?

Najnovšie štatistiky ukazujú, že sa scvrkáva rozdiel medzi najbohatšími a najchudobnejšími krajinami. Krajiny ako Čína a India majú jeden z najvyšších ekonomických rastov. V deň, keď sa Čína a India s 2,5 miliardami obyvateľov stanú miestami dobrej kvality života a duševnej pohody, máme polovicu roboty hotovej. Ale samozrejme výsledky z týchto krajín sú iba priemery. Zatiaľ čo nerovnosti medzi jednotlivými krajinami sa stierajú, nerovnosti v rámci jednotlivých krajín sa zväčšujú. A keď sa pozrieme na HPI, vidíme, že Číne sa veľmi nedarí. Je tam veľmi nízka hodnota duševnej pohody, pomerne nízky priemerný vek úmrtia a priemerná ekologická stopa. Ale jej sused, Vietnam — tomu sa darí výborne. Je na druhom mieste na svete.

Čím to je?

Pocit duševnej pohody vo Vietname nie je veľmi vysoký, skôr priemerný - 5,8 alebo 6 na škále od 0 do 10. Priemerný vek dožitia je v priemere okolo 75 rokov a ekologická stopa je veľmi nízka. Keď sme tieto údaje analyzovali, získali sme dojem, že Vietnam si uvedomuje, čo sa udialo v Číne a snaží sa nedopustiť, aby došlo k veľkým nerovnostiam. Majú tiež vysoký ekonomický rast, ale držia nerovnosť v rámci krajiny na uzde.

Niektoré krajiny, ktoré sú na popredných miestach HPI, nemajú demokratický systém spravovania krajiny. Ako by si tento údaj vysvetlil?

V životoch ľudí je mnoho faktorov, ktoré ich ovplyvňujú. Napríklad, ak sa pozrieme iba na subjektívny pocit šťastia, môžete mať zlú a nezaujímavú prácu a napriek tomu môžete byť šťastní, lebo vo vašom živote je niečo, čo vám dáva duševnú pohodu. Je tu veľa mnohých elementov. Môžeme urobiť analýzu a pokúsiť sa pochopiť, nakoľko ktorý prvok hrá rolu. A demokracia určite hrá istú rolu. Krajiny, kde občania majú silnejší hlas a väčší pocit zodpovednosti, majú demokratické štruktúry, vykazujú vyššiu úroveň duševnej pohody. Ak napríklad zoberiete dve krajiny s rovnakými ekonomickými podmienkami v tom istom regióne, pričom jedna je demokratickejšia ako tá druhá, potom tá demokratickejšia bude mať vyššiu úroveň duševnej pohody. Ale samozrejme existujú výnimky. Znova zdôrazním, že žiadna krajina v HPI neexceluje, takže vlastne ide o to, ktorá má menej zlých prvkov. Vietnam nie je demokracia, Bhután done dávna nemal demokratické zriadenie, napriek tomu robili mnoho zaujímavých a pozitívnych vecí, lebo mali rozumného panovníka.

Samozrejme treba zdôrazniť, že HPI nemeria všetko. Jednoducho treba akceptovať, že niektoré veci sa nedajú uchopiť, keď sa pozeráte na priemer. Vždy je to istý druh zovšeobecnenia.

Berie HPI ohľad aj na dodržiavanie ľudských práv?

Myslím, že ľudské práva sú tiež veľmi dôležité, ale nedokážeme zachytiť tých zopár ľudí, ktorí sú v niektorej z krajín prenasledovaní. Nevieť, aká je situácia v súčasnosti, ale Bhután mal problémy so svojou nepálskou menšinou, ktorá bola prenasledovaná. Ak ide iba o malé percento, neukáže sa to v priemere. A tí, čo trpia najviac pravdepodobne nevyplňajú náš dotazník. Niektorí ľudia nás upozorňujú, že by sme mali krajiny posudzovať aj podľa dodržiavania ľudských práv, ale žiadna krajina nie je svätá. Aj mnoho západných krajín sa zapojilo do nie úplne etických vecí, takže kde by sme urobili tú pomyselnú čiaru? Ako by sme rozhodli, že táto krajina dodržiava ľudské práva a tá zas nie?

Z ekonomického hľadiska, aký by bol tvoj recept na dobrý život, ktorý je zároveň zodpovedný voči životnému prostrediu a iným národom?

Jedna z najväčších výziev je vysporiadať sa s materializmom. Materializmus je zlý pre duševnú pohodu, zlý pre zdravie a znižuje to našu schopnosť byť priateľský k prírode. Je toľko dôvodov, prečo vnímať materializmus ako nesprávnu cestu a napriek tomu nie je vnímaný ako problém. Ako sa vysporiadať s materializmom? Jednou z kľúčových úloh je reklama. Prvým krokom by malo byť zredukovanie reklamy, alebo aspoň jej zameranie na fakty. Ak sa pozrieme na prvé reklamy na začiatku 20-tych rokov vyzerali asi takto: „Pozri, toto je Coca-Cola. Je to nápoj.“ Čo samozrejme nie je veľmi vzrušujúce, ale všetko navyše je svojím spôsobom klamstvo. Všetky reklamy nás neustále klamú. Hovorí nám — aj keď nie vždy explicitne — že ak si kúpite daný produkt, iní si vás budú viac vážiť, budete atraktívnejší pre druhé pohlavie... toto sú všetko klamstvá. Ako to, že dovoľíme firmám, aby nás neustále klamali? Ak nám klamú politici, nepáči sa nám to, ale ak nám klamú obchodníci, len mávneme rukou. Mali by sme mať voči týmto klamstvám nulovú toleranciu.

Druhou kľúčovou úlohou je úprava pracovnej doby. Čím viac pracujeme, tým viac môžeme spotrebovať, ale máme menej času na iné veci. A čím viac pracujeme, tým viac vyprodukuje, čím zvyšujeme náš dopad na životné prostredie. Je to zložitý proces, treba premyslieť, ako poriešiť ľudí s nižšími príjmami, pretože je to jednoduché, ak niekto v Londýne zarába 60 000 Eur ročne. Ten si môže povedať: „Budem pracovať iba tri dni v týždni.“ Ale ak v tomto kontexte povedzme zarábate 20 000 Eur ročne, možno budete mať problém prežiť. Preto je dôležité zaoberať sa nerovnosťou. Ako som už spomínal, príjem súvisí s duševnou pohodou. Ľudia s nízkym príjmom majú málo duševnej pohody a so zvyšujúcim sa príjmom duševná pohoda stúpa. Ale iba do určitého bodu. Potom už príjem nehrá žiadnu rolu. Takže všetok tento príjem navyše u najbohatšieho jedného percenta obyvateľstva, ktorý už nezlepšuje duševnú pohodu, je premárnený. Nič z neho už nemajú a je neefektívny. A vo svete obmedzených zdrojov by sa plytvať nemalo. To sa takisto týka aj daní. Mohli by sme zmeniť daňový systém — zrušiť daň z príjmu u tých, ktorí majú veľmi nízky príjem a namiesto toho mať daňový systém založený na tom, koľko spotrebujeme. To je len zopár nápadov.

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

<http://www.neweconomics.org>

Abdallah, S., Jeffrey, K., 2014: Hands-on communities - The community and wellbeing benefits of learning and sharing practical skills. New Economics Foundation, London. 64 pp.

(4)

Steve Eligio GALLEGOS
Ako motýle v kukle

FOTO: Danica Janiaková

Steve Eligio GALLEGOS

psychológ a terapeut

Narodil sa v štáte Nové Mexiko na juhozápade USA v roku 1934 v zmiešanej rodine Angličanky a Apače indiána. Vyrastal v hlinenom domčeku v odľahlej dedine, kde dominovala hispánska kultúra. Napriek tomu, že sa mu v učení darilo, od malička nenávidel školu pre jej väzenský a autoritársky charakter. V snahe dozvedieť sa viac o svojom vnútornom svete sa rozhodol študovať psychológiu. Keďže v nej stále nenachádzal to, čo hľadal, dostal sa až po doktorandské štúdium. Jeho zameranie bola experimentálna psychológia. Následne začal na univerzite učiť. Po štrnástich rokoch prednášania na Mercer University v štáte Georgia sa rozhodol podstúpiť psychoterapeutický výevik, počas ktorého si zažil hlboko spirituálnu skúsenosť. Tá ho priviedla k procesu Osobného Totemu, ktorý v sebe spája jungiánsku hlbinnú imagináciu, koncept čakier a totemy pôvodných obyvateľov severozápadu USA. Tento systém vnútornej práce neustále rozvíja a vedie semináre a tréningy v USA aj Európe. Je jedným z najpoprednejších svetových odborníkov na hlbinnú imagináciu. Je čestným riaditeľom Medzinárodného inštitútu pre výskum vizualizácie (International Institute for Visualization Research), čestným členom Dánskej spoločnosti klinickej hypnózy a Dánskej spoločnosti pre výskum psychiky (Danish Society for Clinical Hypnosis and the Danish Society for Psychic Research). Vo svojej práci sa opiera o múdrosť rôznych kultúr, odkazuje na staroveké hlboké poznanie pôvodných národov, ktoré prekračuje limity racionality a vyzýva k znovu nájdeniu vnútornej rovnováhy medzi rôznymi formami poznávania sveta okolo nás aj v našom vnútri.

Odkiaľ pochádzajú vaši rodičia a aký vplyv mala na vás ich kultúra?

Ja som taká zvláštna zmeska. Začnem mojou mamou, lebo u nej je to relatívne jednoduché. Moja mama bola anglického a írkeho pôvodu. Bola vzdelaná, mala magisterský titul a bola učiteľkou. Vzdelanie bolo pre ňu veľmi dôležité — od nej som získal túžbu neustále poznávať a učiť sa. Môj otec sa na druhej strane dostal v škole iba po tretiu triedu. Jeho rodičia nikdy nechodili do školy a jeho mama nevedela čítať ani písať. Vzdelanie nebolo nič, na čom im záležalo. Ich poznávanie nebolo založené na slovách a pojmoch, ale na vzťahoch. Táto druhá polovica mojej rodiny je naozaj fascinujúca. Vždy som vedel, že moja stará mama je Indiánka, to sa jednoducho vedelo. Bola to krásna žena s hlbokým zmyslom pre humor a starostlivosťou o každého. Vždy, keď niekto zaklopal na jej dvere, povedala: „Poď dnu, sadni si a daj si niečo na jedenie“ — či už toho človeka poznala alebo nie. Na starom sporáku na drevo mala vždy veľký hrniec fazule, červeného čili a čerstvé tortilly. Nakrmila každého, kto prišiel k jej dverám. Toto je typicky indiánska črta. Vždy sa postarajú o to, aby mal každý dostatok jedla. Takže ona bola Indiánkou. Môj starý otec vždy tvrdil, že je Španielom. Bol veľmi dobrým biznismenom, bol šerifom okrsku, vlastnil veľa pozemkov a niekoľko firiem v danej oblasti. A to všetko v čase, kedy Indiáni nemali takéto aktivity povolené. V tomto období boli bieli Američania z východného pobrežia nadradení nad všetkých, potomkovia Španielov boli občanmi druhej triedy, lebo si ako tak zachovali svoju „európskosť“ a úplne na spodku boli Indiáni, ktorí nemali v politickej štruktúre, ktorá tam vládla, vôbec nič. A tak si môj dedo povedal: „Budem sa hrať na Španiela“ a všetkým tvrdil, že jeho dedo Loretto Gallegos prišiel priamo zo Španielska. To všetko preto, aby s ostatnými mohol na tejto úrovni súťažiť a mohol sa zapájať do biznisu aj politiky. Lebo ako Indián by bol tretotriednym občanom a nikdy by nemal šancu uspieť.

Ste vyštudovaný psychológ a vedec, ako ste sa potom dostali k vizualizáciám, čakrám a silovým zvieratám?

Bol som absolútne vzdelaný ako vedec — v experimentálnej a fyziologickej psychológii. Svoju dizertačnú prácu som zamerlal na zaznamenávanie nervových impulzov u mačiek a opíc... Takže som bol od základu vedecky zameraný. Ale vždy som sa v psychológii cítil nepríjemne, lebo zo všetkého robili vedu a ja som mal pocit, že tam niečo chýba, ale nevedel som čo. Dokonca som mnoho rokov aj učil na univerzite, no stále som mal pocit, že nedávame študentom to, čo potrebujú, čo skutočne hľadajú. Oni hľadali niečo, a my sme im dali niečo iné. A ich hľadanie, ich hlboká potreba tam neustále bola. Som si istý, že to, čo hľadali, bola ich vnútorná dimenzia. Tej sa veda nedokáže dotknúť, pretože veda začína premisou, že vedecké poznanie prichádza iba prostredníctvom objektivít. Teda prostredníctvom toho, že to, čo študujete sa stane predmetom. To znamená, že k tomu musíte pristupovať, merať a pozorovať to zvonku a nie je príležitosť ísť dovnútra. Týmto prístupom vynecháme celé naše vnútro — a tým nemyslím naše srdce, pľúca a iné orgány.

Keď som mal takmer päťdesiat rokov, konečne som objavil perspektívu subjektivity — zažívanie zvnútra toho, kým sme a objavovanie a skúmanie sveta. Veda vynecháva vnútornú skutočnosť ľudskej bytosti. Je to prirodzené, keďže základná premisa vedy znie, že subjektivita sa študovať nedá. Veci musia byť merateľné. Keď príde niekto iný a pozrie sa na tú istú vec, musí získať rovnaký výsledok. Ale keď vstúpite do subjektivity, každý človek je absolútne jedinečný.

A každý človek vstúpi dovnútra a zažíva a objavuje nielen nádhernú komplexitu toho, kým je, ale skutočnosť, že to miesto, kam príde, je iba jeho a nikto iný ho nemôže duplikovať.

Z vlastnej skúsenosti s mojimi profesormi na vysokej škole môžem povedať, že ak vyštudovaný psychológ počuje o čakrách a totemových zvieratách, je okamžite podozrievavý a technika je zamietnutá ako nepodložená, nevedecká či šarlatánska. Aké máte vy skúsenosti?

Žijeme — a hlavne vedci žijú — v teoretickom, nami vytvorenom svete, kde sme naučení, že objektívne je to skutočné a subjektívne je tak nejak pochybné. Táto naša viera znamená, že si vážime informácie, ktoré prichádzajú prostredníctvom zmyslov oveľa viac ako naše pocity a vnútorné obrazy. Vedci sú v prvom rade vycvičení k tomu, aby pochybovali. Spochybňujú všetko, pokiaľ to nie je vedecky dokázané — a to znamená, že nech už sa čokoľvek deje, musia sa preniesť do objektívneho pozorovania. Z takéhoto teoretického základu pre nich nie je možné dotknúť sa vedecky čohokoľvek subjektívneho. A tak automaticky spochybňujú celý tento prístup a snažia sa ho uchopiť z iného uhla pohľadu. Pri svojej práci som sa rozprával s mnohými vedcami a jednoducho som im povedal: „*To čo sa udeje vám nebude dávať žiadny zmysel, lebo je to závislé od vašej skúsenosti. Takže musíte začať svojou skúsenosťou a potom uvidíte, čo si o tom myslíte. Moja práca nie je postavená na nejakom systéme viery, nie je to o snahe vás presvedčiť, lebo nemám potrebu vás presvedčať, ale je závislá od vašej kapacity objavovať vaše vnútorné zážitky.*“

Aký je váš hlavný zámer v pomoci ľuďom, ktorej sa venujete?

Pomáham ľuďom ísť hlbšie, ako je kultúra. Do spôsobu poznávania, ktoré je spoločné pre všetky živé bytosti. Ísť až ku koreňom samotného prežívania.

Som presvedčený, že ľudia potrebujú zistiť, kto ako jednotlivci sú. Potrebujú odhaliť svoje základy prostredníctvom vlastnej vnútornej práce. Potrebujú subjektívne zažiť a spoznať, čo sa v ich vnútri nachádza, kto sú, aké kvality sa v nich skrývajú, ako fungujú vo svete, čo radi robia, akú víziu svojho života si nesú, ale aj aké staré zranenia a bolesti nesú — a tie môžu siahať do ďalekej minulosti — ako otroctvo, utláčanie hlbkej múdrosti žien v čase prenasledovania čarodejníc... Keď sa spoznáte do takejto hlbkej úrovne, tak sa ponoríte hlbšie, ako siaha kultúra, z ktorej pochádzate. A vtedy sa začnete púšťať svojej identity, prestanete sa úzkostlivo pridržať vašej konkrétnej kultúry, alebo popisu a role a začnete žiť to, kto vo svojej najhlbšej podstate ste. Seba objavenie je teda tou fundamentálnou odpoveďou a v konečnom dôsledku sa znova objavíte ako ľudská bytosť, ako živá bytosť, ako obyvateľ Zeme a Vesmíru. A tak sa dostanete domov. To je váš domov.

Mne vaša cesta pripadá ako niečo medzi klasickou psychoterapiou a šamanizmom. Vnímate to aj vy podobne?

Rozdiel medzi mnou a šamanom je v tom, že šaman sa pozrie do vášho vnútra a lieči vás. Ja do vášho vnútra nevidím, ale môžem vám pomôcť pozrieť sa do vášho vlastného vnútra a komunikovať s ním. Sebaobjavovanie je cestou, ktorou sa učíme, ktorou poznávame a ktorou objavujeme, kto sme. A to bola — a v mnohých prípadoch stále je — cesta pôvodných národov Ameriky. V tejto kultúre bolo úlohou dieťaťa vstúpiť do sveta, zažívať a objavovať seba. Cieľom je, aby sa jednotliviec zakorenil v tomto prežitku a následne sa dostal k vlastnej skúsenosti vo vzťahu s niekým iným, vo vzťahu s inými živými bytosťami, s prírodou, Zemou a celým vesmírom.

rom. Pretože vzťahy sú priestorom, do ktorého patríme. A ako možno viete — takto to vnímajú pôvodní obyvatelia Ameriky. Všetko je vo vzťahoch, vždy sme vo vzťahoch. Toto znamená ich posvätná fráza „*Mitakuye Oyasin*“, ktorú vyslovujú ako modlitbu, keď vstupujú do potnej chyže. Musia sa preplaziť na všetkých štyroch, pretože otvor je veľmi malý. A touto frázou nemyslia svojho otca a matku a súrodencov, ale znamená to Nebo, Zem, Mesiac, Slnko a každé zviera a každú bytosť. Toto sú všetko moje vzťahy, moji blízki a nemôžem bez vzťahu s nimi žiť. Živosť je vždy vo vzťahu. Potná chyža je ich posvätný priestor — je to pre nich to, čo pre nás katedrála, ale oni tam chodia, aby zo seba všetko vypočili a vrátili sa naspäť k zažívaniu základnej živosti a pravdy a reality.

Mnohí z nás si namiesto toho, aby neustále objavovali kým sú, vytvorili identitu a povedali si: „*Toto som ja*“. Pre mňa je to tragické. Počas veľkej hospodárskej krízy v USA mnohí ľudia stratili všetky svoje peniaze a spáchali samovraždu. Boli tak identifikovaní so svojimi peniazmi, že ich stratou pre nich život skončil. A to je veľká škoda, lebo podľa mňa to bola skvelá príležitosť zistiť, čo to skutočne znamená byť nažive. Pretože v tejto situácii sa museli vrátiť naspäť domov do svojej skutočnej bazálnej živosti. Do bytia bez spoločenského či peňažného prepojenia.

Možno niečo podobné čaká aj nás v spojitosti s ekonomickou a environmentálnou krízou vo svete.

Vnímam to ako prichádzajúcu príležitosť. A je načase, aby sa to udialo. Teraz sme akoby zamrznutí, stuhnutí ako motýle v kukle. A tú kuklu treba zhodiť, aby mohol motýľ lietať a byť nažive.

Technika, ktorú ste vyvinuli, sa nazýva *Osobný Totem* a je to práca s totemovými zvieratami. Ako ste sa dostali k tomuto názvu?

To má tiež zaujímavú históriu. Keď som sa prvýkrát oboznámil s umením Indiánov severozápadného pobrežia, ktorí tvorili totemy, bol som hlboko dojatý ich prácou. Nerozumel som tomuto pocitu, ale cítil som prepojenie na úrovni mojich vnútorností. Mám pocit, že sa im skutočne podarilo v ich totemoch uchopiť ducha daného zvieraťa, alebo osoby. Dokázali túto hĺbku vnieť do sochy takmer ako živú dimenziu. Vzory, ktoré na svoje totemy vytesávajú, sú veľmi komplexné a majú určité zaujímavé spoločné prvky. Vždy sú to zobrazenia zvierat, ktoré často v sebe nesú veľké množstvo prvkov, nazývaných tiež *ovoidy*. Tieto útvary sú oválne, okrúhle, alebo štvoruholníkové s oblým rohom a sú použité na celom motíve — na dlaniach rúk a na chodidlách nôh, na ušiach, očiach, bruchu, lakťoch a kolenách. Ako som s týmito motívami pracoval stále viac, začal som si naraz uvedomovať, že *ovoidy* sú v skutočnosti oči a každé zviera zobrazené týmito umelcami je plné očí. Je to zviera, ktoré si plne uvedomuje svet okolo seba. Je to zviera, ktoré vidí nielen prostredníctvom svojich očí, ale tiež rukami a nohami, ušami, všetkými kĺbmi, svojim srdcom, bruchom aj genitáliami. Títo umelci znázorňovali *absolútne uvedomovanie!* Jediné, čo bolo potrebné, bolo vnímať svet z pohľadu tohto zvieraťa. Predstavovať si seba v koži tohto zvieraťa a danú skúsenosť plne prežívať. Tieto totemy mali ešte jeden zaujímavý prvok: každé zviera obyčajne pozostávalo z iných malých zvierat.

Krátko po tom, ako som sa zoznámil s týmto umením, ku mne prišli zvieratá z mojich čakier. Vtedy som si začal uvedomovať, že totemy boli v skutočnosti zobrazenia živých energií, kto-

Obr. 7: Replika totemu národa Haida, Vancouver, Kanada. Zdroj: Leoboudv, Wikimedia Commons

ré daný umelec nosil v sebe. Boli to prvky jeho vlastných živostí.

Ďalší pojem, s ktorým často narábate a západnej psychológii je cudzí, sú čakry. Ako ste sa k nim dostali?

O čakrách som čítaval, ale keďže som bol vyštudovaným vedcom, nikdy som tomu konceptu neveril. O čakrách mi rozprávala aj jedna žena — psychoterapeutka, tej som tiež neveril, ale bola to veľmi šikovná terapeutka. A skutočne som nevedel prísť na to, ako robí to, čo robí. Tak som sa jej opýtal, a ona na to: „Vieš, máme v tele rôzne čakry a v každej je energia. Táto energia sa musí hýbať a presúvať z jednej čakry do druhej.“ Ja som ju počúval, ale myslel som si: „No jasné... to je absurdné, aká srdcová čakra? Srdce je srdce — je to orgán, nie energia.“ Bol som veľmi vedecký. Ale potom ku mne prišli zvieratá z týchto čakier a ja som bol nimi zaskočený a tiež šokovaný ich poznaním, lebo ony o mne vedeli viac, ako som o sebe vedel ja sám. Vedeli o mojich dávno zabudnutých zraneniach, vedeli, ako ich liečiť, vedeli, kde som bol nezrelý, v ktorej oblasti som potreboval rásť, a začali ma liečiť samé od seba. Jediné, čo odo mňa potrebovali bolo, aby som uznal ich prítomnosť a vstúpil s nimi do vzťahu. A ten rast bol potom veľmi rýchly. Čím ďalej, tým viac som sa cítil byť podporovaný zvnútra namiesto toho, aby som potreboval podporu zvonku. Začal som sa cítiť ako doma najprv v sebe samom a potom aj vo svete ako

Obr. 8: Maľba z 19. storočia zobrazujúca energetické centrá — čakry v tele, Centrálny Tibet, Zdroj: Los Angeles County Museum of Art, Wikimedia Commons

takom. A hneď, ako som stretol svoje vlastné zvieratá, začal som spájať svojich klientov s ich vlastnými zvieratami a tie ich poznali do hĺbky. Vedeli, ako s nimi byť a vedeli, o čom je terapia oveľa lepšie ako ja. Pritom ja som bol profesorom na univerzite, bol som tréňovaným psychoterapeutom...

Odvtedy považujem teóriu čakier za rámec informácií, ktorý sme prebrali z hinduistickej tradície, kde čakry považujú za kolesá energie, ktoré sa točia. Teraz ich však vnímam ako miesta živosti — skutočne živé miesta v nás.

Vo vašej práci je kľúčový koncept rôznych živostí. Ako by ste ich bližšie popísali?

Postupne som si začal uvedomovať, že sme plní živostí — namiesto toho, aby sme boli nažive, sme plní rôznych živostí, ktoré sú v nás. V konečnom dôsledku, každá bunka je nažive. A naše telo sa skladá z triliónov buniek. Potom tu máme ešte mikróby, v našom organizme je ešte viac mikróbov ako buniek. Ak by z nášho tela zmizli všetky mikróby, tak by sme umreli. Náš život je teda závislý od mikróbov a od práce, ktorú vykonávajú. Takže mám pocit, že život je postavený na živote vo vzájomnej spolupráci a táto spolupráca je v našom vnútri kľúčová. Naše telo je plné živostí, ktorých zámerom je navzájom spolupracovať. Ak sú dve živosti vo vzájomnej opozícii — to je zranenie. Tam musí prebehnúť liečenie. A z tejto myšlienky vo svojej práci vychádzam. Tieto rozdelenia v nás z nás robia niečo menej, ako v skutočnosti sme. Menej nažive, menej vedomí, menej schopní. Keď sa tieto rozdelenia opäť zacelia a zmiznú, potom sa stávame živšími. Začneme viac dôverovať nášmu miestu vo svete a začneme oveľa hlbšie chápať našu prítomnosť na tomto svete. Taktiež prijímame tajomno toho, kto sme. Odkedy sme ako kultúra začali byť vedeckí, máme pocit, že tajomno je niečo magické a samozrejme vedeckým výskumom porazíme všetko tajomné. To je smiešne, lebo živosť sama o sebe je založená na hlbokom tajomstve a my musíme toto tajomno rešpektovať a uctiť si ho. Namiesto toho, aby sme živosť považovali za niečo chemické, biologické, či mechanické. Celý vesmír je nažive. Najkľúčovjším aspektom vesmíru je živosť. Rovnako kľúčovým ako hmota, priestor či pohyb.

To, čo hovoríte, mi znie ako rozdiel medzi karteziánskym vnímaním vesmíru ako dobre nastaveného mechanizmu, ktorý sa dá pochopiť a kontrolovať a učením pôvodných národov, ktoré vesmír vnímajú ako organizmus pozostávajúci zo spleti vzťahov rôznych živých bytostí. Vnímate to podobne?

Presne tak, máte úplnú pravdu. Descartes žil v dobe, kedy sa veci stali mechanickými a my sme toto mechanistické zameranie prijali ako jedinú pravdu namiesto toho, aby sme to považovali za jednu z mnohých teórií. Tento mechanistický prístup je viac robotický a preto máme tendenciu aj k našim deťom pristupovať viac ako k robotom — môžeme ich vycvičiť a vycibriť v nich systematickosť, pravidelnosť, aby boli predvídateľné a podobne, čo je veľmi nesprávne.

Bolo prednesených už mnoho teórií a príbehov, ale mali by sme si uvedomiť, že nie všetky sú fakticky pravdivé pre každého. A tu robí veda veľkú chybu — hľadá nejaké večné pravdy. Niektorí vedci sa domnievajú, že by sme mali byť schopní zredukovať celý vesmír tak, aby sa vtesnal do súboru niekoľkých čísel. Aby sa vtesnal do uchopiteľnej matematickej rovnice. Volajú to „teória všetkého“. Pre mňa je to šíalený postoj. Je to akoby ste sa pozerali na úžasnú komplexitu toho, čo nazývame vesmír a pritom si hovorili: „Dokážem toto všetko zredukovať a pre-

ložíť do jazyka, ktorý som vymyslel a ktorý nazývame matematika.“ Aj keď je to krásne komplexný jazyk, je to stále iba malá časť celého vesmíru.

Problém je, že Descartes považoval myslenie za základ. Tvrdil: „*Myslím, teda som*“, pričom by bolo oveľa správnejšie povedať: „*Ja som, teda myslím, cítim, vnímam a imaginujem*“. Namiesto toho, aby spomenul iba myslenie, mohol obsiahnuť všetky ostatné formy poznávania.

Tým sa dostávame k rôznym formám poznávania, o ktorých hovoríte. Môžete o nich povedať trochu viac?

Štyri základné spôsoby poznávania sú poznávanie prostredníctvom myslenia, zmyslov, pocitov a obrazov/vízií. Áno, viem. Ak ste jungián, potom vám ten štvrtý spôsob bude pripadať zvláštny. Jung nazval tento spôsob poznávania intuíciou, ale ja som ho premenoval. Jung totiž mal vysoko vyvinutú intuíciu a silne rozvinutú schopnosť imaginácie. Takže nie je prekvapivé, že tieto dve veci zlúčil. Jeho životným cieľom bolo priviesť západný svet k uvedomeniu, že imaginácia je skutočným spôsobom poznávania.

V našej kultúre však nie sú všetky spôsoby poznávania rovnako podporované a uznávané. Preceňovanie myslenia je prvok kultúry, ktorú sme zdedili. Poznávaním prostredníctvom myslenia strávime najviac času aj energie. A je to tiež dimenzia nás, s ktorou sa najsilnejšie stotožňujeme. Boli sme tak intenzívne vycvičení v myslení, že máme tendenciu zabúdať na iné formy poznávania — tie, ktoré nás tak výrazne neoddeľujú jeden od druhého a od našich zvieracích príbuzných. Ak by sme do myslenia boli správne zasvätení, potom by sme boli oboznámení aj s jeho vlastnými obmedzeniami. Dozvedeli by sme sa, ako sa niektorí ľudia vo svojom vlastnom myslení stratili a že aj myslenie samotné môže byť prekážkou pri objavovaní. Dozvedeli by sme sa o skutočnom vzťahu medzi myslením, cítením, vnímaním zmyslami a prostredníctvom imaginácií. Namiesto toho naše vzdelanie tieto vzťahy skresľuje a podceňuje.

Iné kultúry a ľudí vo veľkom hodnotíme na základe ich gramotnosti (teda na základe ich schopnosti priradiť obrázkom zmysel). Sme tak zameraní na myslenie, že si najviac vážime ľudí, ktorí sú schopní najlepšie popísať jeho najnovšie dimenzie.

Nechcem však pri tejto kritike nášho premršteného zamerania na myslenie zabudnúť aj na prínosy, ktoré nám myslenie umožnilo. Pomocou neho dokážeme vidieť organizáciu a štruktúru s presnosťou, ktorá nie je dostupná žiadnemu inému spôsobu poznávania. Dokážeme rozprávať príbehy a literatúra nám dáva možnosť vytvoriť si vzťah s ľuďmi, ktorých nepoznáme a s udalosťami, ktoré sme nezažili. Mysleniu tiež vďačíme za technické vymoženosti, ktoré umožnili ľudstvu navzájom sa spoznávať: tá zložitá sieť telefónov, rádii, filmov, televízie, internetu a počítačov nám pomohla zažívať súcít a okamžite reagovať na ťažké osudy a nešťastia ľudí na celom svete. Takisto nám však umožnila byť efektívnejšie deštruktívnymi.

Zatiaľ sme hovorili iba o myslení, a čo ostatné formy poznávania?

Vnímanie zmyslami je spôsob poznávania, ktorý nás viedol k veľkému nepochopeniu. Samotné zmyslové vnímanie nám umožňuje okamžite a priamo poznávať existenciu úžasných zázrakov vesmíru okolo nás a jeho nádheru. Tie nespočetné zvuky a pohľady, chute a vône, mäkký

a jemný dotyk nás učia o nekonečnej rôznorodosti miesta, do ktorého sme sa narodili. Tiež je to spôsob poznávania, od ktorého závisí naše prežitie. Umožňuje nám okamžite reagovať, keď je náš život ohrozený. Zmysly nám dovoľujú poznávať objektívny svet. Naše nepochopenie je výsledkom podivného spojenia zmyslového vnímania s myslením — začneme si myslieť, že vesmír pozorovaný zmyslami je celá realita vesmíru. Pritom však ide iba o povrchovú realitu.

O hĺbkach reality sa dozvedáme pomocou pocitov a vnútorných obrazov. Svet pocitov je málo prebádaný, lebo sme sa ho snažili pochopiť, namiesto toho, aby sme sa ho snažili precítiť. Mal som šťastie, že som sa narodil do starej kultúry, kde pocity boli považované za rovnocenný nástroj poznávania sveta ako myslenie. Ale bol som vzdelaný v inej kultúre a vzdelanie mi kládlo na srdce, že cítenie má menšiu hodnotu. Cítenie je spôsob poznávania emócií a energií v nás aj v našom okolí. Vďaka nim uchopujeme esenciu miest, udalostí a ľudí. Vieme, čo/kto nás priťahuje a čomu/komu sa máme radšej vyhnúť. Ako kultúra sme v oblasti pocitov v podstate negramotní. Keďže pocity sú neviditeľné, je pre nás zložité prispôbiť im našu reč a často ich uchopujeme iba prostredníctvom metafor a obrazov. Pocity sú skôr ako vôňa než ako predmet. Majú jemné nuansy, sú často neuchopiteľné, nepomenovateľné a ich zdroj je často pre nás nepoznaný. A keďže sa vo vzdelávaní zameriavame na to, čo môže byť pomenované a jasne definované, stávajú sa nejasné pocity často nepohodlnou súčasťou nášho vedomia, ktorá sa vznáša okolo nás a my môžeme jej prítomnosť poprieť a ignorovať.

No a nakoniec máme poznávanie prostredníctvom vnútorných obrazov — imaginácie — s tým má naša kultúra najväčší problém. Prevláda presvedčenie, že imaginácia je právoplatná iba vtedy, ak napodobňuje zmysly. Táto domnienka je založená na filozofii Johna Lockeho, ktorý tvrdil, že naša myseľ obsahuje iba prvky, ktoré do nej vstúpili prostredníctvom zmyslov. Až o niekoľko storočí neskôr nás začal Carl Jung oboznamovať so skutočnosťou, že poznanie prostredníctvom hlbinej imaginácie, ktorú nazval „kolektívne nevedomie“, je prítomné aj bez pomoci zmyslov. A je to niečo, s čím sa rodíme. Musíme však tiež rozlišovať — máme vnútorné obrazy, ktoré skutočne imitujú zmysly — tie zachytávajú hlavne naše vizuálne spomienky udalostí. Potom máme vnútorné obrazy pod kontrolou mysle — dokážeme si vybaviť určité veci na požiadanie — napríklad architekt si dokáže predstaviť stavbu, ktorú postaví. Ďalej sú to fantázie, ktoré naplňajú potreby, ktorých naplnenie nebolo možné na úrovni zmyslov — napríklad ak hladujeme, bude sa nám o jedle zdať. Ale najzáhadnejšia a nám najvzdialenejšia je dimenzia hlbinej imaginácie, nazývanej tiež archetypálna imaginácia či kolektívne nevedomie. Ide o svet nami dosiaľ nepoznaný, je to dimenzia s vlastnou celistvosťou a musíme si uvedomiť, že je plne živá, že má vlastnú inteligenciu a siaha až k tým miestam, odkiaľ pramení naše bytie. Je to primárny spôsob poznávania úplnosti. Vyžaruje z celku a vzťahuje sa k celku. Je to primárny kanál poznávania šamanov. Poznávanie pomocou hlbinej imaginácie je poznávanie vnútra a jeho cieľom je rast, liečenie a celistvosť.

Z toho, čo od vás počúvam a z vašich kníh je jasné, že ste veľkým kritikom súčasného školstva... (smiech) Áno, musím priznať, že som vždy nenávidel školu. Ale ak som mal dobrého učiteľa, užíval som si to. Pretože som sa rád učil. A až keď som mal dvadsať rokov, som si uvedomil, že škola by mala byť o učení sa, zatiaľ čo škola, ktorú som zažil ja bola o učení. Ak je škola o učení, potom je učiteľ hlavný. A učiteľ chce mať kontrolu. Je jeden veľmi dobrý učiteľ v New York City,

ktorý získal mnoho ocenení — volá sa John Taylor Gatto. Ten povedal, že základná vec, ktorú škola učí je poslušnosť. A to je pre mňa smutné, veľmi smutné. Lebo škola by mala v deťoch zapáľovať a udržiavať nadšenie z poznávania a rešpektovať to, čo sa študent potrebuje naučiť, namiesto rešpektovania toho, čo učiteľ potrebuje učiť. Navyiac je to komplikované tým, že keď založíme vzdelávací systém, máme ľudí, ktorí to majú na starosti, a tí diktujú ľuďom pod nimi, čo majú robiť. A toto diktovane ide až ku študentom, od ktorých sa očakáva, že budú ako roboti vykonávať to, čo im je povedané. Deti neučíme ako myslieť, ale čo si myslieť a tieto vedomosti musia následne na požiadanie vyzvracať.

Mám tiež pocit, že škola zabíja časť dieťaťa. Tú subjektívnu, tvorivú, vnútornú časť, jeho pocity, lebo tými sa škola vôbec nezaobera. Zaoberá sa slovami, rečou, odpovedaním na otázky, rýchlosťou, správnosťou — toto všetko cvičíme u študentov. To je naše primárne zameranie a študent, ktorý toto dokáže — má dobrú pamäť, je rýchly, dokáže si zapamätať správne odpovede a zapísať si poznámky úspešne prejde vzdelávacím systémom. Pritom však môže byť absolútne netvorivý a nie príliš živý, len neuveriteľne poslušný. Myslím si, že škola by mala v skutočnosti rešpektovať študentovu potrebu učiť sa to, čo sa potrebuje naučiť a rásť jeho vlastným spôsobom a nasledovať svoje vlastné fascinácie. To, čo ma najviac vzdelalo, keď som vyšiel zo strednej školy, bolo čítanie.

Ako sa vzťahuje vzdelávanie k jednotlivým formám poznávania sveta?

Narodili sme sa do západnej kultúry a tá vyžaduje, aby sme boli dôsledne vycvičení v spôsobe poznávania, ktoré nazývame myslenie. Tento tréning sa nazýva „vzdelávanie“ a je pre každého člena povinné. Nijak nesúvisí s tým, kto ste ani s vašimi danosťami, talentom či vnútorným nastavením. Tento výcvik je tak dôsledný, že vám zaberie väčšinu každého dňa po dobu minimálne dvanástich rokov. Možno bude tento tréning pre vás veľmi frustrujúci, lebo bude na úkor vašej celistvosti, ale tú stratu, ktorú pociťujete nebudete vedieť dať do slov.

Ak je vašim dominantným spôsobom poznávania myslenie, bude sa vám v škole dariť dobre. Ak u vás prevláda poznávanie pomocou pocitov, budete mať problémy — možno aspoň hudobná výchova sa okrajovo dotkne toho miesta, kde prevažne prebývate, ale nikdy sa pocity neoslovia priamo. Ak primárne poznávate svet pomocou imaginácie a predstavivosti, budete pravdepodobne označení za „lenivého“ a „sníka“ a budete sa cítiť dobre aspoň na hodinách výtvarnej výchovy a literatúry, pokiaľ ich dobre učia. No a pokiaľ je u vás dominantný zmyslový kanál, bude sa vám dariť o čosi lepšie. Nájdete sa v telesnej výchove či vedecky zameraných predmetoch. Toto je oficiálny výcvik nás všetkých, na ktorý dozerajú authority — prevažne ženy - nad ktorými sú iné authority a nikto nechce byť obvinený z nezodpovednosti.

Ako by ste učili deti o etike, o medzikultúrnom dialógu či globálnom vzdelávaní?

Povedal by som, nech sa rozprávajú medzi sebou. Učiteľ by mohol stáť na kraji a z času na čas priniesť nejakú myšlienku, ale nemal by im vstúpať do vecí. Treba ich nechať samých objavovať, lebo každá bytosť má zmysel pre to, čo je správne a čo nie je. A tie deti si to medzi sebou vyrozprávajú a dosiahnu bod porozumenia medzi sebou. Lebo som presvedčený, že tieto veci sú v nás ukotvené hlbšie ako siahá verbálna, pojmová úroveň učenia. Myslím, že študenti sa potrebujú dotknúť jeden druhého na hlbšej úrovni, kde tieto veci majú svoj pôvod a to je oveľa

hlbšie ako slová. Potom začnú porovnávať a navzájom si rozprávať príbehy o týchto témach. Myslím, že naša reč vznikla na to, aby sme si mohli rozprávať príbehy a my nedovolíme našim deťom rozprávať príbehy. Deti pritom milujú počúvať príbehy a tiež sú skvelí rozprávači príbehov, ak im je daná sloboda, ale obyčajne sa ich snažíme vtiesnať do nejakej formy.

Keď som bol na strednej škole, zvykli nám prečítať nejaký príbeh a potom nám povedali, o čom ten príbeh bol, čo znamenal. Myslím, že by bolo správnejšie zobrať tých študentov na cestu tým príbehom, aby si ho mohli zažiť na vlastnej koži. A každý si zoberie z príbehu tie časti, ktoré sa ho hlboko osobne dotýkajú. Možno to budú veci, ktoré si učiteľ ani nevšimol.

Čím ďalej tým viac si myslím, že naše poznanie je veľmi veľmi hlboké a mylíme sa, ak si myslíme, že aby niekto niečo vedel, najprv ho to musí niekto naučiť, musí to byť do človeka vložené zvonka. Tá teória, že človek je nepopísaná tabuľa a treba do človeka všetko naliať je mi cudzia. My nie sme prázdnota. Prinášame si so sebou také obrovské množstvo vecí a tie po našom narodení potrebujú rozvoj. Tento rozvoj by mohol byť uskutočnený v školách, ale potrebuje svoj priestor. Potrebuje slobodu a vyživovanie čítania, ktoré je hlbšie.

Čo by sme sa mohli naučiť od iných kultúr, ktoré sú možno veľmi odlišné od tej našej?

Myslím, že sa neustále učíme jeden od druhého. Keď viem semináre, nie som tam až tak preto, aby som ľudí učil, ale skôr preto, aby som pomohol ľuďom učiť sa jeden od druhého. Keď človek vyjadří hĺbku toho, kým skutočne je, každý sa z toho učí. Ľudia sa navzájom zapalujú a učenie sa stáva komunitným učením, namiesto toho, aby tam bol konkrétny učiteľ. Ja som tam skôr ako nejaký koordinátor, pomáham veci rozbehnúť a ony už potom idú samé. Myslím, že každá kultúra a každá ľudská bytosť má hlboké bohatstvo. A v živosti samotnej je obrovský poklad. Musíme sa len naučiť oceniť bohatstvo, ktoré každý človek so sebou prináša. A ktoré každá kultúra prináša. Niekto mi pred pár rokmi povedal: „Vojna je dobrá, lebo nám prináša rôzne druhy jedál. Od vojny vo Vietname máme všelijaké vietnamské reštaurácie, takže to je dobrá stránka vojny.“ A takto zjednodušujeme veci. Považujeme vojnu za spôsob, ako sa vysporiadať s problémami. Zabíjanie ľudí považujeme za riešenie problémov. Podľa mňa je to úplné šialenstvo. Tu sa vo svojej podstate zrkadlí naša nezrelosť.

Vo svojej knihe *Osobný totem* popisujete aj rozdiel medzi našou modernou kultúrou, v ktorej dominuje „vlastníctvo“ a kultúrou pôvodných národov, kde je dominantný „vzťah“. Mohli by ste to viac vysvetliť?

My sme vzťahy — tvrdia Apačovia aj iné národy. Pritom v našej spoločnosti a kultúre sme si vybudovali pomýlený obraz seba na základe vlastníctva. Chceli sme vlastniť to, kto sme a preto vlastníctvo začalo hrať tak dôležitú úlohu aj v našej spoločnosti. Tento stret kultúrnych hodnôt je viditeľný v prvom stretnutí Európanov a pôvodných obyvateľov Severnej Ameriky. Bol to devastujúci stret kultúry založenej na vlastníctve a kultúry založenej na vzťahoch. Samotné Nové Mexiko, odkiaľ pochádzam, bolo svedkom týchto stretov. Najprv prišli Španieli a s Indiánmi zaobchádzali veľmi kruto, takže v roku 1680 sa Indiáni spojili a Španielov vyhli. A o 20 rokov neskôr prišli Španieli znova — nazýva sa to znovudobytie. Tento raz boli oveľa milší, stále nie dosť milí, ale určite oveľa priateľskejší ako predtým. Indiáni ich tam nechceli, ale privítali delegáciu — Španieli prišli s celou armádou, zbraňami a koňmi... Ten chlapík, čo im

velil — de Vargas nechal svoju armádu na okraji dediny a sám sa išiel stretnúť s Indiánmi a povedal: „*Radi by sme sa s vami zmierili a žili vedľa vás v mieri... a toto je moja armáda.*“ (smiech) Indiáni, keďže neboli hlúpi, ich privítali v mieri. Toto sa volá nekrvavé znovudobytie, lebo Španieli boli veľmi brutálni na začiatku. V kresťanskej Európe je taká zvláštna kvalita — ak niekedy pôjdete do Španielska do niektorých kostolov, bude vám to pripadať, ako keby to boli katedrály na oslavu smrti. Sú tam sochy celé krvavé, umierajúci ľudia... sú to akoby pamätníky smrti a pre mňa bolo veľmi veľmi zvláštne tam byť.

Ako by sme teda mohli opätovne nájsť naše vzťahy?

Chceme vlastniť to, kto sme a všetko okolo nás, ale je to na úkor tých aspektov v nás, ktoré potrebujú byť vo vzťahu s nami, aby sme dosiahli svoju celistvosť. Zhromažďovanie abstraktných kvalít, ktoré sa snažíme vlastniť nevyhnutne smeruje k zhromažďovaniu hmotných predmetov, ktoré sa následne premieňajú na odpad a zamorujú naše okolie. Dokonca aj „osvietení“ vyznávači New Age sa učia ako „ovládnúť“ svoju silu, namiesto toho, aby ju jednoducho objavili, priviedli na svetlo takú, aká je a učili sa mať s ňou harmonický vzťah, vyživovali jej rast a prirodzenú inteligenciu.

Vlastníctvo ničí živosť tým, že nás zamrazí v statickom postoji kontroly nad tým, čo pomyselné vlastníme. Nech už ide o manželku, deti, domácich miláčikov alebo tie nespočetné predmety, ktoré zhromažďujeme. Apači žili s minimálnym vlastníctvom. Dokonca aj ich príbytok (*wickiup*) bol z prírodných materiálov, ktoré mohli byť vrátené zemi pri presune na nové miesto.

Keď niečo vlastníme, tak sme na tom neuveriteľne závislí a strata toho môže byť pre nás zúfalstvom. Vlastníctvo rozdeľuje na pána a otroka. Vzťah je cesta späť k celistvosti. Ak žijeme s niečím vo vzťahu, potom ten vzťah môžeme živiť a udržiavať nech už je to kdekoľvek. Vzťah vyžaduje živosť, spoločenstvo a komunikáciu, prítomnosť v danom momente a ochotu počúvať toho druhého či už ide o živú, alebo neživú bytosť. A preto jediná cesta k celistvosti vedie k ochote byť vo vzťahu s tým množstvom dimenzií seba a sveta namiesto toho, aby sme sa cítili byť pánmi a vlastníkmi týchto dimenzií.

Na Slovensku máme najväčší stret kultúr s rómskym obyvateľstvom. Čo by nás tento stret podľa vás mohol naučiť?

V našej modernej kultúre máme veľký problém s kontrolou a snahou ovládať. Či už ide o náš vnútorný život, vonkajšie okolnosti, alebo ľudí naokolo. Myslím, že to siaha veľmi ďaleko do minulosti, keď začali vznikať mestá. Keď ľudia žili ako nomádi — lovci a zberači, potrebovali vzájomnú spoluprácu a spoluúčasť. Akonáhle vznikli mestá, situácia sa stala relatívne statická a jeden človek sa postavil na čelo a snažil sa mať kontrolu nad vecami. Takže akonáhle sme začali budovať mestá, vznikla táto pyramidálna štruktúra. Akoby sme sa takmer uväznili v jednom mieste. Možno preto sa tak radi vraciame na vidiek, do prírody, lebo je to tam stále ešte otvorené a dá sa tam len tak túlať. A pre mňa je rómska populácia ešte stále o tom, že nám pripomína a hovorí: „*Život je dobrodružstvo, tejto časti mňa sa nevzdám, lebo je to kľúčová dimenzia toho, kto vo svojej podstate som.*“ Nie sú zakorenení na jednom mieste a sú pripravení sa presúvať.

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

Gallegos, E., S., 2012: Osobný totem. Maitrea.

Gallegos, E., S., 2001: Into wholeness. The Path of Deep Imagery. Moon Bear Press.

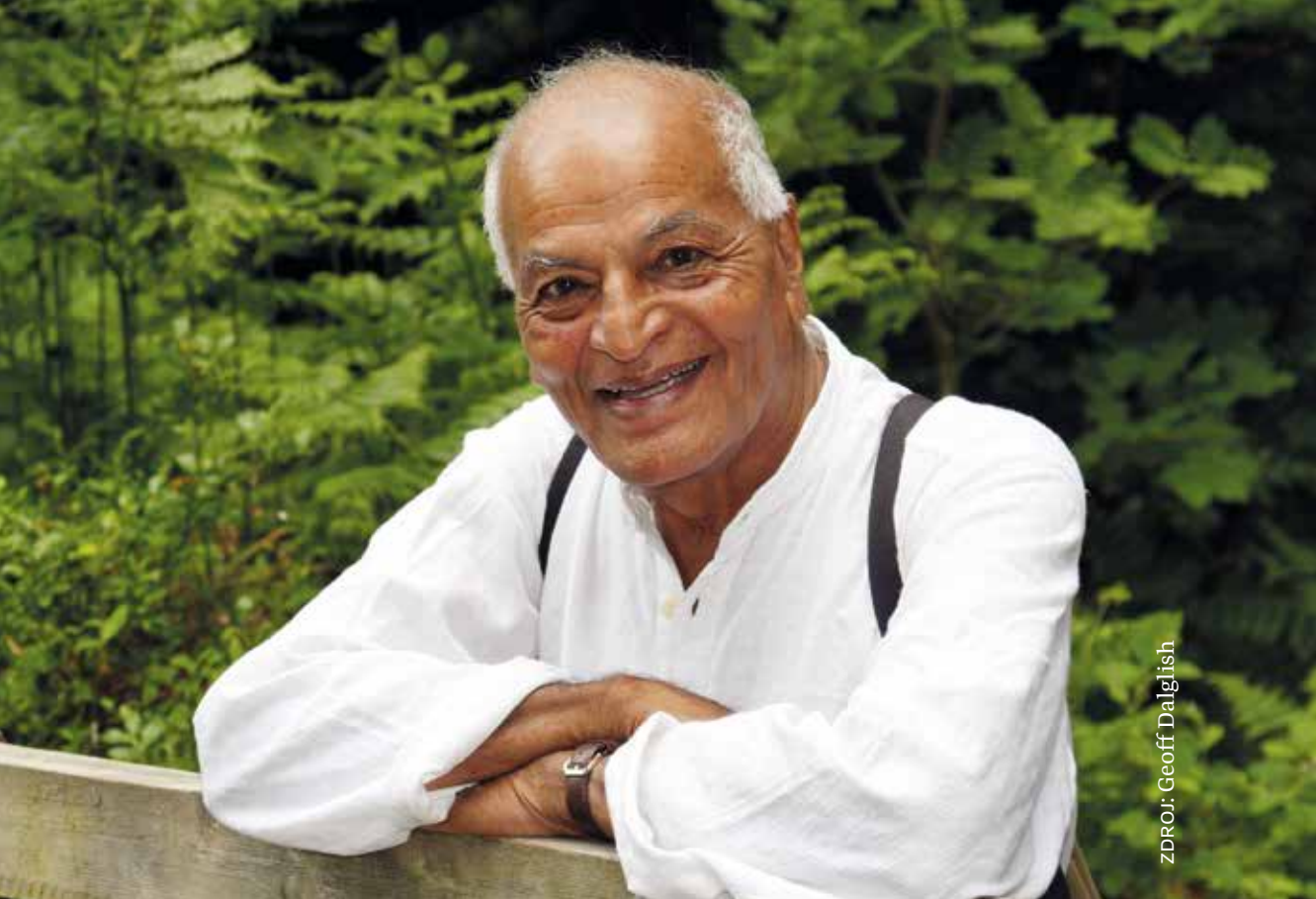
Gallegos, E., S., 1991: Animals of the four Windows. Moon Bear Press.

Záznam z prednášky v Bratislave (október 2015):
<https://www.youtube.com/user/SokratovInstitut>

(5)

Satish KUMAR

Životný štýl elegantnej
jednoduchosti

ZDROJ: Geoff Dalglish

Satish KUMAR

potulný mních, aktivista, zakladateľ Schumacher College

Narodil sa a vyrastal v Rajastáne v Indii. Ako 9-ročný sa rozhodol pridať k putujúcemu bratstvu džinistických mníchov. Keď mal 18 rokov, zaujal ho život a dielo Mahátma Gándího. Zapáčila sa mu myšlienka, ktorú vyslovil Gándí: „Nie je správne opustiť svet a žiť v jaskyniach či kláštorech, myslieť si, že svet je pasca a jediný spôsob, ako sa z nej oslobodiť, je utiecť.“ To viedlo k jeho úteku z mníšskeho rádu. Stal sa aktivistom a bojovníkom za pôdnu reformu v Indii. Inšpirovaný myšlienkou občianskej neposlušnosti sa v roku 1962 vydal na pochod mieru z Indie do štyroch hlavných miest jadrových mocností — Moskvy, Paríža, Londýna a Washingtonu. Cestoval bez peňazí, prevažne peši, pričom prísne dodržiaval zásadu nenásilia voči všetkým živým bytosťam. Počas cesty čelil mnohým nástrahám — vo Francúzsku bol väznený, v USA mu v kaviarni priložili pištoľ k hlave, lebo majiteľ nechcel mať „farebných“ návštevníkov. Neskôr sa usadil vo Veľkej Británii, kde s partnerkou vychovali svoje dve deti. Pre ne založil aj dedinskú komunitnú školu. Od roku 1973 je editorom časopisu Resurgence. Neskôr inicioval založenie Schumacher College, medzinárodnej vzdelávacej inštitúcie, ktorá už 25 rokov vedie ľudí k prírode, osobnej transformácii a občianskemu aktivizmu.

V mladosti ste boli žobrajúcim mníchom takmer bez osobného majetku. Neskôr ste mali príležitosť zažiť si život v modernej konzumnej spoločnosti. Ako by ste na základe vašich rozmanitých skúseností definovali chudobu? Aké sú jej pozitíva a negatíva?

V kresťanskej terminológii bola chudoba hodnotená vysoko a vnímaná ako cnosť. Svätý František ju úctivo nazýval „pani chudoba“. Ak niekto vstúpil do kláštora, musel zložiť sľub chudoby spolu so sľubmi čistoty a poslušnosti. Takže ja nevnímam chudobu ako hladovanie, depriváciu či sociálnu nespravodlivosť. Chudoba znamená žiť jednoduchý život. Znamená minimalizáciu našich materiálnych potrieb. Chudoba, to je pestovanie nemateriálnych hodnôt, akými sú umenie, remeslá, duchovno a služba iným. Iba nedávno sa rozmohla tendencia znevažovať myšlienku chudoby a vyzdvihovať vysoký životný štandard, materializmus a konzum.

Samozrejme chudoba v tomto ponímaní musí byť dobrovoľným prijatím skromnosti a nie vnútenou sociálnou krivdou. Avšak presadzovanie sociálnej spravodlivosti neznamená, že podporujeme nenásytnosť a konzum. Aby sme žili v trvalo udržateľnej spoločnosti, potrebujeme viesť životy, ktoré nie sú na úkor iných. Na tejto planéte je 7 miliárd ľudí. Ak by všetci žili ako Američania či Európania, potrebovali by sme tri či viac takýchto planét. Ale tie nám nikto nedá. A tak je potrebné, aby sme vyvinuli taký životný štýl, ktorý je možný a dostupný pre všetkých. Musíme rozvinúť životný štýl elegantnej jednoduchosti.

Ako vnímate chudobu a bohatstvo na celosvetovej úrovni?

Úspešný materializmus Západu je prázdny a z dlhodobého hľadiska neudržateľný. Musí existovať stredná cesta, vďaka ktorej si krajiny zachovávajú svoju kultúru a tradície a zároveň sa vymania z chudoby a úpadku. Táto stredná cesta môže viesť cez znovuoživenie remesiel, drobného farmárčenia a malých firiem a podnikov.

Počas vášho života ste pomáhali ľuďom mnohými spôsobmi — ako potulný mních ste napĺňali ich duchovné potreby, boli ste aktivistom bojujúcim za pozemkovú reformu, putovali ste peši okolo sveta a rozprávali s hlavami štátov o svetovom mieru, boli ste učiteľom, založili ste školu... Ktorý nástroj považujete za najefektívnejší a najmocnejší pre pomoc ľuďom?

Najefektívnejší a najmocnejší nástroj pre pomoc ľuďom je nájst spôsob, ako spojiť prácu a povolanie. Neexistuje jediná či dokonalá cesta pre všetkých. Preto sa musí každý z nás zamyslieť: „Aké je moje povolanie?“ A nasledovať ho. Čokoľvek, čo robíte, robte s láskou, zanietením a vedomí si svojej zodpovednosti. Zarábanie peňazí by malo byť len pridanou hodnotou. Pre niekoho je cestou k zmene sveta vzdelávanie. Niekto iný môže liečiť druhých, pre ďalších je cestou spoločenský aktivizmus. Je mnoho spôsobov, ako pomáhať ľuďom. Na čom však záleží najviac, je váš zámer, vaša motivácia a vaše hodnoty.

V súčasnosti čelí Európa utečeneckej kríze. Mnohí sa boja a cítia sa ohrození. Ako vnímate túto situáciu vy? Aké riešenia vidíte?

Utečenecká kríza je dôsledkom hlboko zakorenených príčin, akými sú ekonomická deprivácia, politické utláčanie, náboženské konflikty či vojny. Tí, ktorí by sa chceli vyhnúť utečeneckej kríze, by sa mali vyhnúť akémukoľvek zaangažovaniu vo vojnách, konfliktoch a útlaku. Mnoho národov dychtivo vstupuje do vojen, slepo ignoruje sociálnu nespravodlivosť či ekonomické vykorisťovanie, ale potom nie sú pripravené pomáhať utečencom. Tu vidím veľký rozpor.

Musíme učiť seba aj budúce generácie súcitu. Každý z nás sa môže ocitnúť v ťažkej životnej situácii, a preto ak vidíme niekoho v núdzi, musíme mu pomôcť. To je najzákladnejšia ľudská požiadavka.

Keď som putoval svetom, mnohí sa ma pýtali, k akému národu či cirkvi patrím. Všetkým som odpovedal: „Som v prvom rade ľudská bytosť. Mojm náboženstvom je viera v ľudstvo.“ Ak by som prichádzal ako Ind, stretával by som Pakistancov, Rusov, Francúzov. Ak by som prichádzal ako hinduista, stretával by som moslimov, budhistov a kresťanov. Ak by som išiel ako socialista, stretával by som kapitalistov. Ak prichádzam ako ľudská bytosť, všade stretávam iné ľudské bytosti. Sme príliš úzko zameraní v našich malých identitách. To všetko sú iba sekundárne označenia. V prvom rade sme všetci členmi ľudského spoločenstva. Musíme rozšíriť naše vedomie a vnímať sa ako mikrokozmos makrokozmu. Táto úžasná rozmanitosť náboženstiev, národností, rás, farieb, filozofií a politík je krásna. Rozmanitosť potrebujeme, lebo bez rozmanitosti neexistuje jednota. Rozmanitosť neznamená rozdelenie, to len naša moderná myseľ rozdeľuje.

Keď dokážeme rozšíriť naše vedomie, a poňať a oslavovať toto rozmanité spoločenstvo, potom nebude viac vojen... v Iraku, Afganistane, Kašmíre. Nebude viac chudoby.

Obr. 9: Pochod mieru z Indie do štyroch jadrových mocností sveta. Satish Kumar vpravo. Zdroj: Satish Kumar

Čo ste sa počas vášho putovania naučili?

Putoval som mnohokrát, v mnohých častiach sveta a uvedomil som si, že existujú dva typy ľudí. Jedným druhom sú turisti. Turista sa neustále sťažuje. Ten druhý druh je pútnikom. A pútnik neustále oslavuje. Žijeme na tejto Zemi ako turisti. Stále zameraní na seba: „Ja, ja, ja. Moje pohodlie, môj úspech, moje peniaze, môj dom, moja dovolenka...“ Preto nás všetkých vyzývam, buďme ako pútnici, nie ako turisti na tejto Zemi.

Už desaťročia sa venujete snahe dosiahnuť zmeny v sociálnej a environmentálnej oblasti. Myslíte, že máme správne smerovanie? Aké pozitívne posuny nastali a aké výzvy nás ešte čakajú?

Pozitívne zmeny sa dejú neustále, nezabúdajme ich oslavovať zatiaľ, čo pracujeme na zmierňovaní negatívnych a poškodzujúcich aspektov v našej spoločnosti. Napríklad boli časy, keď britský kolonializmus bol taký silný, že nad britskou vlajkou nikdy nezapadalo slnko.⁹ Kto by si bol začiatkom 20. storočia pomyslel, že nielen britské, ale aj francúzske, holandské, portugalské a iné kolónie budú do päť až desať desaťročí zrušené? Nelson Mandela musel 27 rokov trpieť vo väzení, ale jeho obeta a obeta tisícov ďalších ľudí priniesla koniec apartheidu. Podobne, keď Martin Luther King pochodoval proti rasizmu, černosi nemali volebné právo. Ale o 40 rokov neskôr bol černocho zvolený za prezidenta Spojených štátov a vstúpil do Bieleho domu. Je mnoho ďalších príkladov pozitívnych zmien. Zvyšuje sa podiel energie pochádzajúcej z obnoviteľných zdrojov. Čím ďalej tým viac ľudí sa vzdáva fajčenia, viac a viac ľudí prechádza na vegetariánsku stravu. Tieto príklady nám dávajú nádej, že zmena k dobrému je možná. Vždy bude treba aktivistov a neustále musíme vynakladať energiu na pozdvihnutie ľudstva. Nech už to dopadne akokoľvek, musíme neustále konať pre blaho všetkých.

Ste mostom medzi dvoma kultúrami. Čo sa podľa vás môžu vzájomne naučiť ľudia na Západe a ľudia na Východe?

Keď som sa v roku 1962 vydal na svoju púť za mier, stretol som mnohých ľudí zo Západu, ktorí cestovali do Indie, aby našli vnútorný mier. Boli to „bítnici“ a prví predstavitelia hnutia hippies, hľadajúci v Indii vymanenie zo zvieracích kazajok technológie a intelektualizmu. Ja som zas opúšťal Indiu, aby som zo seba striasol dogmy a sektárstvo.

Východ je preslávený svojím duchovnom a Západ svojou vedou a technológiou. Východ sa môže učiť od Západu a prebrať ich vedu a technológie bez straty vlastnej duchovnej tradície. Západ na druhej strane by mohol byť inšpirovaný duchovnými hodnotami, ktoré vedu a technológie obohatia o etický a ekologický rozmer. Takáto syntéza duchovna a vedy môže byť prospešná pre východnú, ako aj západnú kultúru.

Ste tiež zakladateľom niekoľkých škôl. Ako sa vo svojich princípoch odlišujú od bežných škôl?

Založil som *Schumacher College* ako ukážku nového typu vzdelávania. To, čo by nás škola mala učiť, je ako múdro žiť na našej planéte. Ako byť šťastní. Potrebujeme, aby naše školy učili deti používať svoje ruky, učili ich vyrábať veci vlastnými rukami. Ľudské ruky sú nástrojmi alchymie. Dokážu pretransformovať základný materiál na niečo jedinečné. Namiesto toho už od základnej školy dávame deťom do ruky počítače a tablety. A pritom potrebujeme deti v školách naučiť cítiť srdcom. Cítiť, ako sme vzájomne prepojení, ako sme spojení so stromami a celou prírodou. Pozorovanie prírody a bytie v prírode takmer vymizlo z našich škôl a univerzít. Rád by som pri každej škole videl záhradu a tiež kuchyňu, kde by sa deti sami podieľali na varení a pestovaní. V škole, ktorú som založil, som povedal svojim študentom: „*Vaša trieda je kuchyňa.*“

⁹ Známa fráza používaná v spojitosti s niektorými globálnymi impériami — najmä španielskym a britským. Vyjadruje skutočnosť, že územia patriace danej krajine sú tak rozľahlé, že neustále je aspoň jedna časť územia ponorená do denného svetla.

A predtým, ako sa budú učiť o Darwinovi, Shakespearovi, Newtonovi, sa naučia ako upiecť chlieb. Najprv nech deti pozorujú a učia sa o zázraku života. Potom môžu nasledovať všetky ostatné predmety. Príroda je najväčšou učiteľkou. Moja mama hovorievala, že príroda je dokonca väčšou učiteľkou ako Buddha. Veď aj on dosiahol osvietenie sediac pod košatým stromom. Dnes už ľudia nedosahujú osvietenie, lebo neseďávajú pod stromami, ale pod umelými svetlami. Takže v prvom rade učiť sa tvoriť rukami, potom rozvíjať cítenie, srdce a vzťahy a až potom nasleduje učenie sa hlavou prostredníctvom intelektu.

Obr. 10: Dartington Hall — sídlo Schumacher College, vzdelávacej inštitúcie, ktorá vedie ľudí k prírode, osobnej transformácii a občianskemu aktivizmu
Zdroj: Herby, wikimedia commons

Na akých princípoch by mala byť podľa Vás postavená spoločnosť?

Mojim veľkým učiteľom bol Gándí. Nikdy som sa s ním osobne nestretol – mal som 11 rokov, keď bol zavraždený. Gándí zhrnul 11 princípov, na ktorých by mala byť postavená spoločnosť. Tieto princípy ale nie sú zákazmi a príkazmi, sú inšpiráciou, predsavzatím, ktoré môžeme denne obnovovať. Pokúsím sa ich v skratke zhrnúť v tej podobe, ako sú relevantné pre globalizovaný svet:

NENÁSILIE (AHIMSA)

—

Je to univerzálny princíp, ktorý nájdete do istej miery v každom náboženstve. Malo by byť základom všetkých vzťahov medzi ľuďmi navzájom ako aj medzi ľudstvom a zvyškom sveta. Svet stále verí v moc násilia. Ani napriek všetkým vojnám, dobývaniu, kolonializmu sa ľudstvo nepoučilo. Na ekologickej úrovni sme vo vojne s prírodou. Naša túžba poraziť prírodu viedla k zničeniu divočiny, redukcii biodiverzity, výrobe jedovatých chemikálií, k budovaniu megamiest, megapriehrad, megapriemyslu a megakorporácií. Príbeh násilia je už príliš starý a nudný. Je načase začať nový príbeh vzájomnosti a úcty ku všetkému životu — ľudskému, zvieraciemu, rastlinnému, aj životu skál, pôdy a vody. Výsledkom nenásilia je mier na všetkých úrovniach — osobný mier, svetový mier aj mier s prírodou.

PRAVDA

(SATYA)

—

Znamená vidieť realitu takú, aká je. Neexistuje jediná pravda definovaná slovami. Kristus, Budha, Mohammed, Sokrates boli všetci hľadačmi pravdy. Ale nemôžeme sa pozeráť na svet ich očami, musíme vziať zodpovednosť za hľadanie našej vlastnej pravdy. Pravda má mnoho tvárí a rozmerov. Tí, čo hľadajú pravdu, sa zbavili fundamentalizmu. Je jednoduchšie vidieť fundamentalizmus u iných, ako odhaliť ten vlastný. Preto kritizujú kresťania moslimský fundamentalizmus a nevidia ten svoj. A tí, čo hlásajú nadradenosť západnej demokracie majú tendenciu opovrhovať kmeňovými kultúrami ako štátmi jednej strany.

NEKRADNÚŤ

(ASTEYA)

—

Nebrať to, čo vám nepatrí. Ak sú rodinné farmy zničené agrobiznisom, je to krádež vidieka, ak je remeslo zničené priemyslom, je to krádež zručností. Či už legálne alebo nie, sú to formy krádeže. Nasledovanie tohto princípu je o využívaní a spotrebovaní iba toho, čo dokáže príroda obnoviť. Je to o tom, spotrebovať iba toľko, aby sme naplnili naše základné potreby a brať si iba svoj podiel. Je to spôsob jednoduchého života, ktorý umožní aj iným jednoducho žiť. Nenásytosť, zhrabávanie a prílišná spotreba sú krádeže prírode a Bohu.

POSVÄTNÝ SEX

(BRAHMACHARYA)

—

Znamená sexualitu ukotvenú v zdravom ľudskom vzťahu. Takáto sexualita je mikrozázitkom bezpodmienečnej univerzálnej lásky. Naopak trivializácia sexu, zobrazovanie sexu v médiách a filmoch, ktoré nabáda k vyhľadávaniu rýchleho uspokojenia, pornografia, znásilňovanie, sadizmus, pramena z nášho nepochopenia posvätnosti sexu.

NEKONZUMNOSŤ

(ASANGRAHA)

—

Ne-získavanie, ne-spotrebovávanie a ne-hromadenie vecí a služieb, ktoré sú nepotrebné, škodlivé a plytvavé. Nadbytočný majetok nás zväzuje a zotročuje. V súčasnosti je majetok symbolom spoločenského postavenia, úspechu a moci. Vlastnenie sa stalo dôležitejšie ako bytie. Avšak napriek obrovskému bohatstvu a ekonomickému úspechu chudoba nezmizla. Nekonzumnosť však neznamená asketizmus. Nie je to princíp popretia. Ide o poznanie limitov a užívaní si hojnosti darov prírody bez túžby vlastniť ich. Ide o nájdenie kritickej rovnováhy medzi materiálnym a duchovným bohatstvom.

FYZICKÁ PRÁCA (SHARIRASHRAM)

Denné praktizovanie manuálnej práce. Spoločnosť na celom svete je rozdelená na tých, ktorí pracujú rukami a tých, ktorí pracujú intelektom. Toto rozdelenie je nezdravé. A cieľom fyzickej práce je toto rozdelenie sceliť. Dáva všetkým príležitosť používať aj hlavu aj ruky. Veľmi ma inšpiroval Gándí, ktorý napriek svojmu nabitému programu dokázal do svojho dňa vtesnať pradenie, čistenie záchodov či ošetrovanie chorých. Ak sa zaoberám manuálnou prácou, uspokojím sa s menej. Práca samotná je zdrojom uspokojenia. Ale ak sa nezapojím do procesu robenia, cítim hlad po niečom a nedokážem to popísať. A tak chcem viac — hľadám uspokojenie v nakupovaní, ale aj tak som nespokojný.

OVLÁDANIE CHUTÍ (ASWADA)

Dobry život nemôže byť postavený na zlej strave. Jedlo je posvätné a zahrávanie sa s ním v podobe genetického inžinierstva, patentovania, či zvyšovania ziskov je urážkou zdravého rozumu. Moderný chov dobytka vo veľkochovoch a ich zabíjanie na bitúnkoch spôsobuje neuveriteľnú bolesť a utrpenie. Produkcia mäsa v takomto rozsahu zaberá obrovské plochy úrodnej pôdy a spôsobuje ústup divočiny. Veľké množstvá obilnín sú pestované v krajinách, kde ľudia trpia podvýživou a chudobou len preto, aby slúžili ako krmivo pre dobytok v bohatých, rozvinutých krajinách. Ekologicky a ekonomicky udržateľná budúcnosť preto musí byť prevažne vegetariánska. Musíme sa vrátiť k biopoľnohospodárstvu a drobným farmám. Základným princípom dobrej stravy je striedmosť.

NEBOJÁCNOSŤ (SARVATRA BHAYA VARJANA)

Oslobodenie sa od strachu v každej situácii. Veľa našich strachov je umelo získaných. Osvojili sme si ich v školách, rodinách, od politikov, médií, našich náboženstiev aj vďaka vlastnej nevedomosti. Ak sa mi podarí kultivovať nebojácnosť v každodennom živote a vybudujem si dôveru, ktorej odovzdám svoje konanie, potom budem schopný konať sociálne, politicky a kolektívne bez strachu a budem nasledovať pravdivý a správny smer. Ak sa stretnem s nespravodlivým zákonom, som pripravený ho porušiť a stáť na strane spravodlivosti, slobody a integrity. Nebojím sa dôsledkov, vrátane uväznenia a smrti, rovnako ako Emile Zola, Martin Luther King či Mahatma Gándí.

REŠPEKT VOČI VŠETKÝM NÁBOŽENSTVÁM (SARVA DHARMA SAMANATVA)

Znamená toleranciu iných náboženských tradícií. Lebo náboženstvo nie je v Koráne či Biblii, ale v našich srdciach, v našom konaní. Náboženstvo nie je v kostole, mešite či chráme. Je v našej schopnosti nadväzovať vzťahy s inými ľuďmi, zvieratami, lesmi, s chudobnými a utláčanými, s chorými a umierajúcimi. Liečenie chorých, zdieľanie s druhými, schopnosť počúvať, byť

lásavý a otvorený, mať pokoru — to sú okamžité a praktické prejavy skutočnej viery. Takže by som mal mať slobodu praktizovať akúkoľvek vieru, ale mal by som sa zbaviť ťarchy arogancie a pocitu jedinej správnej cesty.

LOKÁLNA EKONOMIKA

(SWADESHI)

—

Je zástancom sebestačnosti regiónov. Čokoľvek sa v danej lokalite vyrobí či dopestuje by malo byť v prvom rade využité obyvateľmi tejto lokality. Každé spoločenstvo ľudí by malo mať vlastného stolára, obuvníka, staviteľa, farmára, učiteľa, lekára... Globalizácia ekonomiky je čisto a jednoducho kolonializmom zamaskovaným do odevu voľného trhu, rozvoja, pokroku, vedy, technológie, modernity. Pod týmto rúškom prebieha tok zdrojov a bohatstva z chudobných krajín Juhu do bohatých krajín Severu.

REŠPEKTOVANIE VŠETKÝCH BYTOSTÍ

(SPARSHA BHAVANA)

—

Kasta, farba pleti, sociálna trieda, vierovyznanie, pohlavie, vek a iné podobné odlišnosti nie sú dôvodom pre utláčanie či vyvyšovanie sa ľudí.

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

Kumar, S., 1992, 2014: No Destination: Autobiography of a Pilgrim. Green books. 344 pp.

Kumar, S., 2013: Soil—Soul—Society: A new Trinity for our Time. The Ivy Press.

Kumar, S., 2002: You are therefore I am: A Declaration of Dependence, Green Books. 192 pp.

(6)

Karuna a Bronwyn THURLLOW
Rozdiel medzi
vzdelaním a vymývaním
mozgov je iba otázkou
perspektívy

Karuna a Bronwyn THURLLOW

matka a dcéra, aktivistky

Karuna je z matkinej strany potomkom kmeňov Waitaha, Kāti Māmoe, Kāi Tahu a Ngāti Porou, a z otcovej strany má britskú krv. Ona a jej whānau (široká rodina) sa aktívne zúčastňujú na snahe oživiť jazyk svojho kmeňa Kāi Tahu. Karuna má 36 rokov, je mamou a nevlastnou mamou štyroch detí vo veku od 9 do 23 rokov. V súčasnosti pracuje ako triedna učiteľka na prvom stupni základnej školy. Učí 7 až 10 ročné deti v Kura Kaupapa Māori¹⁰ v Christchurch na Novom Zélande.

Bronwyn sa angažovala v iniciatíve zameranej na znovuoživenie maorského jazyka v komunite od jej počiatkov. V 70. rokoch minulého storočia sa predpokladalo, že do začiatku nového tisícročia väčšina maorsky hovoriacich obyvateľov národa umrie. Namiesto toho boli schopní do bežného života priviesť maorčinu a ich kultúra zažíva renesanciu. Jej dcéra Karuna a jej súrodenci boli od narodenia vychovaní v maorskom kontexte.

¹⁰ Maorská škola, ktorej filozofia a praktiky odzrkadľujú maorské kultúrne hodnoty a jej cieľom je znovuoživiť maorský jazyk, múdrosť a kultúru.

„Cítim sa trochu neisto, keď sa pokúšam zodpovedať jednotlivé otázky, keďže paradigma, z ktorej vychádzajú je mi cudzia a v niektorých prípadoch je pre mňa ťažké, niekedy nemožné, nájsť rozumnú odpoveď.“ Karuna, január 2016

Aké sú základné maorské hodnoty, princípy a ciele?

Karuna: Táto otázka je príliš široká. Ale naša iwi (národ) organizácia to zhrnula nasledovne:

WHANAUNGATANGA

(RODINA)

—

Budeme rešpektovať, živiť a udržiavať dôležité vzťahy v našej organizácii, v rámci iwi ako aj v spoločenstve.

MANAAKITANGA

(STAROSTLIVOSŤ O NAŠICH ĽUDÍ)

—

Budeme vzájomne prejavovať rešpekt v súlade s našimi tikanga (zvykmi).

TOHUNGATANGA

(ODBORNÁ ZNALOSŤ)

—

Budeme udržiavať a hromadiť vedomosti a myšlienky, ktoré posilnia Ngāi Tahu (názov kmeňa) a naše spoločenstvo.

KAITIAKITANGA

(STAROSTLIVOSŤ)

—

Budeme sa aktívne zasadzovať o ochranu ľudí, prostredia, vedomostí, kultúry, jazyka a zdrojov dôležitých pre Ngāi Tahu pre budúce generácie.

TIKANGA

(VHODNÉ KONANIE)

—

Budeme sa pokúšať zabezpečiť, aby tikanga (zvyky) Ngāi Tahu boli viditeľné a vedomé v každom našom konaní.

RANGATIRATANGA

(VODCOVSTVO)

—

Budeme sa snažiť udržať vysoký stupeň osobnej integrity a etického správania vo všetkých činoch a rozhodnutiach, ktoré urobíme.

Ešte by som k horeuvedeným hodnotám dodala, že jednou z kľúčových hodnôt súnaľezitosti s mojou *marae* (komunita) bolo „*Aroha ki te tangata*“, čo by sme mohli preložiť ako „*vyjadrovať ľuďom lásku*“. Jedna známa *waiata* (pieseň) napísaná prvým maorským mužom, ktorý absolvoval univerzitu je „*E tipu e rea by Tā Apirana Ngata*“. Táto pieseň nás vyzýva, aby sme natiahli svoje ruky k nástrojom *Pākehā* (obyvatelia Nového Zélandu európskeho pôvodu), aby sme vyživovali naše telá, ale aby sme si v srdciach zachovali tie *taonga* (cennosti), ktoré sme zdedili a robia z nás to, kým sme.

Bronwyn: Maori sú z obdobia pred kolonizáciou hrdou kultúrou bojovníkov, ktorí nepríjmu urážku a sú pripravení na pomstu. Zdôrazňujú zodpovednosť voči predkom, ako aj ďalším generáciám, vernosť skupine viac než jednotlivcovi (jedno príslovie hovorí: „*Ehara taku toa te toa takitahi, engari taku toa te toa takitii*“ — „*Moja sila nie je iba moja, ale patrí mnohým*“). Rešpektovanie zložitého systému pravidiel a obmedzení (*tapu*) slúži na ochranu a úctivú starostlivosť o *Patūānuku* (matku Zem), *whānau* (rozšírenú rodinu) a *hāpū/iwi* (sociálne, spríbuznené skupiny malého, stredného a veľkého kmeňového významu).

Obr. 11: Maori — hrdá kultúra bojovníkov
Zdroj: Jorge Royan, Creative Commons

Aké je postavenie maorského obyvateľstva v spoločnosti na Novom Zélande?

Karuna: Tak rozmanité, ako ľudia, z ktorých spoločnosť pozostáva. Nemôžem hovoriť za celé maorské obyvateľstvo a takisto nemám *mana* (právo) hovoriť za svoj *iwi* (národ), či dokonca svoju *whānau* (rozšírená rodina). Som presvedčená, že v mojom meste — Christchurch — došlo k posunu vo väčšinovom vnímaní nášho miestneho *iwi* následkom zemetrasenia v roku 2010 a následných ničivých otrasov vo februári 2011. Počas dní, ktoré po zemetrasení nasledovali, boli dvere *marae* (komunitných domov) po celej krajine otvorené pre utečencov z mesta Christchurch a miestne *marae* rozdávali jedlo. Naše *iwi* rybárske spoločenstvá darovali záchránárom v meste veľké množstvo *kai* (tradičné maorské jedlo). V novinách sme čítali články, ktoré citovali mestské zastupiteľstvo, ako aj *iwi* organizáciu. Oblasť vo východnej časti, kde sme žili, bola silne postihnutá zosuvmi pôdy a prerušením dodávky elektriny a vody. Maorskí

strážnici¹¹ chodili od dverí k dverám a pýtali sa ľudí, či potrebujú jedlo alebo čokoľvek iné. Počula som, že ľudia často reagovali slovami: „Ale ja nie som Maor“ a boli prekvapení, keď odpoveď strážnikov bola: „OK, ale potrebujete nejaké jedlo?“ Následne sa aj širšie *iwi* a maorské obyvateľstvo (ako aj zvyšok obyvateľov Nového Zélandu) zmobilizovalo, aby poskytlo postihnutým oblastiam podporu (maorskí strážnici a zdravotné sestry pricestovali zo severu ostrova). Mám pocit, že práve vtedy obyvatelia Christchurch (neviem ako to bolo vo zvyšku Nového Zélandu) po prvýkrát ocenili previazanosť *whanaukataka* (vzťah previazanosti Maorov so svojimi predkami, ich širšou rodinou, kmeňom ako aj prírodnými zdrojmi na ich kmeňovom území, ako sú hory, rieky, potoky a lesy) a hodnotu spoločenského usporiadania, ktoré má dlhodobý rozmer a víziu. Od tohto momentu nastalo v meste väčšie uvedomenie si a viditeľnosť našich maorských hodnôt a histórie. Má to stále ďaleko od toho, čo by som chcela pre svoje *mokopuna* (vnúča), ale je to oveľa lepšie ako predtým.

Obr. 12: Tradičné *marae* (komunitné centrum)
Zdroj: Wikimedia commons

V súčasnosti majú mladí Maori rozmanitejšie príležitosti ako v čase, keď som sa narodila ja (pred tým, ako boli založené maorské škôlky), a najmä v našom *iwi*, sa spektrum možností dostupných pre moje deti rozširuje každý rok.

Bronwyn: Je však treba prízvukovať, že to, čo Karuna hovorí je založené na histórii post-koloniálnych nerovností, ktoré sú stále štatisticky viditeľné medzi Maorami a zvyškom populácie v oblastiach zdravia, vzdelania, dĺžky života, zamestnanosti a príjmu, spravodlivosti, atď. Ale áno! Snahy o zrovnoprávnenie prinášajú svoje ovocie.

¹¹ Dobrovoľní strážcovia poriadku pochádzajúci z maorskej komunity. Sú to ľudia, ktorí sú v spoločenstve vysoko vážení. Ich poznanie *taha Māori* (maorských spôsobov) a hrdosť na svoju maorskú identitu sú základom ich práce.

Existuje v spoločnosti proces liečenia krívd z obdobia kolonizácie? Vedie kompenzácia (ak nejaká je) k pozitívnym zmenám a pozitívnejším vzťahom?

Karuna: Existuje *Waitangi Tribunal*,¹² o ktorého fungovaní veľa neviem. Poskytuje priestor, kde *mamae* (bolesť) z minulosti môže byť vyjadrená a vypočutá. Rozhodnutia tohto tribunálu tiež ovplyvňujú tvorbu nových zákonov. Váham, ako odpovedať na otázku o pozitívnych vzťahoch. Vždy, keď je ponúkaná kompenzácia, spustí to vlnu negatívnych reakcií.

Náš *iwi* (národ) dojednal dohodu o území v roku 1998 a teraz, takmer 20 rokov neskôr, si náš kmeň vybudoval bohatstvo a stal sa významnou ekonomickou silou v našej oblasti. Počas životov mojich detí vznikli iniciatívy, ako napríklad šetriaci program. Ten sa vzťahuje na deti do 16 rokov a ak na ich účet v priebehu 12 mesiacov vložím \$ 50, *iwi* k ich úsporám pridá sumu v pomere 1 : 4, teda \$ 200. Tieto peniaze sú viazané na vysokoškolské štúdium, kúpu prvého domu, či na dôchodok. Poznám staršieho muža z našej *marae* (komunity), ktorý pravidelne vkladá peniaze na účty viacerých detí — synovcov a neterí z jeho širšej *whānau* (rozvetvenej rodiny).

Prečo vznikla potreba založiť maorské školy ako alternatívu voči štátnym a cirkevným školám?

Karuna: V *Kura Kaupapa Māori* nejde o rovnaký druh vzdelávania používajúci iný jazyk. Tieto školy vytvárajú maorské prostredie, v ktorom sa deti môžu učiť ako Maori, bez toho, aby sa museli snažiť zapadnúť do paradigmy niekoho iného. Táto paradigma má iný súbor hodnôt a priorit a odlišnú optiku, cez ktorú vníma svet.

Bronwyn: Vo svete globálnej homogenity, McDonaldu, Hollywoodu, bábik Barbie a konzumu je treba vynaložiť obrovské úsilie, aby sa uchovala ne-mainstreamová kultúra, ktorá sa nezameriava na zisk. Maorské hodnoty a jazyk neboli rovnomerne udržiavané pri živote v domovoch a širšej spoločnosti. Uchovávali sa už prevažne iba v malých výsekoch životov ľudí – hlavne pri oslavách v *marae* (maorských komunitných centrách). Aby sa zvrátil tento proces asimilácie, bolo treba vyvinúť obrovské úsilie na úrovni viacerých generácií.

V čom je maorská vízia a ponímanie vzdelávania odlišné od moderného západného konceptu?

Karuna: Nie som expertkou, ale jeden príbeh (z knihy „*The Woven Universe*“), ktorý som čítala na *whare wānanga* (maorská inštitúcia terciálneho vzdelania) o tejto odlišnosti hovorí. Ten príbeh bol o reverendovi Maori Marsdenovi, ktorý rozprával skupine *kaumātua* (maorských starešínov) o tom, ako sa *Pākehā* (ľudia európskeho pôvodu) naučili štiepiť atóm. Slová, ktoré použil, pokiaľ si správne pamätám, by sa dali preložiť ako „... naučili sa trhať látku vesmíru...“. Skupina *kaumātua* so záujmom počúvali a potom sa opýtali: „A vedia tiež, ako ju zošíť naspäť?“ Keď reverendova odpoveď znela záporne, starešínovia neprejavili žiadny náznak uznania.

Takisto, kým som študovala na *whare wānanga* (maorská inštitúcia terciálneho vzdelania), mala som napísať prácu o maorskom výskume. Vybrala som si tému a potom sa náš *kaiako*

¹² Ide o trvalú komisiu, ktorá sa zaoberá vyšetrovaním sťažností Maorov, týkajúcich sa pochybení či aktivít prevažne od roku 1840, ktoré porušili sľuby uvedené v dohode *Treaty of Waitangi*. Tribunál nie je zákonný súd, a preto jeho odporúčania nie sú pre štát záväzné a niekedy sú ignorované.

(učiteľ) opýtal: „Aký prospech prináša tvoje výskumné zameranie pre tvoje tamariki (deti) a mokopuna (vnúčatá)?“ Keď som priznala, že žiadny osoh tam nie je, odpovedal: „Tak to zmeň“, čo som aj urobila a som za to vďačná.

Akými princípmi sa riadia maorské školy?

Všetky kura kaupapa (maorská škola) podliehajú princípom riadiacej filozofie, ktorá sa nazýva *Te Aho Matua*, a tá je vtkaná do všetkého, čo robíme. Tieto princípy sú založené na maorských hodnotách, viere a zvykoch. Tieto základné princípy sú záväzné pre všetky maorské školy, čím sa spájajú do jednotného systému jedinečného školského vzdelávania. Maori veria, že tieto princípy sú nevyhnutné pre vzdelanie ich detí. *Te Aho Matua* (doslovne „hlavná niť“) sa skladá zo šiestich častí, pričom každá sa špecificky zameriava na to, čo je z maorského pohľadu kľúčové pre vzdelávanie detí pre budúcnosť:

Te Ira Tangata (ľudská esencia) — poukazuje na fyzické aj duchovné vybavenie detí a dôležitosť podpory oboch zložiek v rámci vzdelávania. Zdôrazňuje celostný rozvoj detí a nie len orientáciu na kariéru. Vyživovanie tela aj ducha v milujúcom prostredí je najväčšou zárukou, že z detí vyrastú láskaví a milujúci dospelí. Rozvoj ducha je treba podporovať prostredníctvom tvorivých umení (hudba, tanec, dráma, kreslenie, maľovanie, poézia a próza a akékoľvek iné aktivity, ktoré dávajú priestor predstavivosti).

Te Reo (jazyk) — keďže vymieranie maorského jazyka bolo hlavným impulzom k založeniu týchto škôl, úplné ponorenie detí do maoršiny je kľúčové. Pre deti v týchto školách je maorština jazykom, v ktorom sa učia všetky predmety. Anglický jazyk nasleduje až po úplnom zvládnutí písania a čítania v maorštine. Po absolvovaní školy sa očakáva, že deti budú mať rovnocennú plnú znalosť oboch jazykov.

Ngā Iwi (ľudia) — tento bod sa zaoberá okruhom ľudí, s ktorými prichádzajú deti do kontaktu a ktorí im pomáhajú vyznať sa vo svete a nájsť si v ňom právoplatné miesto. Očakáva sa, že škola bude v deťoch zdôrazňovať spojenie s predkami a prepojenie s ich *iwi*. Prioritou je oboznámiť deti s ich vlastným národom, ale nezabúdať aj na iné národy a spoločnosti. Deti sa učia o historických, ekonomických, kultúrnych, politických, sociálnych aj náboženských aspektoch, ktoré sú podstatnou súčasťou maorského dedičstva. Je dôležité, aby bola škola prepojená s rozšírenou rodinou dieťaťa. Iba takéto prepojenie zabezpečí, že deti si uvedomia, čo je vhodné a nevhodné správanie. Škola sa stáva súčasťou *whānau* (rozšírená rodina). To je ideálne zabezpečené na menších školách.

Te Ao (svet) — maorské vedomosti o prírode a vesmíre sú dôležitou a integrálnou súčasťou vzdelávania. Deti potrebujú pochopiť, že konanie ľudí — vrátane ich samých — môže mať ničivé následky na prírodu a jej zdroje. Deti si preto potrebujú uvedomiť, že ich zodpovednosťou je starostlivosť o prírodu v súlade s princípmi ochrany, ktoré im zanechali ich predkovia ako aj modernými zásadami udržateľnosti.

Ahuatanga Ako (podmienky učenia) — učenie sa by malo byť radostnou a stimulujúcou skúsenosťou. Praktizovanie *Karakia* (maorské modlitby a spevy) pomáha deťom utíšiť ducha, vyčistiť

myslel a uvoľniť napätie, aby sa dokázali sústrediť na úlohy. Do učenia je potrebné zapojiť telo, myseľ ako aj všetky zmysly. Dôležité je učenie, pozorné počúvanie, tiché sústredenie, vizualizácia a pozorovanie, dotyk, cítenie aj praktické narábanie, kladenie otázok aj diskusia. Starší žiaci pomáhajú tým mladším a prispievajú k ich učeniu, zatiaľ čo mladšie deti sa učia prijímať vedenie starších. Prostredie učenia by malo byť zaujímavé, stimulujúce a malo by odzrkadľovať maorský svet. Preto učebňou nie je iba trieda, ale aj more, divoká príroda a nebo, či múzeá a knižnice.

Ngā Tino Uaratanga (základné hodnoty) – tento bod definuje, aké vlastnosti by mala škola u detí rozvíjať. Deti by mali zo školy vychádzať so schopnosťou myslieť, počúvať, rozprávať, čítať a písať v maorčine aj angličtine. Mali by mať slobodnú, otvorenú a zvedavú myseľ a nadšenie pri využívaní svojich nadaní. Takisto by si mali zachovať obrovskú schopnosť lásky, radosti a smiechu. Cieľom je, aby deti ostali verné svojej vlastnej integrite a zároveň boli láskavé, súcitné a spolupracujúce s inými.

Bronwyn: V roku 2001 sa uskutočnil *Hui Taumata Mātauranga* – celo-maorský vzdelávací summit – kde sa diskutovalo o tom, čo Maori očakávajú od školského vzdelávania. Profesor Mason Durie zhrnul výsledky tohoto stretnutia identifikovaním troch cieľov. Maori kolektívne vyjadrili svoje pranie, aby vzdelávanie vybavilo človeka schopnosťou:

Žiť ako Maor

Aktívne prispievať ako občan sveta

Užívať si pevné zdravie a vysoký životný štandard

Ako sa maorské školy odlišujú od bežných štátnych a cirkevných škôl na Novom Zélande?

Karuna: Ten rozdiel nie je povrchne viditeľný, ale je celostný. Je to o inom prežitku skúsenosti. Akoby ste vstúpili do dokonale vyhriatej vane, v ktorej vám je absolútne pohodlne a naplňa vás spokojnosťou na rozdiel od kúpeľa vo vlažnej či vyslovene studenej vode. Ten rozdiel je citeľný napriek tomu, že tak, ako v každej škole, aj my zažívame radosti aj strasti.

Bronwyn: Odlišujú sa v základnej paradigme, filozofii, jazyku, kolektívnej snahe či hodnotách. Avšak mnohé veci majú aj spoločné: lavice, stoličky, vyučovacie hodiny, prestávky, pravidlá, učiteľov...

Ako sú maorské kultúrne hodnoty a filozofia prakticky zastúpené v každodennom fungovaní školy?

Bronwyn: V prvom rade je to prostredníctvom maorštiny, ktorá je odkazom našich predkov a nositeľkou múdrosti. Každé dieťa je tiež verejne privítané (*pōwhiri*) ako *kanohi ora o ngā tipuna* – živá tvár jej/jeho predkov, ako zástupkyňa/ca svojej kmeňovej skupiny a príbuzenských skupín. Používame tradičné techniky scelovania skupiny a na uvoľnenie a zvnútornenie využívame *karakia* (spevy, modlitby). Zákazy a požehnania sú odvodené od tradičného princípu tabu (*tapu-noa*). V škole rutinne používame tradičné formy predstavovania sa, kde žiaci identifikujú kmeň, rodinu, horu aj rieku, od ktorej pochádzajú (*mihimihī*), pozdravov a oznamovania správ. Na škole sa tiež očakáva a vyžaduje spoluúčasť širšej rodiny.

Môžu aj iné ako maorské deti navštevovať tieto školy a majú o to záujem?

Karuna: Iné ako maorské deti môžu byť súčasťou bilingválneho aj čisto maorského stredného vzdelávania. Ak je ich *whānau* (široká rodina) hlboko presvedčená o správnosti tohoto kroku a pristupujú s pokorou, môže to krásne fungovať. Ak je však ich motiváciou vo výbere školy nejaká zromantizovaná predstava, alebo ak nemajú dost pokory, nastávajú problémy. Myslím, že je to veľké a odvážne rozhodnutie úmyselne pre svoje dieťa zvoliť pozíciu menšiny.

Nevytvára rozštiepenie medzi štátnymi a maorskými školskými systémami oddelenie či segregáciu bieleho a maorského obyvateľstva?

Karuna: Nie som si istá. Nie je to niečo, čím sa zaoberám, či trápim.

Bronwyn: Osobne ma skôr trápi rozdelenie či segregácia medzi Maorami — na tých, ktorým sa dostane maorské vzdelávanie, jazyk, podpora a tých, ktorí sa nemali možnosť zúčastniť.

Predpokladám, že vaše vlastné deti navštevujú maorské školy. Čo najdôležitejšie sa tam podľa vás naučili?

Karuna: Pre mňa nie je až také dôležité to, čo sa naučili, ale nakoľko môžu byť hrdé na to, že sú Maori, zatiaľ čo sa učia. Tiež je veľmi dôležité, že sú vďaka škole súčasťou oveľa širšieho okruhu generácií nášho národa.

Bronwyn: Žijú v rámci *whānau* (širokej rodiny), ktorá obetovala obrovské množstvo času, peňazí, energie, zručností, potu, vzdelania, voľného času a vlastných krátkodobých cieľov pre kolektívny úspech a prežitie *te reo Māori* (maorského jazyka). A to je veľmi dôležité.

Sú maorské školy oficiálne uznané a akceptované štátom?

Karuna: Áno, i keď nie vždy sa s nimi jedná rovnocenne. To je aspoň moja skúsenosť. Boli situácie, kedy som bola šokovaná prístupom a postojmi ľudí na vysokých pozíciách v rámci školstva. Stalo sa mi, že sa ma pýtali, prečo sa vôbec zaťažujeme učením v našom jazyku...

Majú študenti po absolvovaní maorského vzdelávacieho systému rovnaké príležitosti nájsť si prácu či navštevovať univerzitu?

Karuna: Pravdepodobne odlišné príležitosti. Neviem posúdiť, či sú tie príležitosti rovnocenné, keďže v hre je veľa premenných.

Bronwyn: Hmmm, pravdepodobne áno — myslím, že z našich škôl ide viac študentov na univerzity, keďže majú väčší kultúrny kapitál a skúsenosť s veľkým úsilím vloženým do vzdelávania.

Čo sa podľa vás môže dominantná kultúra naučiť od maorského národa a čo naopak môžu Maori prebrať z moderného západného svetonázoru?

Karuna: Sebaurčenie. Prečo by sme sa mali snažiť byť viac ako európske či západné krajiny? A čo by mohli Maori prebrať? Nenapadá ma nič, čo nie je už prítomné v maorskom svetonázore. Niektorí ľudia by možno spomenuli napríklad dôležitosť vzdelania, ale aj v našej literatúre je množstvo príkladov toho, že aj pred kolonizáciou bolo vzdelanie považované za veľmi dôle-

žité. Niektorí ľudia by namietali, že by sme mohli prebrať rovnosť pohlaví, ale ja veľmi silno namietam. Som presvedčená, že väčšina nerovnosti medzi mužmi a ženami, ktorú vnímajú *Pākehā* (ľudia európskeho pôvodu) v našej kultúre je buď dôsledkom nepochopenia, alebo misionárskeho a viktoriánskeho vplyvu.

Bronwyn: Dominantná kultúra by sa od Maorov mohla učiť o hodnotách diverzity a zmobilizovaní vlastnej sily či „ducha“, ktorý vyjadruje Ochranu, Partnerstvo a Participáciu. Maori dokážu mať kolektívnu víziu zmyslu vzdelávania. Má ju aj dominantná kultúra? Čo sa môžu Maori naučiť od dominantnej kultúry? Aktívne sa zúčastňovať ako občania tohto sveta.

Vzdelávanie menších a detí v „rozvojových“ krajinách je veľmi bežnou formou pomoci. Aké sú podľa vás pozitíva a nástrahy takejto pomoci?

Karuna: Pozitíva — náš národ si veľmi rýchlo osvojil písané slovo a začal ho používať ako nástroj politických snáh. Problémy — vzdelanie sa stalo nástrojom ničenia a znehodnocovania múdrosti pôvodných národov.

Bronwyn: Rozdiel medzi vzdelaním a vymývaním mozgov je iba otázkou perspektívy. Ukazuje sa, že vzdelávanie vychováva šťastných, dobre prispôsobených ľudí, pokiaľ je založené na špecifických kultúrnych paradigmách a školy sú prispôsobené miestnemu prostrediu. Myslím, že keby učitelia a lídri mali spoločnú víziu toho, „akí ľudia sú, či mali by byť“, tieto očakávania by sa naplnili. Ak sú ľudia vo svojej podstate rovní v miere úcty, ktorá sa im dostáva, potom vzdelávanie vyústi do úcty. Ak sa skupiny ľudí považujú za iných, odlišných, menejcenných, potom vzdelávanie zdôrazňuje odlišnosť, inakosť a menejcennosť.

Na základe maorskej skúsenosti, čo treba zohľadniť, keď inú kultúru vnoríme do nášho vzdelávacieho systému?

Karuna: Odpoviem na to z pohľadu našej *whānau* skúsenosti. Povedala by som: „Nedávajte inej kultúre váš vzdelávací systém. Ak chcete priniesť nejakú hodnotu, vstúpte do úprimného partnerstva s nositeľmi múdrosti v danej kultúre a spýtajte sa ich: „Čo by sme mohli spoločne vytvoriť?“ “ Ak je aj prítomná pokora a snaha pomôcť, je to riskantná operácia s mnohými úskaliaми.

Bronwyn: Kto sme MY? NÁŠ vzdelávací systém? Na základe maorskej skúsenosti, ponáranie inej kultúry do nášho... čohokoľvek... nevyhnutne skončí v nerovných sociálnych štatistikách v oblasti zdravia, vzdelania, zamestnania, spravodlivosti, atď. Namiesto toho treba zvážiť základné princípy dohody *Waitangi*,¹³ ktorými sú ochrana, partnerstvo a participácia. Používajte všetku moc (pod pojmom moc myslím zdroje, peniaze, snahy a úsilie) na ochranu tých pokladov, ktoré sa ešte uchovali v rukách nositeľov múdrosti. Staňte sa partnermi týchto iných kultúr a rozviňte spoločné vízie možností a cieľov. Partnerstvo znamená spoločné zdieľanie moci a delenie sa. Merajte úspech akéhokoľvek činu mierou úspešnej participácie. Ak má vzdelávací

¹³ Ide o dohodu medzi britskou korunou a jednotlivými maorskými náčelníkmi zo Severného ostrova Nového Zélandu. Bola podpísaná v roku 1840. Dohoda priznáva Maorom vlastníctvo ich územia, lesov a pôdy a priznáva im práva britských poddaných. Maori prepustili Korune právo spravovania Nového Zélandu a na výmenu žiadali ochranu.

system pre „tých druhých“ zmysel a hodnotu, prejaví sa to v rovnocennej úrovni úspechu a participácie. Ak tam rovnocennosť chýba, potom to nefunguje.

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

Thurlow, B., 1987: A Maori perspective on infant development. New Zealand Childcare Association

(7)

Daniel EVERETT

**Každý deň nanovo začína
vzrušujúca výzva života**

Daniel EVERETT

lingvista a dekan na Univerzite Bentley v Massachusetts

Narodil sa v kovbojskej rodine v odľahlej časti južnej Kalifornie, USA. V 11 rokoch stratil matku. V tínedžerskom veku sa presťahoval do San Diega, kde stretol rodinu misionárov a ich dcéru Keren, ktorá tiež túžila byť misionárkou. Uveril v Boha a stal sa z neho oddaný kresťan. Keď mal 18 rokov, rozhodli sa s Keren zosobášiť. O 8 rokov a tri deti neskôr sa Dan so svojou rodinou vydali do Amazonského pralesa priniesť učenie Krista odľahlému kmeňu lovcov a zberačov — národu Piraha (čítaj: pí- da- HAN) v brazílskej Amazónii. Strávil s nimi s prestávkami viac než 30 rokov, učil sa ich reč a spôsob života, aby im mohol verne sprostredkovať Písmo Sväté. Medzičasom tiež vyštudoval lingvistiku v USA a Brazílii. Ako prenikal do jazyka národa Piraha, začal spochybňovať svoju vieru, ako aj teóriu univerzálnej gramatiky Noama Chomského, čím sa s ním dostal do ostrého sporu. V súčasnosti pôsobí ako dekan na Univerzite Bentley v Massachusetts, USA.

Aký bol Váš pôvodný zámer, alebo cieľ, keď ste si na začiatku plánovali pobyt v kmeni Piraha v brazílskom pralese?

Išiel som k nim, aby som ich obrátil na kresťanstvo a aby som do ich reči preložil Nový Zákon. To taktiež znamenalo, že som potreboval porozumieť ich kultúre a reči. Išiel som k nim ako misionár, môj príjem a výdavky boli financované evanjelickou cirkvou v USA, aby som mohol „zmeniť srdcia národa Piraha“ a presvedčiť ich, aby oslavovali Boha, v ktorého som veril ja, aby prijali morálne a kultúrne zásady, ktoré so sebou prináša viera v kresťanského Boha. I keď som národ Piraha ešte nepoznal, myslel som si, že môžem a mal by som ich zmeniť. Išiel som k nim, aby som im povedal o Ježišovi a tým im dal príležitosť zvoliť si zmysel namiesto bezcieľnosti, život namiesto smrti, vybrať si radosť a vieru namiesto zúfalstva a strachu, rozhodnúť sa pre nebo namiesto pekla.

Ako reagovali ľudia z národa Piraha, keď sa dozvedeli o Bohu?

Pirahovia nemali o Boha záujem, jedine ak zo zvedavosti. Povedali mi, že neveria v Boha tak, ako Američania a nechcú o ňom počúvať. Jedného dňa, po tom, ako som v ich dedine žil s prestávkami 14 mesiacov, prišiel za mnou Kóhoi (Piraha, ktorý sa podujal učiť ma ich reč) a povedal: *„Potrebujem s tebou hovoriť. Pirahovia vedia, že si opustil rodinu a vlastnú krajinu, aby si prišiel sem a žil s nami. Vieme, že to robíš preto, aby si nám povedal o Ježišovi. Chceš, aby sme žili ako Američania. Ale Pirahovia nechcú žiť ako Američania. Radi pijeme. Máme radi viac ako jednu ženu. Nechceme Ježiša. Ale máme radi teba. Môžeš s nami ostať. Ale už viac nechceme počuť o Ježišovi.“*

Kultúra Pirahov je špecifická relatívnou absenciou akýchkoľvek rituálov a spoločensky podmienenou sústredenosťou na prítomnosť. Nenájdeme u nich mýty o stvorení, tradičné príbehy ani fikciu, inými slovami Pirahovia komunikujú iba o udalostiach, ktoré sú ukotvené v danom momente. Tento princíp priameho zážitku znamená, že pokiaľ niečo nezažijete na vlastnej koži, vaše príbehy o tom sú viac menej irelevantné. Preto sú do veľkej miery hluchí voči snahám misionárov, ktorí zakladajú svoje učenie na príbehoch z dávnej minulosti. Akékoľvek mýty o stvorení nemajú šancu ustáť ich požiadavku priameho dôkazu.

Ako som zistil, Pirahovia nemajú koncept najvyššieho stvoriteľa, či Boha. Majú jednotlivých duchov, o ktorých tvrdia, že ich pravidelne stretávajú. Keď som zisťoval, o akých duchov ide, dozvedel som sa, že títo duchovia, ktorých stretávajú, nie sú neviditeľní. Sú to entity, ktoré na seba berú podobu predmetov v ich okolí. Duchom nazvú jaguára alebo strom, v závislosti od vlastností, ktoré má. Duch u nich neznamená to isté, ako u nás a všetko, o čom rozprávajú musia empiricky prehodnotiť.

Ak by som si našiel čas prečítať si o Pirahoch ešte pred tým, ako som ich prvýkrát navštívil, dozvedel by som sa, že misionári sa ich snažili obrátiť na vieru posledných 200 rokov. Za celú túto dobu nebol zaznamenaný jediný prípad „konvertovaného“.

Prečo ste začali prehodnocovať svoje misionárske zámery?

Prehodnocoval som svoj misionársky postoj z dvoch kľúčových dôvodov. Po prvé, Pirahovia nevyzerali, že by z duchovného hľadiska niečo potrebovali — boli to tí najšťastnejší a psychologicky najzdravší ľudia, o akých som kedy počul. Mojou hlavnou misionárskou výzvou teda bolo

presvedčiť šťastných, spokojných ľudí, že sú stratení a potrebujú Ježiša ako svojho osobného spasiteľa. Po druhé: Pirahovia vyžadovali dôkazy všetkého, čo som povedal — je to v ich kultúre dôležitá hodnota. Keďže som nemal žiadnu priamu skúsenosť (alebo svedka) s Bohom, či Ježišom, Pirahovia spochybňovali, či mám vôbec právo hovoriť s nimi na túto tému. Keď som im jedného dňa rozprával o svojej kresťanskej viere, pozorne počúvali a potom sa opýtali: „Počuj Dan, ako ten Ježiš vyzerá? Je tmavý ako my, alebo bledý ako ty?“ A ja som im odpovedal: „Nikdy som ho nestretol. Žil veľmi dávno. Ale mám jeho slová.“ A oni na to: „Ale Dan, ako môžeš mať jeho slová, keď si ho nikdy nepočul ani nevidel?“ A potom mi veľmi jasne povedali, že ak som v skutočnosti nikdy toho chlapíka nevidel (a to nie metaforicky, ale doslovne), potom ich nezaujímajú žiadne príbehy, ktoré im o ňom rozprávam. Bodka. Teraz už viem, že je to preto, lebo Pirahovia veria iba v to, čo sami vidia. Niekedy tiež veria vo veci, o ktorých im povedal niekto iný, ale to iba vtedy, ak daná osoba sama osobne bola svedkom toho, o čom hovorí.

A tak som s nimi súhlasil, a uvedomil som si, že svoje náboženské chápanie som založil na niečom, pre čo neexistovali dôkazy, ktoré by uspokojili nepoverčivých ľudí, akými sú Pirahovia.

Akj najväčší dar ste od Pirahov dostali?

Schopnosť mať väčšiu sebaistotu a väčší zmysel pre dobrodružstvo a zábavu, keď každé ráno čelím novému dňu. Tiež sa menej strachujem o budúcnosť.

Pirahovia sa totiž smejú na všetkom. Smejú sa aj z vlastného nešťastia: ak niekomu v búrke vietor odfúkne chatrč, jej obyvatelia sa smejú najhlasnejšie. Smejú sa, keď ulovia veľa rýb. Smejú sa, keď neulovia nič. Smejú sa, keď sú najedení a smejú sa aj keď sú hladní. Keď sú triezvi, nikdy nie sú dotieraví ani hrubí. Od prvého dňa medzi nimi ma ohúrili svojou trpezlivosťou, spokojnosťou a láskavosťou. Táto všadeprítomná spokojnosť sa ťažko vysvetľuje, i keď som presvedčený, že Pirahovia cítia takú istotu a vieru vo svoje schopnosti zvládnuť čokoľvek vo svojom prostredí, že si dokážu užívať všetko, čo sa deje. U Pirahov neexistuje koncept hriechu, nie je tu potreba „opravovať“ ľudstvo, či jednotlivcov. Majú prijatie vecí takých, aké sú. Žiadny strach zo smrti. Ich viera je v seba samých.

Obr. 13: Pirahovia denne denne zabezpečujú jedlo pre svoju rodinu.
Zdroj: Daniel Everett

Pirahovia sú tí najšťastnejší ľudia, akých som kedy videl. Nevykazujú žiadne známky depresie, chronickej únavy, extrémnej úzkosti, či iných psychologických neduhov, bežných v mnohých industrializovaných spoločnostiach. Ale ich psychická pohoda nie je spôsobená, ako si mnohí myslia, absenciou tlaku. Je etnocentrické myslieť si, že iba industrializované spoločnosti dokážu vytvárať na človeka psychický tlak. Je pravda, že Pirahovia sa nemusia trápiť tým, či načas zaplatia účty, alebo na akú vysokú školu pošlú svoje dieťa. Ale oni zas majú život ohrozujúce ochorenia (malária, infekcie, vírusy...). A tiež majú milostný život, ktorý pre mnohých z nás predstavuje často zdroj nešťastia, napätia a stresu. Potrebujú tiež denno-denne zabezpečiť jedlo pre svoju rodinu. Majú vysokú úmrtnosť novorodencov, ich priemerná dĺžka života je takmer o polovicu kratšia ako tá naša, často sa stretávajú s nebezpečným plazmi, hmyzom a inými tvormi. Keď žijem u nich, a mám pohodlnejší život ako Pirahovia, stále nachádzam množstvo vecí, ktoré ma stresujú, oni sú v pohode. Nikdy som nepočul, že by nejaký Piraha hovoril, že má obavy. Pokiaľ viem, tak vo svojom jazyku na to nemajú ani slovo.

Čím ste podľa vás vy najviac pomohli kmeňu Piraha?

Ponúkol som im svoju zdravotnícku pomoc, pomohol som im dosiahnuť ochranu ich územia brazílskou vládou. Bol som pre nich zdrojom tovaru zvonka, ktorým som im platil za to, že ma učili svoju reč. Bol som pre nich tiež zábavný, pretože som z ich pohľadu vedel tak málo o svete. Ale verím tiež, že sme si navzájom dali dlhodobé pevné priateľstvá.

Ako ovplyvňuje globalizácia Pirahov a podobné národy? Aké sú jej pozitíva a negatíva pre týchto ľudí?

Keďže brazílska vláda chce ukázať svetu, že sa o svoje pôvodné národy „stará“ a zaujíma, postavili pre Pirahov zdravotné stredisko, ktoré je celoročne otvorené. Toto má na nich v mnohých ohľadoch negatívny vplyv: dávajú im bezplatné, ale veľmi škrobovité jedlo, čo negatívne ovplyvňuje ich zdravie. Bezplatným jedlom tiež odoberajú Pirahom motiváciu pokračovať v ich bežných životoch — v love a chytaní rýb (majú zadarmo jedlo, ale nie bielkoviny). Takisto ich to svojím spôsobom politizuje a preberajú vládou preferovaný pohľad na svet. V celom kmeni sa vytvára závislosť na vonkajších produktoch a na veciach, ktoré nemajú šancu získať ináč ako vďaka štedrosti vlády. Je to celé veľmi autoritárske.

Čo by sme sa od Pirahov mohli naučiť?

Že rozmer ľudskej reči a kultúry sa rozpína ďalej, ako sa mnohé teórie domnievali. A tiež, že je možné zaviesť čistú anarchiu bez predpísaných zákonov ako formu komunitného spravovania. V tomto konkrétnom kontexte takéto spoločenské usporiadanie viedlo k spokojnosti a mieru v ich vzťahoch, ktorý je podstatne väčší ako môžeme vidieť v iných spoločnostiach.

Ako vnímajú Pirahovia „moderný svet“ a „moderných ľudí“, pravdepodobne reprezentovaných Američanmi a Brazílčanmi, ktorých stretli?

Nerozumejú mu. Vedia, že ľudia inde majú viac materiálnych vecí ako oni, a preto chcú tieto veci aj oni. Chcú tiež pochopiť, ako ich získať. Je to národ, ktorý prijíma a má rád takmer každého, kto ich rešpektuje. Ale ich skúsenosti s cudzincami sú veľmi obmedzené — na brazílskych obchodníkov, zástupcov vlády a amerických misionárov (a hŕstku vedcov a filmových dokumentaristov).

Ako sa zmenil Váš každodenný život a zmysľovanie v dôsledku života s národom Pirahov?

Stal sa zo mňa ateista a svet považujem za niečo, čo sa dá vysvetliť rozumom skôr ako nejakým zjavením, pokiaľ sa vôbec dá niečím objasniť. Taktiež som sa naučil, že to, čo sa deje tu a teraz je dôležitejšie, ako to vzdialené.

Existuje niečo, čo podľa vás Pirahovia potrebujú z „moderného sveta“, alebo by im bolo lepšie bez kontaktu s okolím?

Toto rozhodnutie musia urobiť oni sami. Väčšina národov musela takéto rozhodnutie urobiť. Ale som presvedčený, že Pirahom je „moderný svet“ vnucovaný.

Počas tých rokov, čo ste s národom Pirahov strávil, všimli ste si, že mladých ľudí to ťahá k modernému životnému štýlu?

Zatiaľ nie. Aj mladí ľudia stále silno dodržujú tradície. Pirahovia konajú ako skupina, a aj rozhodnutie či sa asimilovať, alebo nie závisí od skupinového rozhodnutia. Ale mladí Pirahovia sú podobní, ako tínedžeri kdekoľvek inde: vedia byť drzí a hašteriví. Komentovali veľkosť môjho pozadia a rehotali sa ako blázni. Očividne istá „inakosť“ tínedžerov je univerzálna. Ale nevidel som žiadneho tínedžera, ktorý by sa bezcieľne povaloval, spal až do obeda, ktorý by odmietal zodpovednosť za svoje správanie, či mal potrebu skúšať radikálne nové postoje k životu. V skutočnosti sú veľmi produktívnymi a prispôsobivými členmi svojho spoločenstva. Nevyzerajú, že by hľadali odpovede. Oni ich majú. A nové otázky vyvstanú iba zriedkavo.

Albert Schweitzer (1875 — 1965) sa vo svojich knihách vyjadruje o pôvodných národoch ako o primitívnych a zaostalých a našu úlohu vidí v prinesení pokroku a tým ich záchrane. Ako sa tento postoj misionárov zmenil v priebehu rokov?

Existuje veľa misionárskych organizácií a mnoho prístupov k tomu, čo znamená byť misionárom. Niektorí nerešpektujú danú kultúru a jednoducho hovoria týmto ľuďom, že bez Krista pôjdu do pekla. Iní sa snažia porozumieť kultúre a reči týchto národov a snažia sa s nimi nadviazať vzťahy založené na rovnosti. Vo všeobecnosti si myslím, že misionárska činnosť (s výnimkou humanitárnej pomoci) je neefektívna a mala by byť pozastavená.

Reč každého národa formuje to, ako žijeme a vnímame svet okolo nás. Ako sú Pirahovia ovplyvnení svojím jedinečným jazykom a ako jazyk formuje ich vnímanie sveta?

Jedným špecifikom reči Pirahov je, že nemajú žiadny koncept čísel a počítania. V roku 1980 som so svojou ženou Keren na podnet samotných Pirahov začal večerné lekcie počítania a písania. Každý večer po dobu 8 mesiacov sme sa snažili naučiť mužov aj ženy počítať do 10 v portugalcine. Chceli sa to naučiť, lebo vedeli, že nerozumejú peniazom a chceli byť schopní zistiť, či ich obchodníci na rieke nepodvádzajú. Po 8 mesiacoch každodenného snaženia, do ktorého ich nebolo treba nikdy tlačiť (každý deň prichádzali sami od seba a s veľkým nadšením) usúdili Pirahovia, že toto sa nedokážu naučiť a lekcie skončili. Ani jeden Piraha sa za 8 mesiacov nenaučil počítať do 10 či počítať jednoduché príklady ako 1 + 1. Keď sme sa im snažili vysvetliť, že pri každom príklade je iba jedna správna odpoveď, bolo to prijaté s nepochopením a podráždením.

Ďalej som si všimol, že Pirahovia nemajú jednoduché slová na popísanie farieb. Nie že by nevnímali farby, alebo o nich nehovorili, akurát nekodifikujú svoje vnímanie farby konkrétnymi zovšeobecňujúcimi slovami. Ak popisujú čiernu, povedia „*kru je špinavá*“, „*je to kru*“ znamená červená, „*je to dočasne nezrelé*“ znamená zelená.

A Pirahovia nemajú ešte jednu kategóriu slov, ktorú mnohí lingvisti považujú za univerzálnu — a to sú slová ako každý, všetko... taktiež u nich neexistuje stupňovanie prídavných mien — takže koncept ako väčší, bohatší, menší je im cudzí.

Som presvedčený, že pojmy pre farby a čísla majú aspoň jednu spoločnú vlastnosť: sú to zovšeobecnienia. Čísla sú zovšeobecnienia, ktoré zoskupujú entity do skupín podľa aritmetických vlastností a farby sú špeciálne zovšeobecnienia, ktoré kladú umelé hranice do spektra viditeľného svetla. A keďže abstrakcie siahajú mimo priamy osobný prežitok, ich kultúra, ktorá si cení prítomný okamžik a vlastný prežitok takéto slová do svojej reči neprijala.

Takže ich reč určite ovplyvňuje ich potrebu či túžbu vyčíslávať – kvantifikovať, keďže im chýbajú pojmy pre čísla. Ale z môjho pohľadu je reč produktom ich kultúry a nie naopak.

Ekologicky či alternatívne orientovaní ľudia často veľmi obdivujú „prírodné národy“ v tom, ako sú zžití s prírodou, sebestačné, berú na prírodu ohľad. Je to naozaj tak, alebo ide o boj o prežitie (so zatiaľ) obmedzenými technickými možnosťami? Je to idealizovanie skutočnosti?

Pirahovia, ako mnohé iné prírodné národy, používajú tak málo z prírodných zdrojov, ktoré ich obklopujú, že im nikdy nenapadne, že by sa tieto zdroje dali vyčerpať, alebo by mali byť šetrne spravované. Žijú veľmi jednoduché životy (a robia tak dobrovoľne bez vonkajšieho tlaku) a tak použijú iba to, čo skutočne potrebujú. Neuskladňujú mäso ani ryby a nevytvárajú si zásoby. Málokedy im na konci dňa ostane nejaké jedlo. Ich materiálna kultúra je jedna z najjednoduchších, aké poznáme. Vyrábajú veľmi málo nástrojov, takmer žiadne umenie a veľmi málo akýchkoľvek výtvorov. Asi najvýnimočnejšie sú ich silné luky a šípy. Žiadny z ich výtvorov — okrem lukov a šípov — nie je trvácný. Napríklad, ak potrebujú odnieť niečo v koši, tak si ho na mieste upletú z vlhkých palmových listov. Po jednom, či dvoch použitíach zoschne a stane sa nepoužiteľným. Mohli by samozrejme vyrobiť koše z trvácejšieho materiálu. Ale oni to nerobia, lebo ich nechcú. Je to zaujímavé, ale v ich kultúre majú záujem robiť si predmety, keď ich potrebujú.

Každý deň nanovo začína vzrušujúca výzva života.

Naša kultúra má tendenciu nazývať tieto národy chudobnými. Vy ste Američan, ktorý si na vlastnej koži zažil a bol ponorený do životného štýlu Pirahov. Ako na základe vašej skúsenosti vnímate chudobu?

Chudoba je stav mysle. V tradičných, neindustrializovaných spoločnostiach nájdeme jedlo, príbytky aj oblečenie. Ľudia sa dokázali prispôbiť miestnym podmienkam — a pokiaľ nedochádza k vonkajším vplyvom — obyčajne sa vedia o seba postarať. Ťažko pracujú a často dosiahnu naplnenie iba nevyhnutných podmienok pre život. Ale obyčajne sú spokojní a často pomerne šťastní. Avšak akonáhle dôjde k stretu dvoch spoločností, či už stretom nazývame sledovanie

filmu, alebo televízneho programu o inej kultúre, alebo priamy kontakt s inou spoločnosťou, veľmi často kultúra bez predmetov či výrobkov začne tieto veci chcieť. A ak nie sú schopní tieto veci získať, začnú pociťovať nespokojnosť. Napríklad Pirahovia, ktorí boli kontaktovaní brazílskou vládou a dostali od nej motory a kanoe, boli zo začiatku veľmi šťastní z týchto darov. Ale keď sa motory pokazili a oni nedokázali získať nové, cítia sa byť naraz chudobní, keďže sú nútení pracne veslovať proti prúdu. Alebo keď im dajú jedlo zadarmo, najmä veľmi škrobové a masťné jedlo, začnú byť Pirahovia nespokojní s vlastným tradičným a neprichucovaným jedlom. Čím dlhšie takýto kontakt trvá, ľudia pozorujú iný národ ako konzumuje tento druh jedla, používa motorové člny, oblieka sa do farebného oblečenia atď., tým väčšia a hlbšia môže byť ich nespokojnosť. Takúto nespokojnosť s tým, že človek vlastní iba nevyhnutnosti v živote, nazývam chudoba.

V Českej republika existuje iniciatíva, ktorá vykupuje územia dažďových pralesov a tak zachraňuje prales pred vyrúbaním a následným vznikom plantáží. Čo si myslíte o takýchto iniciatívach?

Myslím si, že je to skvelá iniciatíva. Všade okolo Pirahov skupujú farmári a ťažobné spoločnosti pôdu. Zatiaľ vláda ochraňuje územie Pirahov, ale ak by bolo územie okolo nich skúpené a potom odovzdané pôvodným obyvateľom, veľmi by to pomohlo (i keď pochybujem, že akákoľvek snaha by dokázala obstáť, ak by o dané územie prejavila záujem ťažobná spoločnosť, alebo veľkostatkár).

Obr. 14: Pirahovia toho pre život nepotrebnú veľa, väčšinu materiálov nájdu v okolitom pralese.
Zdroj: Daniel Everett

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

Everett, D., 2008: Don't Speak, There Are Snakes: Life and Language in the Amazonian Jungle (Vintage Departures). Vintage Departures Edition.

Everett, D., 2012: Language: The Cultural Tool. Pantheon.

Everett, D., 2016: Dark Matter of the Mind. University of Chicago Press.

DOKUMENTÁRNY FILM:

2012: **The Grammar of happiness**, Essential Media & Entertainment

(8)

Tomáš RYŠKA

Humanitárna pomoc môže
priniesť niečo pozitívne,
otázkou je komu?

Tomáš RYŠKA

ekonóm, antropológ a dokumentarista

Študoval ekonómiu a antropológiu na Karlovej univerzite. Uskutočnil dlhodobý, etnografický výskum v juhovýchodnej Ázii, kde sa venoval problematike medzinárodného rozvoja. Od roku 2001 strávil v teréne takmer tri roky. Je autorom niekoľkých dokumentárnych filmov pre Českú televíziu a súkromnú produkciu. Za svoju filmovú tvorbu získal niekoľko medzinárodných cien, napr. Grand Prix na Ruskom filmovom antropológickom festivale (ruská Akadémia vied) či na medzinárodnom filmovom festivale Ekofilm. Jeho filmy sa zaradili do „špeciálneho výberu“ Európskej asociácie sociálnych antropológov (EASA) a medzinárodného filmového festivalu vizuálnej antropológie ASTRA. Medzi rokmi 2005 a 2012 zastával pozíciu riaditeľa medzinárodnej mimovládnej organizácie UWIP (United World of Indigenous Peoples). Svoje aktivistické ja v súčasnosti investuje do výučby antropológie a práce so študentmi. V roku 2016 bol lektorom Sokratovho inštitútu. Tomáš verí, že domorodí obyvatelia patria k najviac marginalizovaným a najchudobnejším skupinám na svete. Aktívne podporuje ich úsilie o právo na vlastné sebaurčenie a právo na rozvoj vlastného spôsobu života.

S akými očakávaniami si išiel prvýkrát navštíviť etnickú skupinu Akha? Čo si čakal, že uvidíš?

Na začiatku som bol inšpirovaný knihou *Cesty za opiem* od Mirka Nožinu, ktorú som čítal krátko pred tým, než som išiel na dovolenku do Thajska s kamarátmi a priateľkou. Keď sme sa dostali do severnej časti krajiny, do mesta Chiang Mai, centrum bolo plné rôznych ponúk pre turistov. Medzi ne patrili výlety cestovných kancelárií za „primitívnymi“ horskými kmeňmi do hôr. Ponuky boli podporené rôznymi exotickými fotografiami týchto ľudí. Moje očakávania boli späté s predstavou, ktorá je rozvíjaná asi v každom z nás. Tá predstava bola o domorodých ľuďoch, žijúcich v úzkom vzťahu s prírodou. Po dvoch dňoch chôdze po lesoch, kopcoch a džungli sme sa dostali do prvej dediny. Myslel som si, že títo ľudia žijú vzdialení od civilizácie a vôbec som netušil, že sa tam dá dostať za chvíľu autom po nespevnenej ceste. Dlhým putovaním ale cestovné kancelárie u turistov vytvárajú pocit unikátneho zážitku, pritom však išlo o biznis, ktorý prebieha denno-denne.

Aká bola samotná skúsenosť?

Moja prvá skúsenosť bola skôr negatívna ako pozitívna, zato bola ale veľmi intenzívna. Negatívum vyplývalo z toho, akým spôsobom ľudia v dedine pristupovali ku zvieratám. Pes dostal zásah kameňom, alebo úder tyčou, čo bolo sprevádzané ich strašným nárekom. A ja ako milovník zvierat som to vtedy nebol schopný ustáť a mal som pocit, že sú to zlí ľudia. Takéto negatívne a zároveň intenzívne skúsenosti ma nútili nad tým premýšľať. Veľmi rýchlo som si uvedomil, že fakt, že zabili prasa a zabili ho takým spôsobom, aký sa v západnom svete už nepoužíva a pôsobí príliš agresívne a drasticky, alebo ako sa chovali k tým psom — tak ten problém nebol v nich, ale vo mne. A to v tom zmysle, že v ľuďoch na Západe je úplne zabitý cyklus života. To znamená, že aby som mohol konzumovať mäso, musí dôjsť k zabitiu zvierťa. My sme zvyknutí prísť do obchodu a vidíme tam nejaké kocky a tvary niečoho, a tento vzťah si neuvedomujeme. Ja som si vtedy povedal: „Dobre teda, keď si taký pokrytec, že na jednej strane ješ mäso a na druhej strane nezvládaš to, čo tomu musí predchádzať, tak nemáš právo ješ mäso.“ Stal som sa vegetariánom s tým, že mäso môžem začať ješ až vtedy, keď budem schopný zabiť zviera. A tak som pätnásť rokov nejedol mäso. Ale medzitým už som zabil niekoľko prasiat. Nie z nejakého rozmaru, ale preto, že Akhaská rodina, u ktorej som žil ma o to požiadala.

Ako dlho si žil s národom Akha?

To je ťažko povedať. Ja som robil výskum v rámci niečoho, čo sa volá „*multi-sited ethnography*“. To znamená, že študujete viac skupín aktérov, pohybujúcich sa okolo daného problému, ktorý vás zaujíma. Takže som netrúvil čas iba s Akha, ale aj s humanitárnymi pracovníkmi a vládnyimi úradníkmi. Myslím, že keby som všetok čas s nimi dal dokopy, bolo by to asi rok a tri štvrté.

Čo najdôležitejšie si sa od nich naučil?

To je ťažká otázka. Ja poviem jeden príbeh. Veľmi skoro po tom, čo som sa usadil v dedine, som začal byť živý ľudský automat na cigarety. Ak niekto potreboval cigaretu, jednoducho prišiel za mnou a dostal cigaretu. Zo začiatku mi to prišlo v poriadku. Nie je problém podeliť sa, veď koniec koncov ma tu nechali bývať a cigarety sú v Thajsku veľmi lacné. Ale po nejakom čase mi začal prekážať nie fakt, že to stojí peniaze, ale skutočnosť, že to vytváralo určité vzťahy medzi nami. Ja som bol tým bielym človekom zo Západu, ktorý má a môže rozdávať a oni to využívajú. Mocenské pozície, ktoré sa týmto procesom rozohrávali, sa mi nezdarili úplne najvhodnejšie.

A tak som cigarety prestal dávať. Raz nastala situácia, kedy som mal chuť na cigaretu a vedel som, že mám ešte poslednú krabičku. Hľadal som ju, ale nemohol som ju nájsť. Išiel som po dedine a tam práve stavali nový dom. Jeden z chlapíkov na stavbe práve fajčil a ja som videl, že má moje cigarety. Bol som nahnevaný a pobúrený, že ma okradol. On ma suverénne ponúkol z môjho vlastného balíčku. To ma poriadne našťvalo. Vôbec to nezapadalo do spôsobu správania, v ktorom som bol vychovávaný. Bol to úplne iný koncept vlastníctva, bol som vychovávaný tak, že si nemôžem brať cudzie veci. O niečo neskôr som ochorel, mal som tráviace problémy a bolo mi veľmi zle. Ležal som v dome a poprosil som svoju kamarátku, u ktorej som býval, či nemajú ópium. Je to výborný liek práve na tráviace problémy a bolesť v prostredí, kde je nedostatočný prístup k západnej medicíne a liekom. Oni ópium nemali. Dnes je ópium v Thajských horách dosť vzácna komodita, ktorá sa náročným spôsobom pašuje z Barmy. Tak som tam ležal, bolo mi zle, bolelo ma brucho. A naraz vojde do domu ten chlapík, ktorý si predtým zobral môj balíček cigariet. Priniesol ópium a ponúkol mi liek, ktorý mi pomohol. Vtedy som si uvedomil, ako tieto horské komunity — a nielen ony — fungujú odlišne od toho, v čom som bol vychovávaný. Tá odlišnosť je rozdiel medzi vlastníctvom a reciprocitou. Keď on potreboval cigarety a ja som ich mal, tak si ich zobral. Keď som ja potreboval ópium a on ho mal, tak som ho dostal. Toto pre mňa bola jedna z lekcií, ako hodnoty a spôsoby myslenia a správania, v ktorých som bol vychovávaný, nie sú univerzálne a ani nemusia byť tie najsprávnejšie pre určité typy spoločností.

Je zaujímavé, že to spomínaš, lebo o podobnom koncepte vlastníctva hovoria v rozhovoroch aj Vanessa Andreotti a Janette Motlová Maziniová. Poďme ale k otázke pomoci. Môžeš v skratke zhrnúť, aký druh pomoci sa tejto etnickej skupine poskytoval?

História inštitucionalizovanej pomoci sa datuje približne od konca druhej svetovej vojny. Do osemdesiatych rokov dochádzalo k pomoci, ktorá bola poskytovaná najmä zo strany štátu, alebo veľkých medzinárodných organizácií a išlo o rozsiahle štrukturálne projekty. Tie sa následne v 90. rokoch zmenili na menšie projekty realizované mimovládnyimi organizáciami, ktoré boli do tohto času takmer neznámy koncept. Veľmi podobnú históriu mala aj pomoc v horách severného Thajska. Najprv sa realizovali projekty, ktoré zasiahli do života Akha veľmi drastickým spôsobom. Iste s dobrými úmyslami a s túžbou zvýšiť kvalitu života týchto ľudí, ako aj so snahou znížiť negatívne dopady na životné prostredie. V tomto období došlo k zákazu foriem poľnohospodárstva, ktoré využívali Akha počas mnohých generácií a ktoré boli pre nich funkčné. Avšak nedostatok pôdy v nížinách tlačil členov asimilovanej thajskej populácie stále hlbšie do hôr. Demografické zmeny zvýšili tlak na pôdu i v prostredí, kam do tej doby ľudia z nížin nevstupovali. Stovky rokov fungujúce poľnohospodárske praktiky horských etník strácali v dôsledku týchto zmien schopnosť horalov užiť. Dôsledkom obmedzených možností vypestovať si dostatok jedla začali horali predávať za veľmi nevýhodných podmienok pracovnú silu thajským a čínskym obchodníkom. Tí si dokázali zaobstarať oficiálne dokumenty k pôde predtým využívanej horalmi. Z anarchistov, ako o členoch horských etník píše americký politológ a antropológ James Scott, sa tak stala lacná pracovná sila a noví spotrebiteľia. Napriek tomu, že dodnes nepoznáme environmentálne priaznivejšiu poľnohospodársku metódu použiteľnú v daných podmienkach, horali, za podpory vedcov a odborníkov, boli obviňovaní z negatívnych environmentálnych dopadov svojich metód a postupov. Taktiež došlo k presunu ich osád zo vzdialených miest a vyššie položených území do nižších polôh

bližšie k mestám a cestám. A došlo tiež k zákazu výroby ópia, ktoré Akha a iné etnické skupiny pestovali najmä ako trhovú komoditu, ktorú predávali. To im umožnilo preklenúť časť roku, kedy si nedokázali dopestovať jedlo. Zákaz pestovania maku a výroby ópia bol ďalším vonkajším zásahom do sveta ľudí z hôr, ktorý rozložil stovky rokov fungujúce ekonomické stratégie prežitia a horalov prinútil vstúpiť do sveta kapitálom riadenej trhovej ekonomiky. Zákaz tradičných foriem poľnohospodárstva a ópia, ako aj presuny osád spôsobili životné podmienky, v ktorých sa museli ľudia veľmi náročným spôsobom usilovať o každodenné prežitie a zároveň boli napojení na kapitálom riadený trh. Vo chvíli, keď prišli o veľkú časť pôdy, na ktorej mohli pestovať — lebo v nižších nadmorských výškach, kam boli presunutí, bola pôda už využívaná nížinnými Thajčanmi — museli začať predávať svoju pracovnú silu. Všetky tieto momenty vytvorili horší životný štandard a podmienky než pred tým, ako pomoc začala. Rastúce túžby a očakávania, spoločne s nedostatočnými možnosťami ich uspokojiť, vedú mnoho ľudí do veľmi náročných životných situácií.

Potom nasledovala druhá časť pomoci, ako som spomínal historicky, kedy iniciatívu prevzali mimovládne organizácie. Na začiatku to boli predovšetkým mimovládne organizácie z USA a Európy, v dnešnej dobe môžeme vidieť aj mimovládky z ázijských krajín ako napríklad Čína, Kórea, Japonsko. Absolútna väčšina týchto projektov je založená na myšlienke, s ktorou prišla Svetová banka a jej projekt *Education for all* — Vzdelanie pre všetkých. Ten sa opiera o myšlienku znalostnej ekonomiky: pokiaľ zvýšime vzdelanosť ľudí, zvýšime tým aj ich ekonomický a spoločenský štandard. Dôsledkom toho tisíce detí z hôr boli oddelené od svojich rodín a boli presťahované do internátov, v ktorých žijú pod výchovou a vedením zahraničných humanitárnych pracovníkov a navštevujú štátne školy.

Ako vyzerá život detí v internátoch?

Väčšina mimovládok, ktoré tam realizujú svoje projekty a majú internátne domy, kde ubytovávajú deti, sú organizácie stavajúce svoju činnosť a zmysľanie o pomoci na náboženskej viere, a to konkrétne na kresťanskej filozofii. Toto sa odohráva v krajine, kde je väčšinové náboženstvo odlišné — je to budhizmus. To znamená, že deti sú vo veľmi rannom veku odobrané zo svojho prostredia, vyrastajú v internátoch a získavajú vzdelanie. Ale ony získavajú dva typy vzdelania: klasické kurikulum v štátnych školách a náboženské vzdelanie (na ktoré kladú humanitárne organizácie oveľa väčší dôraz). Harmonogram života detí v internátoch je presne nalinkovaný, každý deň má úplne presný scenár a práve štúdium Biblie a kresťanstva predstavuje veľkú časť ich programu.

A vracajú sa po absolvovaní škôl naspäť domov?

Čo sa týka návratu detí domov, tak áno aj nie. Potom, ako prejdú skúsenosťou z internátnych domovov, už nemajú znalosti a schopnosti na to, aby v horách prežili. Ony sa jednoducho učia niečo iné. Deti, ktoré vyrastali v horách, prešli školou, v ktorej sa učili ako vybrať správne semená na pestovanie, ako pripraviť pôdu, kedy zbierať úrodu, aké rastliny zbierať a ktorých sa vyvarovať, atď. Vzdelanie, ktoré získavali v horách malo priame napojenie na to, ako sa budú v živote živiť. Vzdelanie, ktoré získavajú deti v domovoch, má iný charakter a nielen že ich nenaučí, ako prežiť v horách, ale zároveň ich naučí pozeráť sa na spôsob života svojich rodičov ako na spiatočnícky, primitívny a rozhodne nie ten, po ktorom by túžili. Pokiaľ sa teda deti

vracajú do hôr, určite sa tam nevracajú s myšlienkou, že by tam chceli zostať a žiť spôsobom života, ktorý žijú ich rodičia. Prichádzajú iba na návštevu, prespia tam jednu noc a opäť sa vracajú naspäť do miest. Avšak zatiaľ čo v meste sú na samotnom okraji spoločnosti, vo chvíľach, keď prichádzajú navštíviť svojich rodičov a príbuzných, sú v dedinách považovaní za úspešných a bohatých. Veď predsa žijú v meste. Tieto chvíle si dokážu náležite užiť a ja som bol neraz do týchto scenárov aktívne vtiahnutý. Je to chvíľa, ktorá umožňuje mladým horalom udržať si vlastnú dôstojnosť, ktorú im mestská spoločnosť nedopriala.

Obr. 15: Vzdelanie, ktoré získavajú deti v domovoch ich nenaučí, ako prežiť v horách a zároveň ich naučí pozeráť sa na spôsob života svojich rodičov ako na spiatočnícky. Zdroj: Tomáš Ryška

Existuje výskum, ktorý by nám dal informácie, ako sa darí začleniť deťom, ktoré skončia internátne školy?

Keď sa pozrieme na provinciu Chiang Rai, pôsobí ako miesto, kde sa nedávno odohrala nejaká významná humanitárna katastrofa. Veľké množstvo internátnych domovov pre tisíce a tisíce detí z hôr. Avšak k nijakej takejto katastrofe nedošlo. Keby sme zakladali naše poznanie na tom, čo nám je predkladané zo strany humanitárnych organizácií, tak by sme si mysleli, že dôvod, prečo je toľko detí v domovoch je, že sú buď siroty, alebo o nich ich rodičia nemajú záujem, alebo že sú ich rodičia vo väzení, sú to feťáci a prostitútky. Realita je však obvykle iná.

Takto je prezentovaná potreba toľkých domovov?

Áno, takto je to prezentované verejnosti a prostredníctvom týchto prezentácií sa usilujú o finančnú podporu, o sponzorov najmä zo zahraničia. Ale sú aj fundraisingové akcie v thajských mestách.

Aká je teda realita?

Vo chvíli, keď ľudia žijú vo veľmi náročných podmienkach, do ktorých sa dostali okrem iného vďaka dobrým úmyslom pomoci, dostanú akúsi nádej. Vládni úradníci organizujú školenia pre náčelníkov osád a tí následne informujú ľudí v osadách o význame vzdelania. O tom, že človek, ktorý chodí do školy a získa vzdelanie, bude žiť vysnenej životy, po ktorých tí ľudia túžia

a ktoré môžu sledovať na obrazovkách svojich televízorov. Tieto nereálne životy sa pre nich stávajú v ich predstavivosti úplne reálnymi. A nástrojom na ich dosiahnutie je práve školské vzdelanie. Zároveň s vládnyimi úradníkmi do dedín prichádzajú aj zástupcovia humanitárnych organizácií, ktorí do Thajska prichádzajú s ponukou úradom: „*My vám pomôžeme vzdelat vašich občanov.*“ Pretože Thajsko hovorí: „*Nemáme dost finančných prostriedkov na to, aby sme mohli zabezpečiť vzdelanie pre všetkých.*“ Tieto organizácie sa tak stávajú partnermi v snahe vzdelat všetkých občanov Thajska v rámci znalostnej ekonomiky. Aby mohli tieto organizácie existovať, aby mohli byť sponzorované, musia najprv „*mať deti*“. Na tie začnú vyberat peniaze od zahraničných darcov a to uživí ľudí z týchto organizácií a samotný projekt. Čím viac detí, tým viac peňazí prichádza. Aby bolo možné deti získať, a tým pádom získať aj finančnú podporu, je treba presvedčiť rodičov v rovnakom duchu, ako ich už informovali úradníci. Pre ľudí, ktorí majú veľmi málo možností iných alternatív, je táto ponuka svetla na konci čierneho tunelu veľmi lákavá. V dnešnej dobe sú preto rodičia nielen ochotní poslat svoje deti do týchto domovov, ale dokonca je to považované za to najlepšie, čo môžu pre svoje dieťa urobiť. Takže dochádza až k situáciám, že rodiny platia týmto organizáciám za to, že ich dieťa má tú príležitosť byť na internáte a navštevovať školu. Toto je prvá časť príbehu, ako zohnať deti. Ľudia z hôr tomu príbehu uverili a svoje deti v nich radi umiestnia. Aby však deti mohli generovat financie na chod organizácie, tak je treba — tak ako každý iný produkt — ponúknuť deti verejnosti, ktorá má deti, resp. organizáciu sponzorovat. Naša západná spoločnosť — a nielen západná spoločnosť — vníma dieťa ako niečo čisté, nepoškvrnené, ako nádej, budúcnosť. Je to veľmi odlišné od pozície dieťaťa ešte v 18. storočí. Preto pre človeka — príjemcu informácie o trpiacom dieťati — je úplne nemožné nekonať. Predstava trpiaceho dieťaťa nás vedie k tomu, aby sme sa ho pokúsili zachrániť. Preto aj informácie, ktoré organizácie posúvajú svojim sponzorom sú vedené v tomto duchu. Takže sme informovaní o tragických príbehoch sirôt. Klasický príklad je, že malé dievčatko bolo svojim otcom závislým na drogách vymenené u nejakého obchodníka za televízor. A potom prichádza dynamická humanitárna organizácia, ktorá v poslednej chvíli dievčatko zachráni. „*A keďže sme jeden svet, tak nám pomôžte, či už ste v Európe alebo v USA.*“ Ale ten príbeh bol úplne iný, taký, ako sme o tom hovorili pred chvíľou. Nehovorím, že neexistujú veľmi smutné príbehy detí, ale tie existujú aj v našom svete. Rozhodne však Akhajskí rodičia nie sú nejakí satani, ktorí by sa snažili ubližovat svojim deťom. Sú to milujúci rodičia tak, ako boli milujúcimi rodičmi tí moji. A bolo by nefér vnímať to ináč.

Esťe sa vrátim k otázke, ako sa deti po skončení školy integrujú do majoritnej spoločnosti?

Po tom, ako opustia detské domovy — či už školu dokončia, alebo ju opustia predčasne — nastane chvíľa, kedy by mali začat využívat dar pomoci. Už to nie sú primitívi, prešli si rozvojom a mali by si užívat plody pomoci, ktoré im boli sľúbené. Čo ich však čaká, ako ukázal môj výskum, bez ohľadu na úroveň dosiahnutého vzdelania, je úplne iný scenár. Je to scenár, v ktorom títo ľudia končia na okraji thajskej väčšinovej spoločnosti a to hneď na niekoľkých úrovniach. Na úrovni ekonomickej aj na úrovni spoločenskej. A i keď tieto dve úrovne nie je dobré úplne rozdeľovat, ja to robím zámerne, a to preto, že oni boli vychovávaní s vierou v iné náboženstvo ako je to väčšinové. Boli programovo izolovaní od svojich vrstovníkov vo chvíľach, ktoré spolu trávili mimo školskej triedy a ich šanca na získanie práce, ktorá by ich mala dostatočne uživiť, je minimálna. Tento scenár platí pre tých, ktorí majú ukončené stredné školy, pre tých pár, ktorí získali univerzitné vzdelanie, aj pre tých, ktorí nezískali žiadne vzde-

lanie. To, čo spája práce, ktoré títo ľudia získavajú, je minimálna potreba školského vzdelania. Sú to práce ako pomocná sila na stavbách, v reštauráciách, práca v masážnych salónoch, pultovní predajci, obchodníci s ťažko predateľným tovarom... Je to zároveň práca, ktorá prináša veľmi nízke platové ohodnotenie.

Obr. 16 : Akhajci sú milujúci rodičia tak, ako boli milujúcimi rodičmi tí naši.

Zdroj: Tomáš Ryška

Prečo je to tak? Prečo si nedokážu nájsť prácu, keď majú povedzme vysokú alebo strednú školu?

Vstupujú na pracovný trh už presýtený veľmi motivovanými thajskými vrstovníkmi. A Akha ako aj iné horské etnické skupiny predstavujú dno thajskej spoločnosti z hľadiska vnímania Thajcami. Thajci opovrhujú ľuďmi z hôr a Akha — tí sú na úplnom dne. To, čo prezradí Thajcom, že sa jedná o Akha, je meno, veľmi často výslovnosť a to sú veci, ktoré ich diskvalifikujú. Takže ak sa príde uchádzať o pracovné miesto Akha, tak je situácia možno podobná tomu, keď sa príde uchádzať o prácu v Českej republike Róm. Pokiaľ má zamestnávateľ možnosť výberu, či biely Čech, alebo hnedý Čech, tak s najväčšou pravdepodobnosťou uprednostní bieleho Čecha. Ako si toto vysvetliť? Pokiaľ sa považuje vzdelanie za nástroj, ktorý by mal toto prekonať, ako je potom možné, že to nefunguje? Zoberme si človeka a to, ako ho vníma jeho okolie, to akú hodnotu tomuto človeku deleguje jeho okolie. Túto hodnotu treba rozdeliť na viac premenných. Ide o mix premenných, ako napríklad bohatstvo a majetok, známosti a ľudia v našej sociálnej sieti, vkus, rozhľad, spôsob vyjadrovania, atď. Vzdelanie je iba jednou z premenných, ktorá vytvára hodnotu človeka v očiach jeho okolia. Avšak to najdôležitejšie v rámci toho, ako vnímame druhých je, akú úctu im prejavujeme, akú im pripisujeme prestíž. A pokiaľ opovrhujeme určitými ľuďmi z iných dôvodov ako je vzdelanie, tak potom vzdelanie môže saturovať určitú časť, ale nemôže saturovať to, že my tými ľuďmi opovrhujeme už len z podstaty, že sú iní ako my vizuálne alebo fyzicky. Takže vzdelanie môže zvýšiť ich hodnotu v našich očiach, ale nedokáže prekonať nedostatok, ktorý tam je vo svojej podstate, a ktorého sa tí jednotliví ľudia nemôžu zbaviť.

Aj na Slovensku existuje adopcia na diaľku a verím, že ľudia, ktorí sa do nej zapájajú, majú úprimnú snahu pomôcť a priviesť svet k väčšej rovnosti. Máš pocit, že všetka takáto pomoc je kontraproduktívna?

Bolo by nesprávne vnímať všetkých aktérov, ktorí sa na tomto podieľajú, ako nejakých darebákov. Vo všeobecnosti majú títo ľudia záujem pomáhať v dobrom zmysle slova. To, že forma ich pomoci nemusí napĺňať vopred stanovené ciele je už iná vec. Či v tejto pomoci vidím nejaký zmysel? Áno, myslím, že to určite môže priniesť niečo pozitívneho. Otázkou je: „Komu?“ a: „Čo je to pozitívne?“ V prípade severného Thajska to prináša veľmi pohodlný život humanitárnym pracovníkom. Prináša to tiež veľké nádeje horalom, i keď tie nádeje nie sú naplnené. Prináša to tiež úžitok sponzorom — oni žijú s pocitom, že pomáhajú a zlepšujú životy trpiacim ľuďom. Pre thajské úrady sú tieto projekty pomocou pri napĺňaní záväzkov, ktoré vyplývajú z prijatia medzinárodných dohôd o vzdelaní detí a prístupu ku škole. Ale ak sa pozrieme na pôvodný zmysel týchto projektov, teda na zlepšenie kvality života príjemcov tejto pomoci, tak tam je to komplikovanejšie. Som presvedčený, že dobre vedené a zodpovedné projekty, pokiaľ to umožnia špecifické podmienky v konkrétnom čase na konkrétnom mieste, môžu pomáhať konkrétnym jednotlivcom. To však neznamená, že by pomoc bola za rámec toho, čo som práve povedal. To znamená, že ak pomôže niektorým konkrétnym ľuďom, ešte to neznamená, že pomôže ich deťom alebo ľuďom vo vedľajšej dedine. Je totiž dôležité, že humanitárne projekty, alebo inštitucionalizovaná forma pomoci nerieši príčiny, ktoré stoja za problémami, ale rieši až dôsledky, ktoré z problémov vyplývajú. Tie príčiny sú v nerovnom štruktúrnom nastavení spoločnosti. Niektorí ľudia majú väčšie šťastie a narodia sa do lepších podmienok než iní a od toho sa odvíjajú aj ich ďalšie životy. Toto ale humanitárna pomoc nie je schopná meniť ani ovplyvňovať. Neziskovky nemajú možnosť meniť štruktúrne nastavenie kapitalistickej spoločnosti.

Povedzte, že som bežným človekom — spotrebiteľom v západnej spoločnosti a mám záujem prispieť k tomu, aby svet bol spravodlivejší. Je niečo, čo pre to môžem urobiť? Či už doma, alebo niekde v zahraničí.

Ja si myslím, že veľmi dôležité — a preto fandím vašej práci — je informovanosť, vzdelanie. Ale v inej rovine ako tej, o ktorej sme hovorili pred chvíľou. Pred chvíľou som kritizoval vzdelanie a teraz hovorím, že vzdelanie je tým nástrojom. Vzdelanie, ktoré som kritizoval je vzdelaním, ktoré by malo pomáhať chudobným, marginalizovaným ľuďom alebo minoritným skupinám. Vzdelanie, o ktorom hovorím ja, je zamerané na privilegovaných. Na tých, ktorí majú možnosti zapojiť sa nielen finančne do pomoci. Pokiaľ sa budeme usilovať o to, aby došlo k odhaľovaniu a zviditeľňovaniu trhliny medzi tým, ako sa veci bežne javia a sú nám predkladané a medzi tým, ako skutočne fungujú, potom môže dochádzať k zmene vnímania spoločnosti. Pretože bude viac a viac ľudí schopných odhaliť lož, ktorá sa skrýva za hmlovinou ideológie. Ďalší moment, ktorý považujem za významný, je pomoc vo svojom vlastnom okolí. V prostredí, ktoré poznáme. V nemálo prípadoch by stačila zodpovednosť za tých najbližších, za vlastných členov rodiny. Príbehy starých, opustených ľudí, ktorí žijú na hranici chudoby, sa okolo nás v Európe a Spojených štátoch odohrávajú stále častejšie.

Akj je rozdiel medzi pomáhaním doma a pomáhaním niekde v zahraničí?

Mnoho mimovládok funguje tak, že prídu na nejaké miesto a nehovoria miestnymi jazykmi. Nepoznajú svet ináč ako z toho, čo sa dozvedia od organizácií, ktoré tam už nejakú dobu fungujú, ale tie sú na tom veľmi podobne. Stačí sa pozrieť na požiadavky, ktoré organizácie uvádzajú v inzerátoch na vedúce pozície v zahraničných misiách. Popri skúsenosti s prácou v náročných podmienkach, v multikultúrnom prostredí alebo s riadením ľudí a projektov uvidíte možno podmienku praxe v humanitárnom sektore. Popri angličtine a/alebo väčšinovom jazyku daného štátu bude sotva vyžadovaná znalosť jazyka ľudí, ktorých svety budete meniť. Rovnako tiež nie je vyžadovaná dlhodobá a zodpovedná snaha o ich hlbšie pochopenie. Väčšinou humanitárni pracovníci nehovoria miestnym jazykom a nepoznajú podmienky, a preto si prenajímajú lokálnych pracovníkov. Lenže lokálni pracovníci prejdú nejakým tréningom a veľmi rýchlo preberajú spôsob myslenia, ktorý ich naučia títo humanitárni pracovníci. Po druhé, byť v kontakte či pracovať pre nejakú zahraničnú mimovládku je pre miestnych ľudí obrovský úspech. To začne meniť pozíciu týchto ľudí v ich domovských komunitách. Obvykle sa to tým ľuďom ohromne páči, stanú sa dôležitými. A potom ich spôsob myslenia a správania vychádza v ústrety prianiam organizácie a menej vychádza v ústrety potrebám samotných príjemcov pomoci. Postupne títo ľudia strácajú schopnosť vidieť problémy očami miestnych ľudí.

Máš istú skúsenosť s poskytovaním pomoci v severnom Thajsku. Máš informácie o tom, či pomoc aj v iných častiach sveta funguje na takýto princíp?

Existuje množstvo štúdií, ktoré sa venovali konkrétnym projektom a konkrétnym miestam na rôznych kontinentoch. To, čo obvykle ukazujú je neúspech. To, že vopred stanovené ciele neboli naplnené. Ako je ale potom možné, pokiaľ sme viac a viac informovaní o rôznych zlyhaniach týchto projektov, že nielenže si udržujeme vieru v túto formu pomoci, ale dokonca ešte rastie? A takisto rastie naša ochota finančne podporovať tieto projekty. To je paradox. Na jednej strane sme viac a viac informovaní o tom, že to nefunguje a prináša celý rad problémov, na druhej strane tomu viac veríme, a viac prispievame. Čo robí úspešný projekt úspešným, nie je to, či naplní svoje vopred stanovené ciele a sľuby predkladané sponzorom aj príjemcom pomoci. Úspešný projekt vzniká tým, ako sa o ňom hovorí. Aká bublina sa okolo neho vytvorí. Takže je potrebné získať kvalitného konzultanta, ktorý urobí posudok, v ktorom bude projekt hodnotený ako úspešný. Ďalej usporiadať stretnutia, kde budú pozvaní ľudia z iných organizácií, vládni úradníci, významní sponzori, zopár zástupcov tých, ktorým sa pomohlo. Je treba to poňať optimisticky, že všetko funguje tak, ako má. Takto vzniká úspech projektu bez toho, aby to odrážalo realitu toho, čo projekt skutočne vytvoril.

V Thajsku sa môže javiť ako čiastočne špecifické, že ide prevažne o kresťanské organizácie. Ale Julie Hearn popisuje svoju výskumnú skúsenosť z jednej africkej krajiny a ona popisuje veľmi podobný príbeh ako ten, ktorý sa odohráva v Thajsku. Takže predstava, že misijná činnosť je otázkou minulých storočí je mylná. V dnešnej dobe je viac misionárov, viac peňazí a viac projektov, než kedy bolo v histórii. Ale to je len časť humanitárnej pomoci. Humanitárnu pomoc ponúkajú aj organizácie vedené inými náboženskými filozofiami ako aj organizácie, ktoré z náboženstva nevychádzajú. Avšak špecifické dopady ich projektov bývajú v dôsledku veľmi podobné napriek tomu, že ich inšpirácia či motivácia je odlišná.

Ak teda podľa teba humanitárna pomoc nefunguje, čo si myslíš o iniciatíve Fair Trade? My ako spotrebiteľia vieme našimi spotrebiteľskými návykmi pomôcť iným ľuďom zachovať si svoj tradičný poľnohospodársky spôsob života.

To, ako si to teraz popísala znie veľmi dobre. Moja skúsenosť s konkrétnymi Fair Trade produktmi ukazuje úplne iný príbeh. Podobne ako sme hovorili pred chvíľou o humanitárnych organizáciách a ich predkladaných príbehoch, zatiaľ čo realita je odlišná, v príbehu, ktorý poznám je to rovnaké. Ide o čaj konkrétne v oblasti okolo Mae Salong. Firmy, ktoré majú čajové plantáže vlastnia hlavne Číňania a tí často zamestnávajú na svojich plantážach akhajske ženy. Podmienky, za akých tieto ženy pracujú, sú šialené a otrocké. Veľmi nízka mzda za veľmi tvrdú prácu. Keď príde nejaká Fair Trade organizácia a chce vytvoriť zmluvný vzťah s majiteľmi tejto spoločnosti, nemá vôbec žiadnu predstavu o tom, akým spôsobom sa zaobchádza s pracovníkmi. A tak ako som hovoril o príchode humanitárnych pracovníkov do prostredia, ktorému vôbec nerozumejú, úplne rovnako je to s Fair Trade. Títo ľudia prichádzajú s najlepšimi úmyslami do prostredia, ktoré nepoznajú. Nehovoria jazykom a netravia tam roky, aby pochopili, čo sa tam skutočne deje. Takže v dobrej viere dávajú zarobiť Číňanovi, ktorý tam zotročuje Akha a konečný spotrebiteľ ešte zaplatí viac. Tým nehovorím, že sa tak deje všade. Je to trochu niečo iné ako pomoc vo forme sociálneho inžinierstva, tu určite budú dobré príbehy aj tie zlé a je to podobné ako s biopotravinami v Česku. Sú tu producenti, ktorí si naozaj dávajú záležať a ponúkajú prírodné produkty, a potom sú takí, ktorí podvádžajú. Takí potom zabíjajú dobrú myšlienku a hádžu zlé svetlo na poctivých ľudí. Takže s Fair Trade to bude asi podobne.

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

Ryška, T., 2010: Svět bílého boha. Jota. 264 s.

Ryška, T., 2012: Učit se být horalem: Etnografie vzdělání Akhaů prostřednictvím křesťanských dětských domovů v současném Thajsku, Speciální pedagogika, vol. 2.

FILMY:

2005: Já, Akha, 28 min., Czech Television

2008: Zajatci bílého boha, 52 min., Comfact Production

2009: Unesl vlastní rodinu, 52 min., Czech Television

2010: Poslední lovci, 52 min., Twin Star Production

(9)

Sahraa KARIMI

**Most, cez ktorý prúdia
mnohé zmeny**

Sahraa KARIMI

filmová režisérka

Narodila sa v roku 1984 v Kábule a neskôr vyrastala v Teheráne (Irán). Keď mala 17 rokov, emigrovala na Slovensko, kde žila do svojich 28 rokov. V roku 2012 sa vrátila do Kábulu, kde v súčasnosti žije a pracuje. Sahraa Karimi získala titul Ph.D v odbore filmová réžia na filmovej a televíznej fakulte Vysokej školy múzických umení v Bratislave. Je prvou a jedinou afganskou ženou, ktorá má doktorandský titul v tomto odbore. Vo svojej filmografii má približne 30 krátkych filmov, ktoré vytvorila počas svojho štúdia na FAMU a VŠMU v rokoch 2002 – 2012. Tak tiež je držiteľkou mnohých významných filmových ocenení ako: Bilbao medzinárodný festival dokumentárnych a krátkych filmov, Festival Jeden svet, filmový festival Sole Luna, Morodas Doc, Slovenská národná filmová cena, filmový festival DIDOR, Tadžigistan a mnoho iných. Jej film „Afganské ženy za volantom“ vyhral asi 25 ocenení po celom svete. Momentálne pracuje na svojom debutovom filmovom projekte „Pianistka z Kábulu“.

Aké je to byť cudzinkou na Slovensku?

Ja už nie som cudzinkou na Slovensku. (smiech)

Tak aké to bolo, keď si ňou na začiatku bola?

Ja som prišla na Slovensko koncom roku 2001, to znamená, že som tu skoro 14 rokov. Pred štyrmi rokmi som sa vrátila do Afganistanu, kde teraz pracujem. Ale vraciam sa naspäť, a keď sem prídem, mám pocit, že sa vraciam domov. Mám pocit, že v Afganistane pracujem, ale keď mám dovolenku, vraciam sa domov, na Slovensko.

Môj prípad je ale iný ako ostatných cudzincov. Ja som prišla, keď som mala 17 rokov. Bola som veľmi mladá a kódy z mojej kultúry neboli vo mne ešte také hlboké, aby som cítila veľkú nostalgiu. Pre mňa bol jazyk — perzský jazyk — veľmi silný a keďže píšem eseje a poéziu, jazyk je pre mňa veľmi dôležitý. Keď chcem veľmi hlboko rozmýšľať, alebo urobiť dôležité rozhodnutie, hovorím po perzsky. Hoci viem hovoriť aj po anglicky aj po slovensky.

Prostredie, do ktorého som v roku 2001 prišla, bolo také, že tu nebolo veľa cudzincov. Ale proces mojej integrácie prebehol veľmi rýchlo, lebo som sa dostala rovno do slovenskej spoločnosti. Ale nie takej bežnej, ale do umeleckej — a to je úplne iný svet. Všade na svete je umelecké spoločenstvo iné ako väčšinová spoločnosť. Majú vyššiu mieru tolerancie, prijímajú rozmanitosť a všeobecne sa inak pozerajú na svet. Ja som študovala filmovú réžiu na Vysokej škole múzických umení a tak som bola medzi nimi. A tie pocity, že som cudzinka, zmizli veľmi rýchlo. Témy, ktoré som so sebou do školy priniesla a môj temperament boli zaujímavé a „exotické“ a to bolo pre mňa plus.

Ale chodila si aj bežne po ulici a stretávala si sa s bežnými ľuďmi...

Nemala som žiadne problémy, lebo pokiaľ nerozprávam, nevidno na mne, že som cudzinka. Dva či tri mesiace som nosila šatku, ale potom som sa rozhodla, že už nechcem, lebo mi to prekážalo. Ja mám totiž taký postoj, že keď idem do inej spoločnosti, tak musím nejaké normy rešpektovať. A pre mňa nosenie či nenosenie šatky nikdy nebolo veľkou dilemou.

Nemala si pocit, že sa vzdávaš svojej kultúry?

Toto je moja vlastnosť — že sa viem veľmi rýchlo prispôbiť. Bez toho, aby som sa niečoho musela vzdať. Keď prídem do Európy, stanem sa automaticky európskou ženou. Obliekam sa ako iní, chodím do kina, do kaviarní, mám kamarátov a kamarátky Slovákov. A keď idem do Afganistanu, dám si šatku a obliekam sa tak, ako je tam zvykom. Nosenie či nenosenie šatky nie je tak dôležité, aby som stratila svoje poslanstvo. Moje poslanstvo v živote ako filmárky a umelkyne je zmeniť postoj voči ženám. Aby ľudia akceptovali vzdelanú, emancipovanú, nezávislú ženu. A ak chcem toto dosiahnuť v Afganistane, tak ich nemôžem provokovať. Moja cesta musí byť svojim spôsobom rafinovaná, aby som im ukázala, že vzdelaná, emancipovaná žena sa nemusí svojej ženskosti vzdať, aby sa stala takzvanou „dobrou“ ženou. Môže byť veľmi vzorná aj s vlastnými názormi a myšlienkami. A keď prídem do Európy, alebo inde — lebo veľa cestujem po festivaloch — chcem ukázať, že afganská žena, moslimská žena, môže byť taká... „normálna“. Nemusí byť zahalená a oblečená v niekoľkých metroch látky.

A nebola táto kultúra pre teba príliš cudzia? Prišla si z Afganistanu, chvíľu si žila v Iráne...

Ja som prišla zo vzdelanej rodiny. To je moja výhoda. Môj otec ma zoznámil s ruskou literatúrou. Vždy som veľa čítala a prostredníctvom tých kníh som Európu svojím spôsobom poznala. Geograficky som nevedela kam idem — nevedela som, že Československo už neexistuje. Ale bola som vtedy fascinovaná existencializmom. Čítala som všetky knihy. Takže som mala obraz Európy, nebolo to také cudzie. Ale keď prídete do novej kultúry, je to samozrejme iné. Musíte sa naučiť nový jazyk, nové spoločenské normy. A aj keď vy nemáte s tými ľuďmi problém, tak tí ľudia majú na vás mnoho otázok. Mne vždy vadilo, že keď je človek emigrant, je tendencia, že sa zacyklí v otázkach, ktoré sú kliše a musí odpovedať stále na to isté: „Odkiaľ si? Akou rečou hovoríš? Aká je tvoja krajina?“ Ale ja chcem viesť dialóg. Cudzinec by mal mať tiež zvedavosť a odvahu zažívať tú novú krajinu. Bohužiaľ veľa cudzincov v nových krajinách zostane odpovedou na tieto otázky, ktoré im nedovolia, aby prekročili samých seba.

Možno je to o tom, že zostávajú vo svojej starej kultúre a neotvorí sa voči novým vplyvom...

A to je problém. Je to problém aj dominantnej spoločnosti, lebo tá často ani nedovolí, aby sa ten cudzinec otvoril. Je to obojstranné. Spoločnosť vníma cudzinca ako exota. Keď utečenec príde do novej krajiny, v podstate všetko stratil. Nič nemá. Musí si vybudovať novú identitu a to chce čas. Ale je atraktívne, keď si niečo zo svojej starej kultúry prinesie so sebou: oblečenie, prízvuk, jazyk, „look“... Mnohí sa boja akceptovať novú kultúru. Ja verím, že každá kultúra má veľa krásnych aspektov, ktoré treba objaviť. Prečo potom emigrujeme? Len aby sme na tom boli ekonomicky o niečo lepšie?

Obr. 17: Chcem byť pre moju krajinu dobrým príkladom ženy, ktorá v živote niečo dosiahne. Zdroj: USAID.

Spomínala si, že tu, na Slovensku, sa nestretávaš s inými Afgancami. Prečo?

Ja som sem prišla byť iným človekom. Nie tým starým človekom. Mňa nejako nezaujímajú. Ja sa nepotrebujem s nimi kontaktovať. Ja poznám svoju kultúru a viem, že afganskí muži na celom svete nemajú odvahu, či toleranciu akceptovať nezávislú afganskú ženu. Cudzinku — to je iné — tú aj zbožňujú. Ale nedokážu akceptovať afganskú ženu, ktorá má vlastné myšlienky, vie vyjadrovať svoje postoje, vie aj zarobiť, robiť chyby aj mať úspech. V našej kultúre je žena v konečnom dôsledku otrokyňou tradícií, patriarchálneho sveta. A ja nie som takým človekom,

ktorý si dáva pozor, že keď som v prítomnosti afganského muža nemôžem robiť toto, alebo tamto. Kašlem na nich. V mojom živote nič neznamenajú.

Mám pocit, že mnohí v Európe sa boja práve toho, že mnohí prisťahovalci ostávajú uzavretí vo svojej vlastnej kultúre a dominantná spoločnosť sa tiež uzatvára a nepúšťa nikoho k sebe. Akoby vedľa seba žili dva rôzne svety.

Rôzne svety s takmer žiadnymi informáciami o sebe. A preto je tam vzájomný strach. Nedostatok informácií vždy prinesie nedorozumenie. Napríklad aj niektorí Slováci majú predstavu, že hocikto, kto príde z Ázie, je nevzdelaný, prinesie choroby... ale to nie je pravda. Nemajú šajnu, že títo ľudia tam mali svoj život, mali spoločenskú pozíciu a určite ich niečo prinútilo, aby prišli. Práve minulý rok z Afganistanu emigrovalo množstvo vzdelaných ľudí. A nevedeli, čo urobiť so svojimi dielami — keď boli maliari, umelci. Ja som nechcela, aby to vyhodili, tak som tie obrazy od nich kúpila. A teraz, keď nejaký cudzinec — môj kamarát či kamarátka — príde do môjho bytu a vidí všetky tie umelecké diela, pýta sa ma: „To je čo? To kto robil?“ A ja im odpoviem: „To robil Afganec. On emigroval a teraz predáva pizzu v Nórsku, alebo niečo podobné.“

Vnímaš protiemigrantskú atmosféru na Slovensku?

Slovensko je malou krajinou. Nemecko, Francúzsko a iné veľké krajiny mali skúsenosť s miliónmi imigrantov. Slovensko skúsenosť nemá. Preto majú ľudia obavy. Iba 12 rokov mali možnosť bez hraníc sa pohybovať po Európe. Preto netreba hovoriť, že Slováci sú „blbí“, alebo že sú fašistami, iba nemajú dlhoročné skúsenosti. Tí, čo sú proti imigrantom, žijú v dedinách a v malých mestách. A oni nemali možnosť zažiť si rozmanitosť. Média neposkytujú vzdelávacie programy, ktoré by rozprávali o imigrantoch. Ľudia nemali možnosť spoznať iné svety, iných ľudí.

Dlho si žila na Slovensku, momentálne pracuješ v Afganistane. Kde sa cítiš doma?

Na Slovensku som deväť rokov študovala na vysokej škole — bakalárske, magisterské a doktorandské štúdium. Keď som skončila školu, sedela som doma v Bratislave, pozerala sa na seba do zrkadla a pýtala som sa samej seba, čo chcem robiť. Chcem zostať na Slovensku a robiť filmy o emigrantoch celý život? Alebo sa vrátiť do Afganistanu a všetko, čo som sa naučila odovzdať ďalej? To bolo veľmi ťažké rozhodnutie. Bolo to ešte ťažšie, ako keď som sa rozhodovala, že prídem na Slovensko. Lebo keď som prišla sem, mala som 17 rokov a mala som obrovskú túžbu objaviť Európu, študovať. Ale teraz som doštudovala, po Európe som už cestovala, aj v Amerike som bola. Teraz som cítila, že chcem v živote urobiť niečo iné. V sedemnástich som mala veľmi osobnú túžbu, ale keď som mala 28 rokov, už som mala pocit, že niečo musím urobiť pre iných. A kvôli tomu som sa vrátila do Afganistanu. Tam som niekoľko rokov viedla firmu a potom som sa prihlásila na prácu v UNICEF. Mám tam na starosti komunikáciu s médiami.

Doma som aj na Slovensku aj v Afganistane. Je to ťažká otázka, lebo na Slovensku sa cítim veľmi dobre. A moja mama mi vždy hovorila, že domov je tam, kde sa cítiš najlepšie. Ale keď som v Kábule, i keď je tam veľa obmedzení — nemôžeme chodiť samé, nemôžeme sa prechádzať, ale mám tam korene. Je to taký dvojitý pocit, ale asi Slovensko. Rodinu mám síce v Kanade, ale pre mňa nie je domov o rodine. Ja som od rodiny odišla, keď som mala 14. Svoju rodinu

milujem, ale nemám to tak, že za každú cenu musím byť s nimi. Tým som odlišná od ázijskej a afganskej kultúry, lebo oni sú veľmi rodinne založení. Tam je rodina jadrom všetkého.

Ak teda pre teba rodina nie je zárukou domova, čo je to, čo pre teba predstavuje domov?

Je to pocit istoty. Istota, že ako človek, ako žena som rešpektovaná. Teraz, keď nad tým rozmýšlam, tak moja identita je veľmi nejasná. Keď idem na festival a niekto povie: „Ona je z Afganistanu“, ja ich hneď opravím: „Nie, ja som študovala, alebo vyrastala na Slovensku“. A keď vidím niečo slovenské vonku, to ma citovo priťahuje, ale keď vidím niečo afganské, to ma citovo nepriťahuje.

Keď si prišla na Slovensko, nikoho si tu nepoznala. Čo ti v tejto situácii najviac pomohlo?

Mala som šťastie, že som sa zoznámila s veľmi dobrými ľuďmi. Nevedela som ani po slovensky, ani po anglicky. A to dievča — Karolína, ktorá žila v Petržalke — bola a stále je najväčším dôvodom, prečo som zostala na Slovensku. Bola taká milá, veľmi mi pomohla. Ak by ma nezobrala k sebe domov, tak by som v živote nevedela, čo mám robiť. Ja som si myslela, že keď sa dostanem do Európy, alebo do Bratislavy, tak sú hranice otvorené a môžem pokračovať do Nemecka. Ale ona mi povedala, že musím mať víza. A ja som víza nemala.

Ty si pôvodne chcela ísť ďalej do Nemecka?

To bol môj sen, krajina, kde žil Nietzsche. Býval tam aj kamarát môjho otca, ale ten mi vôbec nepomohol. No a na Slovensku som sa na festivale zoznámila s kamarátkou, cez ktorú som spoznala Hosseina Martin Fazeliho — to je najväčší poet iránskej emigrácie. A cez neho som sa zoznámila s Lubomírou Slušnou. Tá sa stala mojou druhou mamou tu, na Slovensku. A vďaka nej som vyrástla. Všetky tieto priateľstvá a blízki ľudia mi vytvorili priestor, vďaka ktorému som sa cítila, že som doma.

Takže najväčšou pomocou boli vzťahy.

Vzťahy. A tie ma stále priťahujú naspäť na Slovensko. Lebo budovy sú všade. Kúpiť alebo prenajať byt si môžete všade. Kúpiť si jablko môžete všade. Ale vzťahy a ľudia — to ma priťahuje. Ja som potom už nikdy nešla žiť na Západ. I keď moja rodina je v Kanade a majú oveľa lepší život ako ja, lebo u nich je systém nastavený lepšie ako u nás na Slovensku. Ale ja som nikdy nemala túžbu ísť tam. A mnohí sa ma pýtali: „Čo tam robíš na Slovensku?“ Ale mne to nevadí, že krajina je malá a nie je ekonomicky tak dospelá ako západné krajiny. Pre mňa je najdôležitejšie, že keď sa prechádzam, stretnem vždy niekoho známeho. Keď počujem, že moji spolužiaci sú úspešní. Keď čítam na Slovensku noviny, viem o čo ide. Teraz sa do parlamentu dostali fašisti či neonacisti, všetci boli nahnevaní a ja som bola tiež s nimi nahnevaná. To je o tom — o ľuďoch.

Keď hovoríme o neonacistoch, čo by si im odkázala ty ako cudzinka na Slovensku?

Povedala by som im, že už žiadny holokaust v Európe nebude. Ľudia sú príliš materiálne založení, aby riskovali, že ich majetky budú zničené. Už ani žiadny Hitler nebude. Keď si človek zažije pohodlie, spoločnosť bez vojny, možnosť sedieť vonku pod slnkom a piť kávu, tak by musel byť príliš „blbý“, aby tú vojnu chcel. Keď si človek zažije slobodu, už sa jej nebude chcieť

vzdať. Ani v Afganistane už nebude vojna taká aká bola, hoci máme výbuchy krížom krážom. Ani Taliban sa už nevráti.

Dnes prichádza do Európy oveľa viac migrantov ako za čias, kedy si prišla ty. Aj na Slovensku s príchodom migrantov vyvstávajú rôzne nálady a strachy. Ako ty vnímaš to, ako sa v súčasnosti svet mení?

Ja som za to, aby sa svet stal rozmanitý a multikultúrny, ale nie za každú cenu. Keby každý emigrant ako ja prišiel do novej krajiny — integroval sa, rešpektoval, mal vzdelanie, vytvoril pre seba pozíciu, tak vitajte. Ale bohužiaľ my poznáme svojich ľudí. Máme veľa „blbých“ medzi nimi tak, ako každý národ. A bohužiaľ veľa „blbých“ prichádza do Európy. A tí robia ten zlý obraz. Islamofóbia a všetky tie negatívne postoje sú spôsobené tým, že mnohí migranti zaplatia tisíce dolárov, aby sa sem dostali a potom sedia v novej krajine, porodí 6 — 7 detí a využívajú sociálnu pomoc a pritom nadávajú na novú krajinu. To je neľudské. Teraz nehovorím o utečencoch zo Sýrie, to je úplne niečo iné. Tam je úplná katastrofa, oni utekajú pred vojnou. Emigranti ale musia priniesť svoje dobro so sebou, musia sa snažiť integrovať a stať sa súčasťou tejto spoločnosti a vyrastať s ňou. Bohužiaľ mnohí emigranti sú iba vo svojej komunite. Je dobré, že oslavujú svoje sviatky, netreba zabudnúť na svoju kultúru, ale treba rešpektovať aj iné kultúry.

S migrantami prišli bohužiaľ aj radikáli a to je ťažké spoznať a rozlíšiť na začiatku. A ja sa bojím, že to sú malé potenciálne bomby, ktoré môžu vybuchnúť.

A to potom spôsobuje strach väčšinou spoločnosti a odpor voči cudzincom.

Áno, tak. Európa je Európou kvôli tomu, že sú tu Európania. Netreba, aby Európa bola arabská. Arabi majú svoju krajinu. Ja sa bojím, aby sa Európa nestala druhou Áziou či novým Blízkym východom. A potom Európa stratí svoje čaro. Európa je Európa, lebo sú tu Európania.

Ako by si riešila túto situáciu?

Ja vôbec neviem. Tie hranice sa otvárali pred zimou veľmi emocionálne, naraz... Z Afganistanu len minulý rok odišlo až sto tisíc ľudí.

Prečo odchádzajú?

V Afganistane je zlá ekonomika a je tam tiež nebezpečne. Hlavne tí, ktorí majú deti nemyslia na seba, ale chcú pre deti lepší život.

Potom najlepším riešením by bolo podporiť tieto krajiny, aby z nich ľudia nemuseli odchádzať.

Ale oni nechcú zabezpečiť lepšie podmienky... oni nechcú aby tieto krajiny boli prosperujúce...

Kto nechce?

Tí, ktorí majú moc. Nechcú, lebo to nie je v súlade s ich zámerom. Oni potom nemôžu zarábať. Farmaceutické spoločnosti potrebujú predávať lieky, zbrojársky priemysel musí niekam predávať zbrane. Kde ich predávajú, ak nebude vojna? Politika je taká špinavá hra. Prečítajte si knihu *Storočie* od francúzskeho filozofa Alaina Badioua.

Oni nechcú. Viete, koľko peňazí príde do Afganistanu? Z toho by sa dali vystavať celé mestá, keby chceli. Z toho by sa dala vybudovať celá krajina. Tie peniaze sa strácajú všade a nedostanú sa tam, kam sa dostať majú. Afganistan je jednou z prioritných krajín, kde sa posiela medzinárodná pomoc.

A je tá pomoc užitočná?

Je, je užitočná. Nemôžem povedať, že nie je. Keď porovnáam Afganistan ani nie pred desiatimi rokmi a teraz, tak vidno, že je užitočná. Ale veľmi veľa peňazí aj odchádza. Platy cudzincov, ktorí v Afganistane pomáhajú sú veľmi vysoké. Tak sa polovica peňazí, ktoré idú na pomoc vráti naspäť na Západ. Tí, ktorí prídu do Afganistanu pomáhať, majú najvyššie platy.

Potrebuje Afganistan pomoc zvonka?

Potrebuje. Potrebuje, ale nie donekonečna. Afganistan sa potrebuje naučiť, ako stáť na vlastných nohách. Ale miestni ľudia sú teraz natoľko zvyknutí žobrať, že už nemajú dôstojnosť voči sebe. Avšak tá pomoc nebude prichádzať donekonečna. Teraz už je na rade Sýria a iné krajiny. Afganistan dostáva pomoc už 14 rokov. Teraz sa ľudia musia naučiť stáť na vlastných nohách, mať nápady a zarábiť si nimi.

Obr. 18: Afganistan potrebuje pomoc zvonka, ale nie donekonečna.
Zdroj: Bracken/DOD.

Ty si moslimka?

Som moslimka svojím spôsobom.

Slovensko je kresťanskou krajinou. Máš pocit, že dokážu ľudia týchto dvoch náboženstiev vedľa seba žiť?

Ja si myslím, že tie náboženstvá nemajú žiadne problémy, sú to iba náboženstvá. Ale interpretácia či pochopenie toho náboženstva je problémom. Myslím, že môžu vedľa seba žiť, len je to otázka tolerancie. A tolerancia prichádza z poznania toho druhého. Tolerancia nepríde z neba, že: „Nech sa páči, tu je tolerancia.“ Tolerancia príde zo vzdelania, poznania, pochopenia, spolužitia.

Často sa spája pojem moslim s terorizmom, extrémizmom...

Lebo moslimovia sa bohužiaľ častokrát tak prezentovali.

Ako ty vnímaš islam?

Pre mňa je náboženstvo veľmi osobné. Také osobné, že o ňom ani nehovorím. Ja som nikdy v živote za islamom nestála. Nikdy som nepovedala: „*Toto nehovor, lebo v islame...*“, nikdy v živote. Lebo to je veľmi osobnou vecou. Ja rešpektujem každé náboženstvo, aj toho človeka, ktorý vôbec neverí, aj toho rešpektujem. Lebo si myslím, že každý človek sa vie rozhodnúť, ako preňho funguje spirituálny svet. Nieкто verí v tento kvet, nieкто v Alaha, nieкто v Boha, budhisti majú svoju vieru... Človek musí byť najprv človekom v tom pravom zmysle slova. Potom prichádza náboženstvo, farba, národnosť... Čo mám z toho, že som dobrým moslimom, budem sa modliť päťkrát denne, nosiť šatku, ale ublížim niekomu. Čo to je za človeka?

Ja som občas nábožná, verím istým veciam. Ale nerobím to, aby som niekomu ukázala, aká som veriaci... to robím pre svoj vnútorný pocit. Lebo v konečnom dôsledku musíme veriť v niečo, lebo ináč by sme zomreli v tomto svete. Niečo duchovné potrebujeme.

Čo by ľudia z Afganistanu mohli dobré priniesť na Slovensko? Čo by sme sa mohli od nich učiť?

Možno ich hrdosť na vlastnú krajinu. Myslím si, že Slováci nie sú hrdí na svoj národ. Majú pocit menejcennosti, pritom tu všetko máte vo vašej krajine. Myslím, že Slováci sú veľmi dobrí, ale stále sa sťažujú, aj keď sa majú dobre... Bezpečnosť, ktorá je na Slovensku, je najväčším darom. Je ťažké žiť v krajine, kde sú samé výbuchy. Ja tak teraz žijem. Keď ide človek von, nevie, ako to bude, keď sa vráti.

Prečo si sa rozhodla tam žiť, keď tam nemáš slobodu a pocit bezpečia?

Myslím, že všetko čo sa stalo v mojom živote, malo zmysel. Verím, že som súčasťou generácie, ktorá prinesie zmenu. Ja viem, že ten čas, v ktorom ja a moji rovesníci žijeme, je obdobie mnohých problémov a bojov. Ale my sme tu kvôli tomu, aby budúcnosť bola lepšia. Chcem byť pre moju krajinu dobrým príkladom ženy, ktorá môže dosiahnuť niečo v živote. Ja to robím zo srdca, poznám tú kultúru a som jej súčasťou. Je potrebné, aby boli ženy ako ja, ktoré sú mostom medzi dvoma kultúrami. Niektorí ľudia sa narodia, aby sa stali mostom, cez ktorý prúdia mnohé zmeny. Sú súčasťou procesu, aby ich krajina išla k lepšiemu. Niektorí ľudia sa nenarodia, aby mali pokojný život. Majú veľmi dynamický život, aby boli súčasťou tohto procesu.

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

2005: **Hľadanie ilúzií**, 26 min. FAMU

2009: **Afganské ženy za volantom**, 56 min, ALEF JO Filmštúdio

2009: **Lahký vánok**, 52 min., FTF VŠMU

(10)

Janette Motlová MAZINIOVÁ
Nevidiaci vidieť nemôžu
a slepí nechcú

Janette Motlová MAZINIOVÁ

spisovateľka, manažérka

Žena, mama, manažérka, ktorá vyrastala v rómskej komunite v Novom Meste nad Váhom. Ako prvá z jej komunity mala ukončenú vysokú školu a vďaka svojim „gadžovským“ priateľom z detstva dnes vie žiť v oboch svetoch — v tom bielom, aj v tom čiernom. Od mamy dostala do života múdrosť, že byť dobrým človekom je niečo, čo sa nedá vyvážiť peniazmi. To ale v súčasnej spoločnosti nestačí, a tak vyštudovala sociálnu prácu na Fakulte sociálnych vied a zdravotníctva Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Borila sa s predsudkami, chudobou a stereotypmi, aby o tom neskôr písala v blogoch aj autobiografickej knihe *Cigánka* (2012). Celé detstvo sa pokúšala zblednúť, lebo vo svojej farbe videla dôvod odmietania spolužiakmi. Dnes hľadá priestor a riešenia, aby rómske deti a mládež boli menej nápadné a získali väčšiu šancu rásť a byť viditeľné. Pôsobila ako asistentka učiteľa aj ako manažérka pre vzdelávanie na Úrade splnomocnenkyne vlády pre rómske komunity, či ako manažérka stratégie vzdelávania v práci s mládežou v IUVENTE. Školí (nielen) náhradných rodičov, ktorí si adoptovali rómske deti aj pedagógov. Má tri deti, z toho jedno adoptované.

Prvá otázka: Rómovia alebo Cigáni? Ako vnímaš rozdiel medzi týmito označeniami?

Je to veľký rozdiel, podľa toho, či sa človek narodil pred '89. alebo nie. Pretože do '89. sa nepoužívalo iné slovo ako „Cigán“, „cigánska otázka“, „cigánsky pôvod“ atď. Takže pre mňa slovo Cigán neznamenal nič negatívne ako samotné slovo. Skôr išlo o to, aký tón, alebo prívlastok tomu človek dal. Je rozdiel, keď niekto povie: „Aha, Cigánka“ (vyslovené so zvedavosťou), alebo „Aha, Cigánka“ (vyslovené s opovrhnutím). Alebo šikovná, múdra, zaujímavá, alebo naopak špinavá, hlúpa, atď. Čo rozlišujem je, či niekto povie „Cigán“ — tak ako má byť alebo „cigáň“, lebo cigáň už je klamár. Na toto sme bývali takí citlivejší. Ale viem, že mladí ľudia, ktorí sa narodili po revolúcii vlastne nikdy nezažili v pozitívnom význame slovo Cigán, takže oni ani nemajú mať k tomu odkiaľ iné pamäťové stopy. A pre mňa to nie je o samotnom slove Cigán. Keď slovo Róm získa negatívnu konotáciu, tak čo? Budeme hľadať niečo iné? Akoby neriešime príčinu, prečo to slovo má také konotácie, ale riešime následky a nezameriavame sa na to, či odstraňujeme naozaj príčiny a vysvetľujeme.

Mení sa situácia Rómov na Slovensku? Zažívala si počas svojho dospievania podobné problémy, ako si tvoje deti pri dospievaní zažívajú teraz?

Myslím si, že spoločnosť ide k lepšiemu. Ľudia dokážu súcítiť, najmä ak ide o deti. Ale potrebujú vidieť a počuť, že aj tá druhá strana sa snaží niečo pre TO urobiť. Spoločnosť dokáže pomáhať, ak je pomoc priama, adresná a nevedie k nečinnosti iných. Ale vplyvom médií to nie je až taký progres, aký by bol želaný. Tie veci sa nemenia — moje decká si zažívajú presne to, čím som prechádzala ja. Dokonca si myslím, že to majú oveľa horšie, pretože ja som mala možnosť si vybrať, ktorou cestou idem.

Cestou v akom zmysle?

Či budú kráčať gadžovským svetom alebo romáckym svetom. Ale moje deti tú možnosť nemajú, lebo žijú mimo rómskej komunity a už nemajú možnosť si vybrať, ktorý svet sa im páči viac.

Aký je rozdiel medzi gadžovským a romáckym svetom?

Romácky svet je oveľa šťastnejší z krátkodobého hľadiska. Je emotívnejší, menej zaťažujúci, menej stresový, pretože — vlastne ak mám čo jesť teraz, je to fajn. Môžem sa z toho tešiť. A ten gadžovský svet je možno skoro až naplnený stihomamom — stále máme pocit, že máme málo, lebo čo ak neskôr nebude. A tým pádom si človek odopiera tie malé príjemné radosti, prestane sa tešiť na niečo, stále má pocit, že keď okolo seba vidí veľa nešťastia a hlavne v spojitosti s chorobou a prácou, tak má pocit, že kým vládze, musí ešte čo najviac nabrat a mať. Tí naši Romáci, tí tým nežijú. Povedia si: „Budúcnosť aj tak neovplyvním, takže sa teším z toho, čo mám teraz“.

A tým je to veľmi lákavé aj pre moje decká. A musím povedať, že aj pre mňa. Akurát si uvedomujem, že gadžovský svet mi ponúka oveľa viac príležitostí. A keď si mám vybrať, či budem v romáckom svete s malým množstvom príležitostí na rast samej seba alebo v gadžovskom svete s tými mnohými príležitosťami, ale ochudobnená o túto krásu, tak si hovorím, že ten gadžovský svet je pre mňa v tomto momente lepší. Ale už som sa naučila brzdiť, už som sa naučila tešiť z malých vecí. A učím to aj môjho manžela, ktorý romácky svet nikdy nepoznal — je čistokrvný gadžo — a zrazu si uvedomil, že vlastne je fajn tešiť sa z niečoho a nenaháňať sa stále doďaleka za niečím novým.

Máš pocit, že sa tieto dva svety dajú spojiť?

Dajú, ale človek si musí prejsť tým medziobdobím, ktoré je neskutočne ťažké. Neviem, či by som ním chcela opäť prejsť. Neviem, či by som mala toľko síl, keby som vedela, do čoho sa púšťam, či do toho naozaj idem.

Čím je toto medziobdobie ťažké?

Človek je smutný, je viac osamelý. Lebo to je presne to obdobie, že človek nevie, kam patrí a má pocit, že nepatrí nikam — ani do toho romáckeho ani do toho gadžovského — obidve strany mu dávajú najavo, že tam nepatrí. Že už má buď niečo navyše alebo pre niekoho niečo málo. To obdobie je neskutočne náročné aj na vytrvalosť a trpezlivosť. A to, čo mi vtedy pomáhalo, bola viera a to, že sa nerada vzdávam. Tá zmena nastala, keď som našla stabilitu v práci a už som nemusela bojovať o to, aby ľudia pochopili, že nie som hlúpa. A keď som cítila, že svoju jedinečnosť môžem bez problémov niekde pretavovať do uchopiteľných vecí. Vtedy som sa zastavila a začala si zas užívať život.

Čo sa teda týka stretu s majoritnou kultúrou, máš pocit, že tvoje deti zažívajú to isté čo ty?

Stále je to o tom istom, že žiadny Róm nenosí na čele nápis, že: „Som slušný“, „Mám strednú/vysokú školu“, „Mám maturitu“, „Nikdy som nič neukradol“. Nenosi žiadne takéto na prvý pohľad viditeľné identifikačné znaky. To znamená, že ľudia sú veľmi prirodzene zameraní na to, že na základe nejakých vonkajších znakov si škatuľkujú ľudí a priradujú k nim určité stereotypné predstavy. To je niečo, s čím musí pracovať každý jeden človek, ktorý nejakú inakosť v sebe nesie. A tá inakosť môže byť *in* — napríklad keď vidím umelca, tak je to inakosť, ktorá nesie stereotypné predstavy, že je zaujímavý, sveták, chcem pri ňom byť... to je lukratívna inakosť, kedy si človek užíva, že je iný. A potom je inakosť *out* — a vtedy si už človek neužíva svoju jedinečnosť. Pri tých, čo majú inakosť *out* je jedno, či sa narodí v tejto, ďalšej alebo budúcej generácii, pokiaľ tie stereotypy budú stále *out*, tak bude prechádzať tým aj desať generácií. Tam je jedinou možnosťou urobiť z *out-u* *in* a na to sme ako spoločnosť ešte nedozreli.

Obr. 19: Janettine deti v gadžovskom svete
Zdroj: Janette Motlová Maziniová

Aká je esencia rómskej kultúry?

V rómskej kultúre sú štyri výrazné témy: jednou je *silné emocionálne prežívanie*. Tam neexistuje zlatý stred. Buď som neskutočne šťastný alebo neskutočne smutný. Buď sa neskutočne dobre cítim, alebo veľmi zle cítim. Buď plačem alebo sa smejem. Jednoducho neexistuje také, že mi je tak normálne — to oni nepovedia. Buď jedno, alebo druhé — a to je špecifické.

Druhou témou je *komunita* — naši sa nevedia tešiť sami. Musia sa s niekým tešiť a zrazu je to šťastie také iné, má to inú príchut'. To isté platí, keď smútia — nevedia sami smútiť. Keď niekto zomrie, jeho blízky nevie sám plakať, ale zrazu prídu ostatní ľudia a tie slzy samé tečú. Takže vždy treba všetko prežívať spolu — či už ide o radosť, smútok, hlad, bolesť, čokoľvek. A nie je to také to naoko prežívané, ale skutočne cítiť, že tí ľudia to žijú so mnou a mne sa to potom lepšie znáša.

Tretou témou je *budúcnosť* — že budúcnosť nie je. Okamžité prežívanie tu a teraz spojené s emóciami — to je to silné.

Potom máme jeden taký aspekt — a to je zaujímavé — pochopenie kultúry môže byť cez *jaзык*. Podľa toho, aké slová v nej nie sú, tak je vidieť, na čo nemyslia. A podľa toho, aké slová sú denno-denné to je to, čo je pre nich najdôležitejšie. Napríklad, v rómčine neexistuje slovo zodpovednosť. Pritom zodpovednosť v jednej jej podobe tam cítiť všade — aj keď na to neexistuje názov. Je to práve zodpovednosť za všetkých, ktorí sú za mnou, nie zodpovednosť samého za seba. Takže Rómovi najviac „ublížite“, keď mu poviete: „*Buď za seba zodpovedný.*“ On s tým nevie narábať, on nevie, čo s tým. On potrebuje za sebou päť, šesť ľudí v ťažkej situácii a za nich tú zodpovednosť poniesie. V plnej váhe a veľkosti. Ale sám za seba tú zodpovednosť nie je schopný prijať — on pôjde kradnúť nie preto, aby pomohol sebe, on to robí pre tých, ktorí ho potrebujú. V komunitnom spolunažívaní nenesie človek zodpovednosť sám za seba, ale vždy za tých iných. Ten príklad s kradnutím bol na ilustráciu, že necíti nejaké výčitky, dokonca je prekvapený, prečo mu to vyčítame, veď on to robil preto, aby tých ostatných zasýtil. On to neurobil pre seba, aby on mal niečo. A hoci to neschvaľujem, dokážem to konanie pochopiť. Zodpovednosť za svoje činy, budúcnosť, zdravie neexistuje. Nevie, čím to je. Jednoducho to beriem ako fakt, ktorý len ťažko zmením, pretože komunita práve vďaka takejto zodpovednosti za iných žijúcich v komunite, prežíva stáročia.

Hovoríme o stereotypoch voči Rómom. Aký je ten pohľad z druhej strany? Aké majú Rómovia stereotypy o bielych?

No musím povedať, že sú možno oveľa viac zapredsudkovaní, možno oveľa viac... nechcem použiť slovo rasistickejší, ale má to ten význam. No tieto predsudky sú odôvodnené, lebo sú vybudované historickým kontextom. Bolo by čudné, keby tak nerobili, keby tak nemysleli. Pretože tu pretrvávali niekoľko storočné perzekúcie — napr. v 12., 13. storočí, keď videli nejakého Róma vonku, mohli mu odseknúť ruku, odrezať uši. Rómovia boli vnímaní ako zodpovední za mor a tým pádom ich mohli beztrestne vešať, strieľať, páliť. V 15. a 16. storočí, keď neboli zrazu líšky v horách, tak mohli byť organizované hony na Cigánov namiesto líšok. A toto sú veci, ktoré jednoducho také boli. Keď Mária Terézia začala prvé asimilačné opatrenia, tak sa naši zmierili s tým, že im odoberajú deti na výchovu k sedliakom. Napriek tomu, že trpeli

tým odobratím, tak boli radi, že deťom je lepšie. Ale v osemnástich rokoch sa im vracali ľudia, ktorých vôbec nepoznali. A potom začali mať právom vybudovaný predsudok, že gadžo ich nič dobré nenaučí, lebo už tam nič, čo tam pôvodná rodina dala, v tej výchove nebolo. Takže tie predsudky a stereotypy sú vybudované históriou. Nie sú nabrané na základe toho, že „ja si myslím...“ alebo nejakého zovšeobecnenia. A musím povedať, že je veľmi ťažké ich odstrániť. No zaujímavé je, že Romáci sú oveľa viac adresnejší — keď príde gadžo do komunity, sú otvorení. Nie je to o tom, že zatvorí dvere pred neznámym so slovami: „Ty ku mne nechod“. Naopak, skôr sú ústretoví, prekvapení a so záujmom idú za tým človekom. A to si neviem predstaviť, že prejde Romák po ulici a ľudia vyjdú z domov a opýtajú sa: „Čo by si rád? Hľadáš niekoho?“ A ja vidím, že napriek tomu, že je ťažké pracovať s celou komunitou na odstránení nejakej veľkej generalizácie, tak zároveň vnímam, že je tam neskutočná otvorenosť voči človeku. Keď vidia človeka, prestávajú vnímať všetky tie stereotypy naokolo. A to je to odlišné od našej gadžovskej spoločnosti, lebo tá vidí človeka a všetky stereotypy jej zrazu začnú prebiehať hlavou a vybuduje si nejaký všeobecný pohľad, kde sa jedinečnosť človeka nevidí.

Ty si Rómka, ale spomínala si, že v rómskej komunite by si už nemohla žiť. Preto sa pýtam, kam podľa teba patríš? Kým sa vnútorne cítiš byť?

Ja som vnútorne Cigánka, ktorá žije v gadžovskom svete. Nevymenila by som gadžovský svet. Je to akoby som pracovala na dobrom postavení, v nejakej spoločnosti, na dobrom pracovnom mieste, ktoré ma naplňa a uspokojuje. A potom by mi niekto povedal, že musím ísť o 3 — 4 úrovne nižšie len preto, že mám s tým ľuďmi tam dole viac spoločného. A tam by som síce bola Cigánka v cigánskom svete, ale strašne zviazaná, zošnúrovaná. Chcela by som lietať. A tam sa lietať nedá. Naši Romáci nemôžu lietať. Nemajú kde, lebo sú tam príliš vysoké mentálne múry a izolovanosť od vonkajšieho sveta. A keď aj niekomu tie krídelká tak rýchlo narastú, že chce preletieť, tak tam bude desať ľudí hádzať laná, aby ho stiahli dolu. Ani nevedia, čoho sa boja, len vedia, že sa tam treba niečoho báť. A keď je taký silný, že sa vytrhne, potom mu málokedy dovoľia sa vrátiť. Ak by sa to predsa podarilo, tak mu hneď pristrihnú krídelká, aby bolo všetkým jasné, že ten chcel lietať, ale so zveseným chvostom sa musel vrátiť naspäť.

A ako sa potom tebe podarilo vyletieť? A čo to obnášalo?

Keď som preletela ten múr, vždy som naďabila na dobrých a správnych ľuďoch — gadžov, ktorí mi hovorili: „Je to ťažké, ale nemusíš to vzdávať!“ Bolo to vďaka ľuďom na druhej strane. Nie vďaka financiám, projektom, ale vďaka ľuďom, ktorí mi dávali vieru, že som urobila dobre a utvrdzovali ma v tom. A potom to bola mama, ktorá má stále uistovala, že vždy sa mám kam vrátiť. Že aj keď bude musieť so všetkými ostatnými Cigánmi bojovať, vždy sa mám kam vrátiť. A to vedomie mi stačilo. Ja som sa fyzicky nemusela nikdy vrátiť, ale to vedomie, že môžem, mi pomáhalo.

Ako ťa teraz vnímajú ostatní Rómovia, nemajú pocit, že si sa možno zapredala?

Myslia si, že som pogadžovaná. Ono je to tým, že som konfrontáciou s ich vlastným svedomím. A to ťažko spracovávajú. Ktokoľvek by to ťažko spracovával. Naši dlho hovoria: „Nedá sa to! Nedá sa to!“ a zrazu pred nimi stojí človek, ktorému sa to podarilo. A vtedy si uvedomia, že už to nemôžu tak veselo hovoriť. A to je to, čo im prekáža. Neprekážam im ja ako človek, ale to, že im zrazu ničím ich koncepty nemožnosti. Ich predstavy, že „nie je to v mojich silách“. A to je to, voči

čomu sa stavajú. Je to o osobnosti. Vyžaduje si to schopnosť bojovať, mať víziu a zničiť veľa príkoria. A mnohí to vzdávajú.

Bude to znieť smiešne, ale často si hovorím, že je to na dobrej ceste, keď vidím u Romákov chladničku. Lebo to je záujem o budúcnosť. Takýto Róm si povie: „Neminiem dnes, odložím si na zajtra.“ To je prvý krok k zodpovednosti. Takej tej zodpovednosti, ako ju vníma gadžovský svet.

Myslíš, že toto je niečo, čo Rómovia potrebujú? Nakoľko je to preberanie rysov inej kultúry, ktorá im možno nepatrí?

Ono je to tak, že by to nepotrebovali, ak by bola tak vybudovaná spoločnosť, že v nej majú prácu a sú schopní sa uživiť. Že majú prístup k vzdelaniu, zamestnaniu. Ale naša spoločnosť nie je na to prispôsobená. Nie je na to pripravená. Komunity sú izolované, bez príležitostí. Nemôžeš si ponechať celé svoje JA, ak sa musíš niektorého sveta vzdať. Vždy potom trpí tá časť, ktorú si v tom zanechanom svete musela odložiť. Bolo by krásne, keby bolo in byť Rómom v gadžovskom svete... Vtedy by sme mohli naozaj byť samými sebou.

Je to cieľ, chcieť od Rómov, aby boli ako my? A žili ako my?

Nemyslím si, že toto by mal byť cieľ. No k tomu vlastne spejeme, nútime ich, aby sa správali a konali ako gadžovia. Len málo ľudí vidí a vníma, ako veľmi to Romákom škodí. Len málo ľudí má v sebe ozajstnú ľudskosť, ktorej sa bridí premaľovať Rómom na bielo. Pretože to skutočne robí naša spoločnosť. Stačí, aby prišli Rómčatá do školy a čo s nimi robíme? Snažíme sa ich premaľovať na bielo, potlačiť všetko, čo v nich je prirodzené, zvedavé, živelné, ľudské. „Neobjímaj ma, to sa tu nepatrí!“ Pre romácke decká je najväčším komunikačným kanálom obhajtie, dotyky... Ide o stret diametrálne odlišných kultúr. Medzi nimi nie je nič podobné ako napríklad medzi slovenskou a poľskou či bulharskou kultúrou. V romáckej kultúre je úplne iná paradigma vnímania ľudskosti, iný pohľad na delenie sa. Romák, ktorý udržiava základnú ľudskú hodnotu v komunite — podeliť sa so všetkým, čo mám a rozdeliť všetko čo mám — by v gadžovskom svete neprežil. Lebo v gadžovskom svete on vo svojej viere rozdá, ale nikto nedá jemu, keď potrebuje on.

Tie kultúrne rozdiely sú veci, s ktorými sa treba naučiť pracovať. Na jednej strane ponechať jedinečnosť, ale ukázať aj v tej jedinečnosti zdravú mieru.

Pozrime sa teraz na otázku pomoci. Aké chyby sa robia pri pomoci Rómom?

Pomáha sa bez nich. Myslíme si, že potrebujú. Otázkou je, či naozaj potrebujú.

Pomoc?

Akú pomoc...to je to...

Či potrebujú to, čo im my dávame...

Áno. Musím povedať, že som doteraz nezažila človeka, ktorý chce ponúknuť pomoc, príde do komunity a povie: „Rád by som sa od vás niečo naučil. Čo je to, čo by ste mi mohli dať?“ Skôr naopak, povie: „Chcem vám pomôcť, toto si myslím, že robíte zle.“ V tom momente tento človek pri-

chádza s tým, že vie, čo by chcel napraviť, čím hovorí, že doteraz to u nich fungovalo zle. A už máme prvý krok k bojkotovaniu, aby sa na pomoc pozerali s odmietaním, aj keď je to možno dobrá vec, ktorú chce človek ponúknuť. Ale a priori, keď príde s postojom, že: „*Ja vám idem kázať ako sa to má robiť dobre*“, to je to nešťastné. Dôležitý je prístup. Problémom nie je dostupnosť pomoci, ale prístup v pomoci — to, ako pomáham. Myslím, že najväčším problémom je, že nestavíme na tom, čo je silnou a hybnou časťou romáckej komunity. Akoby sme si mysleli, že nič nemajú také, čo vedia dobre. A keď, tak sú to tie stereotypné veci — hudba, spev, tanec. Ako keby sme ani nepremýšľali nad tým, čo keď tam je niekto, kto inklinuje viac k technike. Zameriame sa s hnusom na to, že deti sa hrajú v blate, no nepozrieme sa, čo z toho blata stavajú. Vidíme, že decká sa polievajú vodou, ale nevšimneme si, že zrazu dieťa krúti tou vodou a premýšľa, ktorý prúd je najsilnejší. To je to, čo tam treba hľadať. Hľadať nestereotypné predstavy a začať stavať na tom, ako v komunite nájsť talenty. A nepracovať s komunitou bez toho, aby sme pracovali s majoritou.

Takže v podstate ten problém pomoci nie je až tak o financiách, ako o tom, čo sa oveľa ťažšie mení — a to je postoj.

Presne, je to o postojoch. Povedala by som, že keď sa nám podarí zasiahnuť 10 — 15% romáckej komunity, vtedy sa musíme zastaviť a začať pracovať s gadžovskou komunitou a to veľmi intenzívne, ideálne naraz, aby tých 10 — 15% cítilo, že v tom gadžovskom prostredí našlo svoje uplatnenie. A až potom sa môžeme vrátiť a začať pracovať s ďalšou časťou komunity. Už to pôjde oveľa rýchlejšie, lebo zrazu majú motiváciu. Vidia, že tých 10 — 15% sa má naozaj lepšie, naozaj zmysluplnejšie žije. Kdežto keby som si povedala, že teraz idem 60% Rómov pripraviť (a 60% Rómov skutočne pripravených je), tak ja ich vlastne nemám kam umiestniť, lebo ten gadžovský svet ich neprijme. Je to akoby som im dala ochutnať lízatko: „*Skúste si, aké je sladké, dobré*“, a keď si zvyknú a uvedomia si: „*Wow, toto strašne chcem!*“, tak ja im potom poviem: „*No, máš peniaze, ale kúpiť si ho nemôžeš. Lebo ti ho nikto nepredá.*“

Zatiaľ sme pomoc iba kritizovali, ale mohla by si pomenovať projekt pomoci, ktorý fungoval dobre — taký čo bol úspešný a zároveň rešpektoval Rómov?

Určite ich bolo viac, minimálne tam vždy bola dobrá myšlienka. Keď to zlyhalo, tak to zlyhalo na realizácii. Výbornou myšlienkou bol celodenný výchovný systém pre decká zo znevýhodneného prostredia, pretože zrazu mali kde cielene tráviť voľný čas. Táto myšlienka bola veľmi veľmi dobrá, ale realizácia „zakapala“ na tom, že nie všetci gadžovia ju považovali za prínosnú... veľa je to znovu o prístupe — je mnoho dobrých projektov, ktoré by boli fajn, realizovateľné, ale keď vstúpi ľudský faktor, už je to o inom. Napríklad bol projekt, kedy sa malo ísť do komunít a Rómovia mali svoje príbehy ponúknuť ako inšpiráciu pre iných ľudí alebo ako súčasť tréningu -robiť z nich také „živé knihy“. Pre nich je to psychohygienu, utrasú si svoje myšlienky a je to obojstranne prínosné. A zrazu mi povedia: „*Veď načo? Stačí, keď to Rómovia podpíšu a dáme im stravný lístok.*“ A to sú projekty, ktoré sa uskutočnili — boli krásne napísané, získali peniaze... Moja mama nikdy nebola na žiadnom vzdelávaní, ale podpisy boli na viacerých papieroch. Nevedela, čo podpisovala — stačil jej stravný lístok, ktorý za podpis dostala.

Takže tí, čo realizovali tieto projekty, ich odflákli...

Ani ich nikdy nerobili. Je to o tom, čo sa nakoniec naozaj dokáže urobiť. Ale jeden projekt, ktorý je podľa mňa veľmi, veľmi dobrý a doteraz dobre funguje, je asistent učiteľa. Aj keď si myslím, že to nemusí byť rómsky asistent. Ale bol to prvý moment, kedy sa začalo hovoriť o inkluzívnom prístupe, že pomáhajme deckám v triede zaradiť sa. To si myslím, že je fajn. Veľmi mi chýba príprava učiteľov.

Nemyslím, že potrebujeme cielene nejaké projekty pre Rómov. Potrebujeme iba cielene pripraviť ľudí, ktorí prichádzajú do kontaktu so zraniteľnými skupinami. To nemusia byť Rómovia. Som dosť alergická na to, keď sa hovorí, že iba Romákom je treba pomáhať. Ja si to nemyslím. Je smutné, keď je v nejakej dedine ne-Róm, ktorý môže byť na tom sociálne ešte horšie, ako Róm v komunite, ale ne-Róm nemá prístup k možnostiam pomoci a ten druhý áno — len preto, že je Róm. Nie som toho názoru, že to, že si tmavý, alebo to, že si Róm, ti dáva mandát na to, že máš prístup k pomoci viac než niekto iný.

Skôr si myslím, že treba pripraviť učiteľov, ľudí na úradoch, firmy a potom aj verejnosť. Lebo firma zoberie Róma do práce aj banka za prihradku, ale musí ho po čase prepustiť, ak zrazu klienti od jeho prihradky prechádzajú niekde inde. A holt sú to zákazníci.

Z toho, čo hovoríš, mi vychádza, že pomoc potrebujú skôr bieli, ako Rómovia...

Presne tak... ja stále hovorím, že ja už pre Rómov nemôžem urobiť nič viac ako to, že budem robiť s gadžami. Pretože si nemyslím, že Romáci teraz potrebujú niečo viac. Oni potrebujú čisto iba priestor, aby v tom gadžovskom svete mohli robiť. A je zbytočné robiť s väčšou a väčšou cieľovkou medzi Rómami, pretože narazia na odmietavosť v spoločnosti a to je strašne frustrujúce a demotivačné.

Ako vnímaš projekt rodinného centra, ktorý zriadili učiteľky v Dobšinej?

Je to niečo, čo je špecifické pre danú komunitu. Podľa mňa robia dobrú vec, lebo poznajú tú svoju komunitu, vedia, čo je tam najviac dôležité, a cez individuálny prístup urobili individuálnu vec. Nie je to škálovateľné. Nie je niečo, o čom si povieme: „Keď to funguje tu a teraz, bude to fungovať všade inde.“ Keď si sa pýtala, čo je najväčším problémom, toto je najväčší problém. Ľudia majú pocit, že urobím nejaký dobrý projekt a on bude teraz fungovať na všetkých Romákov. Ale to jednoducho nejde. To je tak, ako keby som si myslela, že to, čo bude fungovať pre Bratislavu na sto percent bude fungovať na Košice alebo na malé dediny. Nebude. Pretože tí ľudia sú tam iní. Osobne som nenašla dve rovnaké komunity Rómov na Slovensku. A keď sa vrátim k Dobšinej, tak ony to tam poznajú. Vedia, čo je tam najväčší problém. Pritom stačí ísť o 10 kilometrov ďalej, a tam nenájdeš 14-ročnú, ktorá by bola tehotná. To znamená, že tam by zbytočne založili podobný formát Detstvo deťom, aby pomáhali mladým rodičom vybudovať si svoje materské schopnosti. Je to špecifikum Dobšinej.

Špecifikum Dobšinej je smutno postavené na tom, že tie dievčatá sexom zažívajú prvý úspech. A to je strašne smutné. To nie je o tom, že majú tie dievčatá neskutočnú chuť sexovať. Je veľmi smutné, keď si dievčatá zažívajú prvý úspech až vtedy, keď sa o nich nejaký muž zaujíma ako o ženu. Pre nich je to zrazu strašne krásny pocit a chcú si ho užívať. A preto sú ochotné urobiť

čokoľvek len preto, aby ten pocit opätovne zažívali. Keby úspech zažívali skôr, potom toto nie je pre nich také kľúčové.

Na Slovensku majú školy predpísanú multikultúrnu výchovu ako prierezovú tému. Keby si o jej obsahu rozhodovala ty, tak čo a ako by sa malo učiť o Rómoch?

(smiech, dlhá pauza)

Hlavne by tie učiteľky mali vedieť, o čom učia. Pretože učiť o Rómoch s tým, že ukážem pár hudobníkov, to nie je cesta. Ale učiť o intolerancii ľudí, tak to sa dá. Lebo teraz sú to Rómovia, o chvíľočku to budú utečenci. A bude toho stále viac a viac, pretože my sa bojíme inakosti. Sme relatívne mladá krajina a máme za sebou historicky rôzne utrpenie, keď sme boli stále niekým vedení a toho sa bojíme. Nie sme vyzretou spoločnosťou.

A preto decká od škôlky, či prvej triedy, by sa mali učiť vnímať inakosť. Ako je možné, že učiteľka v prvej triede nereflektuje, že tu máme aj iné deti? Namiesto toho sa tvári slepo, aby nejak nezviditeľňovala, že sú tu. Ale tie decká to vidia! Tie decká nie sú slepé. A ja stále pripisujem silu výroku mojej priateľky, nevidiacej Soničky: „*Nevidiaci vidieť nemôžu a slepí nechcú.*“ A naše školstvo je tak slepé, ako len slepé môže byť. Učiteľky nevedia, čo s tými deťmi majú robiť. Vysoké školy produkujú učiteľov, ktorí nevedia, čo je to inkluzívny prístup. Nevedia rozdiel medzi inklúziou, integráciou a segregáciou. Vedia ešte rozlíšiť integráciu a segregáciu, ale nerozlišujú medzi inklúziou a integráciou... absolútne nie. Dokonca — a to je veľmi smutné — neučia sa o emocionálnom učení. Nevedia, ako cez emocionálne učenie prinášať multikultúrnu výchovu. To je základ všetkého a najmä pri etike. V etike je akýkoľvek kognitívny prístup iba kĺzanie po povrchu. To sú základné chyby.

Ďalšia vec je, že multikultúrna výchova sa absolútne nedá implementovať bez toho, aby som poznala danú tému a mala postoje. Ako je možné, že mi etikárky prídu na vzdelávanie a štyri odídu, lebo ich Cigánka učiť nebude? Etikárky!!! Povedia mi, že nie som dostatočne kvalifikovaná. A keď namietam, že mám potrebné vzdelanie, ich odpoveď je: „*My to potrebujeme úplne z iného pohľadu.*“ Školstvo je u nás naozaj v ťažkej situácii a nie je to zákonom. Školský zákon je dostatočne otvorený. A priestor v legislatíve je. To je o ľuďoch. Stále sme pri ľuďoch — základ problémov, potrieb, všetkého je pri ľuďoch. To nie je v peniazoch. Peniaze len príjemne prispávajú k tomu, že sa dá viac a viac vecí robiť. Ale základ je postavený na ľuďoch. Čo je vlastne dobré aj zlé súčasne.

Zbytočne budem vytvárať pracovné miesta, keď nebudem mať zákazníkov, ktorí si od tých ľudí kúpia výrobky. Zbytočne budem vytvárať sociálne podniky, keď ľudia budú mať pocit, že Cigán mi nič dobré neušije. Tak načo to robiť? Potrebujeme spoločnosť, aby si pýtala: „*My nepotrebujeme značkový tovar, nech nám to ušijú tí, ktorí nemali tú možnosť. To je jedno, že ten šev nebude až taký rovný.*“ Je to o ľudskosti. O nás. Na oboch stranách. Niekde sa začať musí.

Ochota musí prichádzať z oboch strán. Som doslova alergická, keď počujem od Rómov, že stratégie, projekty, čokoľvek, nemôžu robiť gadžovia, to si musíme robiť my — Rómovia, lebo my to najlepšie vieme. To nie sú aktivisti, to sú pre mňa romácki radikáli.

Možno je to taký prirodzený odpor a nedôvera voči tej druhej skupine.

Áno, ale to nám nijak nepomôže. Aj predsudky sú všade prirodzené. Chápem, odkiaľ to pochádza, ale nedokážem sa s tým zmieriť. Lebo si myslím, že je mnoho ľudí v gadžovskom svete, ktorí majú možno oveľa viac ochoty, otvorenosti a chcenia robiť ťažké a dobré veci.

V čom by Rómovia a ich kultúra mohli pomôcť majoritnej spoločnosti?

V tom prežívaní. V úplne inom pohľade na ľudské hodnoty. V návrate k ľudskosti. Mám pocit, že taká ľudskosť, ako je tam, je vidieť málokde. V ochote zdieľať s tebou naozaj to dobré aj zlé. A čím viac emočného prežívania, tým viac sa spoločnosť stane ľudskejšou. Začne vnímať rôzne potreby, ktoré sú prítomné. Začne byť citlivejšia k sociálnym rozdielom. Lebo keď si zoberieme bežnú spoločnosť — aj keby tu neboli Romáci — tak je pár stoviek ľudí, ktorí pôjdu rýchlym progresom dopredu, lebo majú príležitosti, peniaze, nástroje, nejaké vedomie... A potom je tu veľká priepasť, veľké nič, a veľká skupina ľudí, ktorí tie príležitosti a možnosti nemajú. A akonáhle sa v jednom momente tí vpredu nezastavia, aby potiahli tých vzadu, tak sa stane to, že o pár generácií tu bude hŕstka ľudí vpredu a síce budú múdri a šikovní, ale nebude mať kto robiť.

Ako vnímaš chudobu?

Veľakrát sa romácka kultúra zamieňa s kultúrou chudoby. V niečom sú podobné, v mnohom rozdielne. Napríklad spoločným znakom je zdieľanie... Je to paradoxné, ale chudobný človek sa skôr rozdelí, ako ten bohatý, lebo chudobný človek vie, aké to je, keď nemáš. Zatiaľ čo ten bohatý od narodenia nerozumie, ako človek trpí, tým, že nemá. Chudobu by som nechcela opäť zažiť, ale je pravda, že sa jej už nebojím tak, ako som sa jej bála pred tromi — štyrmi rokmi.

Čo si s chudobou spájaš?

Hlavne to, že nemáš možnosť rásť. Že trpíš, ale nie nedostatkom jedla — to jedlo nejako dostaneš — ale s chudobou strácaš sociálne kontakty, prichádzaš o možnosť rozprávať sa s ľuďmi, rozvíjať sa. Prichádzaš o možnosť robiť niečo zmysluplné, lebo zrazu sa celá tvoja energia sústreďí na to, aby si zabezpečila rodinu. Mne by asi najviac chýbalo naplnenie samej seba a pocit uznania spoločnosťou. Myslím, že keď človek necíti, že je pre spoločnosť prínosom, tak je veľmi nešťastný a predurčený na izolovanosť a neúspech. Keď sme zisťovali, kde začína vylúčenosť v komunitách, tak sme prišli na to, že tí ľudia sa necítia byť uznaní, necítia sa byť prínosom pre spoločnosť. A to uznanie nie je v tom, že: „Potľapkaj ma po pleci“, ale uznanie v tom, že tvorím aj ja nejakú hodnotu.

Potom to ale možno nie je o chudobe samotnej, ale o tom, ako je chudoba vnímaná spoločnosťou.

Áno. A otázkou potom je, kto je chudobný. Ak žijem z mesiaca na mesiac, som chudobná? Čo ak naozaj viac nepotrebujem? Ale v porovnaní s priemerom je to chudoba. Alebo čo je to normálna rodina? Muž, žena, ktorí sa nevidia celý deň a večer sa stretnú na desať minút, aby sa porozprávali, kedy malý grckal...? Tie normy, ktoré sú tvorené spoločnosťou sú často zrkadlom toho, aké materiálne aspekty sú hnacím motorom tej spoločnosti. My nie sme hodnotovo orientovaná spoločnosť, my sme materiálna spoločnosť. A to je možno presne ten zásadný rozdiel medzi romáckou komunitou a našou. Romácka komunita je veľmi silno postojová spoločnosť a gadžovská spoločnosť je materiálna.

Bola by som rada, keby si každý mohol odžiť chudobu na jeden týždeň. Lebo na jeden deň je málo. Potom myslím, že úplne inak začne nazerať na materiálne veci, na priateľstvo a začne sa objavovať skutočná hodnota človeka. Netreba sa báť chudoby, treba sa báť toho, že je málo ľudí, ktorí vnímajú, že ten druhý potrebuje pomoc. Mne to stále evokuje to, čo máme na rómskej vlajke — *drahma čakru* — to červené koleso (obr. 20).

Obr. 20: Rómska vlajka.
Zdroj: <https://sk.wikipedia.org>

Drahma čakra hovorí o tom, že keď si dolu, jediné, čo ti pomôže, je spoľahnúť sa na tých, čo ťa vytiahnu hore. A keď si hore, nesmieš zabudnúť, že si bol dolu a teraz ty musíš byť tým človekom, ktorý niekoho iného ťahá hore. Iba tak sa zachová kolobeh života a rovnováha. Tí chudobní ľudia sú dolu. A je dôležité chcieť ich vytiahnuť hore. Možno niektorí sa nechcú dať ťahať a treba ich nechať. Možno nechcú teraz a zajtra, no o pol roka budú chcieť. Ale mal by som byť pripravený, že keď som hore tak ťahám, lebo mám z čoho.

AK SA CHCETE DOZVEDIEŤ VIAC:

Maziniová, 2012: Cigánka, Evitapress.

<http://maziniova.blog.sme.sk/>

www.eduma.sk

(+ 1)

Iniya GOVENDER

**S kapucňou stiahnutou
do tváre**

FOTO: Soňa Sadloňová

Iniya GOVENDER

žiačka 6. ročníka

Narodila sa na Slovensku mame Slovenke a otcovi Indovi. Časť svojho života strávila v Kalifornii, kde žijú jej starí rodičia, otec, strýkovia a teta z otcovej strany. Od svojich piatich rokov žije na Slovensku. Prvý stupeň absolvovala v malej komunitnej škole, ktorú navštevovalo 12 detí. Momentálne je žiačkou 6. triedy väčšej základnej školy na strednom Slovensku. Rada kreslí a fotografuje a keď bude veľká, chcela by byť dizajnérkou, alebo tvoriť animované filmy.

Kedy máš pocit, že si rovnaká ako ľudia okolo teba?

Keď som medzi ľuďmi, o ktorých viem, že ma úplne berú — medzi spolužiačkami, kamarátkami, rodinou, starými rodičmi...Vtedy aj zabudnem, že mám inú farbu kože.

A kedy máš naopak pocit, že si iná?

Keď sú okolo mňa cudzí ľudia — keď sa prechádzam po meste, som v autobuse, keď sa na mňa pozerajú, je to dosť nepríjemné. Vtedy mám strach, že čo si o mne myslia. Preto, keď sa prechádzam po meste, radšej mám kapucňu úplne stiahnutú na očiach, aby ma nevideli. Bojím sa, čo mi povedia. A v meste sa bojím skinheadov. Že by ma mohli prenasledovať, že by ma zbili — neviem. Aj keď sa upokojujem tým, že deti by asi nezbili, ale aj tak sa bojím.

Vieš si spomenúť, kedy ti začalo prekážať, že ináč vyzeráš?

Najviac mi to začalo prekážať, keď som začala chodiť na novú školu. Lebo tam sa mi začali niektorí vysmievať. Nebrala som ich však veľmi vážne. Ale teraz ma tam už všetci berú a nevidia si, že vyzerám inak. V tom čase som tiež začala chodiť viac sama do mesta a to bolo nepríjemné.

Keď som začala chodiť do piatej triedy, tak sme mali triedu vedľa tretiakov. A keď som vychádzala z triedy, začal sa mi jeden z nich vysmievať. Myslel si, že som Cigánka a vysmieval sa z mojej kože. Otravoval ma aj cez veľkú prestávku. Ja som sa ho snažila ignorovať, ale bol veľmi dotieravý, tak som mu povedala, nech ma nechá na pokoji. Ale jeho spolužiačky sa ma snažili brániť a nakričali naňho. Skamarátila som sa aj s pani školníčkou a ona sa ma pýtala, či sa mi niekto nevysmieva, tak som jej povedala o tom tretiakovi. Cez ďalšiu prestávku za mnou prišla pani učiteľka a opýtala sa ma, z ktorej triedy bol ten chalan. A potom už len prišiel triedny a povedal mi, že už mi dajú pokoj, že to vybavil. Odvtedy mi ten chalan už dal pokoj.

Stalo sa ti niekedy, že sa k tebe cudzí ľudia správali ináč preto, že si inej farby?

Napríklad, keď idem niekde s kamarátkami a niekto sa im prihovorí, ale mňa ignoruje, akoby som tam ani nebola, alebo sa na mňa zamračí. Alebo keď som išla zo školy, nastúpila som do autobusu a nejaké tety sa začali baviť o utečencoch — akí sú hrozní — a naschvál hovorili nahlas, aby som ich počula. A boli staré, takže už by mohli mať aspoň kúsok rozumu.

Raz som išla zas sama po meste. V parku som prechádzala okolo troch chalanov a jeden sa mi začal vysmievať, lebo si myslel, že som Cigánka. Ale ten druhý sa ma zastal a povedal mu, nech si prestane zo mňa robiť srandu len preto, že mám tmavšiu pokožku. Zatiaľ sa ma vždy niekto zastal, aj viacerí.

Ako v takýchto situáciách reaguješ?

Snažím sa to ignorovať, ale dotkne sa ma to.

Myslíš, že je na Slovensku rasizmus?

Hej, dosť. Aj tie tety v autobuse sa tak správali a dosť často sa mi stáva, že nastúpim do autobusu a všetci na mňa hodia taký nepríjemný pohľad.

Keby si bola učiteľkou, ako by si ty učila, aby bolo menej rasizmu?

Išla by som učiť do rómskej školy. Lebo tam tiež chodia deti, ktoré iní odsudzujú a chcela by som byť ich podporou. Povedala by som všetkým deťom, že sme takí istí. Snažila by som sa ich učiť, aby boli viac všímaví. A ak majú aj oni kamaráta, ktorý je trochu iný, tak by sa ho mali spýtať, aké to je.

Aké výhody vidíš v tom, že nie si ako iné deti okolo teba?

Napríklad nemusím si dávať opaľovací krém, nedostanem úpal a tiež som viac cestovala a viem lepšie po anglicky ako iné deti. A niekedy sa jednoducho cítim dobre, že som taká iná. Aj niektoré kamošky v škole hovorili, že sa im páči taká hnedá koža, ako mám ja.

Čo sa ti páči na slovenskej kultúre a čo na indickej?

Mám rada kapustnicu a vôbec, slovenské Vianoce, tie tató v Amerike skoro vôbec neoslavuje. Indickú kultúru veľmi nepoznám, ale mám rada ich štipľavé jedlo.

Kde cítiš, že je tvoj domov?

Tam, kde sú moji kamaráti alebo niekto, koho mám rada. Je to miesto, kde sa cítim dobre, kde viem, že som vždy vítaná.

Kde si myslíš, že budeš žiť, keď budeš veľká?

Neviem, podľa toho, čo sa stane. Možno pôjdem do Ameriky za tatom. Tam sa cítim úplne normálne. Tam vôbec neriešim, ako vyzerám, lebo tam sú všelijakí ľudia. A možno ostanem na Slovensku. Najradšej by som ostala na Slovensku. Chcela by som ale žiť niekde, kde ľudia neriešia ako vyzerám.

Obr. 21: Dievča —
Havran, kreslila Iniya
Govender

O projekte Globálne vzdelávanie pre univerzity 21. storočia

„Ako bohaté krajiny ovplyvňujú chudobné?“ Túto otázku považujú študenti ekológie a environmentalistiky za relevantnejšiu ku svojmu študijnému odboru ako ekonomicky zameraní študenti. Len 37% študentov ekonómie považuje *klimatickú zmenu* za tému, ktorá súvisí s ich odborom. Aj tieto výsledky prieskumu medzi študentmi Technickej univerzity vo Zvolene naznačujú (Galayová, Gallay, 2015), že je výzvou pre súčasné univerzity prekonať uzavreté kruhy študijných odborov a cielene vytvárať podmienky pre medziodborovú spoluprácu.

Jednou z takýchto ciest je inovatívny model vzdelávania vysokoškolákov *Sokratov inštitút*. Od roku 2013 ho realizujú Centrum environmentálnej a etickej výchovy (CEEV) Živica a Technická univerzita vo Zvolene (TUZVO) ako ročný vzdelávací cyklus pre mladých ľudí z rôznych odborov z rozličných univerzít. Tematicky odlišných desať workshopov, na ktorých lektori využívajú rôzne metódy vzdelávania a rozvoja zručností vytvárajú priestor na medziodborové diskusie, náhľady na riešenie problémov rôznymi optikami, získanie rozhľadu, prekonanie uzavretosti študovaných špecializácií. Študenti rôznych odborov sa tak systematicky vzdelávajú a spolupracujú pravidelne počas jedného akademického roka, čím je Sokratov inštitút z hľadiska medziodborovej komunikácie vysokoškolákov na Slovensku jedinečný. Reaguje tiež na potrebu zmeny univerzitnej výučby tak, aby zodpovedala výzvam, ktoré svet v 21. storočí absolventom bude predkladať. Sú to potreby praxe, výučby kritického myslenia, schopnosti pracovať s médiami a prezentovania výsledkov svojej práce. V neposlednom rade ide o schopnosť tolerancie rôznych kultúr a svetonázorov, ktoré sa v globalizovanom svete silne prelínajú.

Získané skúsenosti zo *Sokratovho inštitútu* ako aj zo spoločných projektov Živice a TUZVO *Globálne vzdelávanie na Fakulte ekológie a environmentalistiky* a *Globálne vzdelávanie v súvislostiach* nás zaviedli k ich pokračovaniu — projektu *Globálne vzdelávanie pre univerzity 21. storočia*. Spolupracuje na ňom osem vysokoškolských učiteľiek a jeden doktorand z pracovísk: Univerzita Komenského v Bratislave (Fakulta managementu), Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici (Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Ekonomická fakulta, Pedagogická fakulta), Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre (Fakulta ekonomiky a manažmentu), Prešovská univerzita v Prešove (Filozofická fakulta Inštitút etiky a bioetiky) a Technická univerzita vo Zvolene. Jeho cieľom je prepojenie vysokoškolských učiteľov, ktorí sa venujú témam globálneho vzdelávania na rôznych fakultách, vytvorenie podmienok pre úspešnú implementáciu rozvojových tém do výučby študentov rôznych odborov a rozšírenie vedomostí a zručností učiteľov modernými didaktickými metódami. Zapojení učitelia sa zúčastnili workshopov o globálnom vzdelávaní (lektorka prof. Vanessa Andreotti, Univerzita Britskej Kolumbie, Kanada), médiách (Marie Stracenská, novinárka), rozvojovej pomoci a jej rizikách (Mgr. Tomáš Ryška, Ph.D., Univerzita Pardubice), alternatívach v ekonómii (Samaah Abdallah, New Economic

Foundation, Veľká Británia) a riešení konfliktov a medzikultúrnom dialógu (Dušan Ondrušek, PDCS, o. z.) a aktívne na nich spolupracovali spolu so študentmi Sokratovho inštitútu. Touto cestou si priamo vyskúšali rôzne interaktívne metódy práce s vysokoškolákmi. A ich spätná väzba?

„Absolvovanie workshopu s prof. Andreotti ma posunulo hlavne v osobnej rovine, môžem konštatovať, že od workshopu mám „trocha“ iný pohľad na svet a vzdelávanie. Čo sa týka pracovnej roviny, tiež som zistila, že by som mala pozmeniť spôsob smerovania prednášok a seminárov. Informácie z workshopu by som chcela implementovať nielen do predmetov ako Multikultúrna výchova, Základy globálneho vzdelávania, Práca s rómskym etnikom, Sociálne zručnosti, ale celkovo do všetkých predmetov, ktoré vyučujem.“

„Workshop s Dušanom Ondruškom mi ukázal, že vedomosti sa dajú veľmi efektívne získavať aj prostredníctvom konkrétnych aktivít, pokiaľ sú premyslené – budem sa snažiť do svojich seminárov integrovať niektoré z vyskúšaných aktivít a aktivity z príručiek, ktoré nám Dušan poskytol, ale budem sa snažiť vymýšľať a skúšať aj vlastné aktivity.“

Predkladaná kniha rozhovorov *Hlasy väčšinového sveta* je jedným z výstupov projektu *Globálne vzdelávanie pre univerzity 21. storočia* (SAMRS/2015/RV/1/10). Ďakujeme Slovak Aid za podporu.

Veríme, že prinesie podnety na diskusie počas výučby rôznych predmetov rozmanitých študijných odborov a presiahne priestor akademickej pôdy.

Zuzana Gallyayová

VIAC INFORMÁCIÍ O PROJEKTE:

<http://www.tuzvo.sk/fee/>

Sme zodpovední každým voltom, preto podporujeme Sokratov inštitút a Zelenú školu

Záleží nám na rozvoji mladých ľudí, ktorí sa neboja na sebe pracovať,
niesť zodpovednosť za svoje rozhodnutia a ísť si za svojou víziou.
Skupina ZSE patrí na Slovensku k lídrom v otázkach zodpovedného
podnikania a dlhodobo sa angažuje v oblasti podpory vzdelávania.

Milujeme vzdelávanie každým voltom

www.sokratovinstitut.sk
www.zelenaskola.sk

sokratov inštitút

REALIZUJE ŽIVICA

Pohni hlavou a roztoč svet

Máš odvahu hľadať odpovede a klásť si nové otázky? Nájdeš v sebe nadšenie púšťať sa do vecí, ktoré si doteraz neskúsil? Máš 18 - 32 rokov?

Sokratov inštitút je potom pre Teba ako stvorený. Viac informácií o štúdiu a v čase prihlasovania (od 1.marca do 30.apríla) aj elektronickú prihlášku nájdeš na: www.sokratovinstitut.sk

DONOR
PROJEKTU

GARANT
PROJEKTU

MEDIÁLNI
PARTNERI

.týždeň

www.sokratovinstitut.sk

ENVIRONMENT SPOLOČNOSŤ VZDELÁVANIE SPIRITUALITA

www.ciernalabut.sk

semináre
pre **verejnosť**

meditačné
ústranie a ústranie
v **tme**

vzdelávacie
centrum zaježová
REALIZUJE ŽIVICA

akcie pre
MVO a firmy

zážitkové
školské výlety

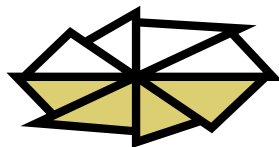
pobyty pre
rodiny s deťmi

MIESTO, KDE ČLOVEK VNÍMA

- lazy pri Zvolene
- inšpirujeme k zmene
- otvorené pre každého

zajezova@zivica.sk, 0917 517 267
www.zivica.sk/zajezova

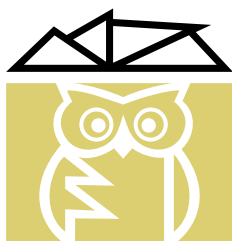
„TU je budúcnosť!“

Technická univerzita vo Zvolene zabezpečuje vysokoškolské vzdelávanie ako úspešná verejná vysoká škola s jedinečným odborným profilom vo všetkých troch stupňoch štúdia. Študenti majú možnosť vybrať si z 32 študijných programov na prvom stupni štúdia, 35 študijných programov na druhom stupni štúdia a z 32 študijných programov na treťom stupni štúdia. Štúdium prebieha v dennej, aj v externej forme.

TU vo Zvolene ďalej ponúka:

- možnosť vycestovať na štúdium alebo stáž v rámci programu ERASMUS+ do 19 krajín EÚ,
- možnosť absolvovania odborných a prevádzkových praxí v podnikoch,
- študenti absolvujú hlavné cvičenia v neďalekých terénoch,
- možnosť začleniť sa do krúžkovej a záujmovej činnosti študentských organizácií (folklórny súbor Poľana, dobrovoľný hasičský zbor, Woodenworld, internátny rozhlas, atď.)
- bohaté kultúrne a spoločenské aktivity počas semestra,
- možnosť ubytovania v študentských domovoch a stravovania v jedálni,
- študenti so špecifickými potrebami majú k dispozícii špeciálnu miestnosť vybavenú počítačom, tlačiarňou a internetom,
- možnosť využiť služby Slovenskej lesníckej a drevárskej knižnice,
- aktívny šport v oddieloch Slávia TU vo Zvolene,
- možnosti kolektívnych a individuálnych športov, lyžiarske kurzy, kurzy cykloturistiky a turistiky, kurz aerobiku.

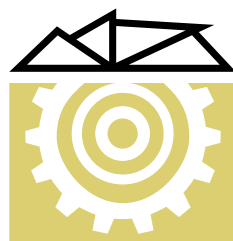
LESNÍCKA FAKULTA

DREVÁRSKA FAKULTA

FAKULTA EKOLÓGIE
A ENVIRONMENTALISTIKY

FAKULTA ENVIRONMENTÁLNEJ
A VÝROBNEJ TECHNIKY

FEEst dobrá fakulta

Neuhýbame pohľadom

Študuj s nami na FEE

tuzvo.sk/fee

Fakulta ekológie a environmentalistiky

Existuje na Slovensku ešte divočina? Inšpirujú nás prírodné národy? Ako sa dohodnúť s niekým, koho naozaj neznášate? Čaká našu civilizáciu kolaps? Ako pracovať s médiami? Môže byť produkcia potravín ekologická? Čo na klimatickú zmenu dreviny? Čo je to lokálna mena? Aké sú príklady obhajoby práv občanov na Slovensku? Čo vieme dosiahnuť vnútornou prácou?

Cena publikácie:
10 EUR
(+ poštovné a balné)

Publikáciu je možné zakúpiť osobne na Technickej univerzite, alebo objednať na adrese:
vydavatelstvo@tuzvo.sk

„1977 — 1987: Dlhodobý štrajk lekárov na drobnom ostrove v strede šíreho mora. Až tam siahajú korene tejto knihy. Spomínaná udalosť zmenila smerovanie môjho života a prinútila ma pozerať sa na svet inými očami. Bola som obyčajné malé 4-ročné copaté dievčatko vyrastajúce v bratislavskej Petržalke. Odrazu sme však celá rodina balili kufre, vybavovali cestovné doložky a odchádzali niekam ďaleko. Môj otec išiel pomáhať rozvojovej krajine v núdzi...“

Osobnosti, ktoré som si vybrala na rozhovor, pochádzajú zo všetkých svetadielov a rôznych menších. Vyjadrujú sa k rôznym témam v oblasti pomoci — vzdelávanie, misionárska činnosť, zdravotníctvo, sociálna sféra.

Nejde však o súbor rozhovorov, ktoré jednohlasne vedú k jasným záverom a jednoznačným riešeniam. Z tohto projektu odchádzam so stovkami nových otázok a s desiatkou inšpiratívnych ľudí, ktorí rozvírili prúd mojich myšlienok a dotkli sa môjho srdca. Tajne dúfam, že prepis našich rozhovorov sa dotkne aj tých vašich.

Zuzana Labašová
CEEV Živica

ISBN 978-80-228-2885-7

9 788022 828857

